

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון, שמעון חלקין

חיים לוף — חבר המערכת

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

עשרים וארבעה שנים להוצאה

שנה כ"ד, כרך מ"ז תשרי, תשכ"ג חוברת א' (233)

ה ת ו כ ן

- 1 „צריך לזעזע את העולם!“ אברהם ברוידס
- 4 הדמה משתקת ושי (שיר) גבריאל פרייל
- 5 המחשבה הפילוסופית בישראל צבי א. בריאון
- הסיני איבן רבינוביץ
- 17 (תחרות הסיפור העברי הקצר — סיפור ה') פסיזסים
- 27 בארץ אבותינו משה חזקוני
- 41 מגניזות לנינגראד, תשכ"ב צבי הרנכי
- 45 מהודש להודש יצחק עברי
- הערבות ודברי בקורת
- (א) בריחה מן המציאות (על ספרו החדש של אהרן מגד „הבריחה“) י. ליכטנבוים
- 49 (ב) שמואל צבי זצר ז"ל ג. קרמל
- 53 (ג) ציוני ספרים י. מישאל
- 55
- 58 ידיעות

מפתח לכרך מ"ה

„ בצרון “
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Third Year of Publication

TWENTY-FOURTH YEAR of PUBLICATION

Vol. XLVII — TISHRI 5723 (October, 1962) — No. 1 (233)

CONTENTS:

The World Should be Stirred	A. Broides	1
Silence and a Gift (Poem)	Gabriel Preil	4
Philosophic Thought in Israel	Zvi Bar-On	5
The Chinese Ivan Rabinovitz (Bitzaron Hebrew Short Story Contest)Story Five	17
In the Land of Our Forefathers	M. Hezkuni	27
The Leningrad Documents	Zvi Harkavy	41
The Month in Review	Itzhak Ivry	45
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:		
(a) Flight from Reality, on Aaron Meged	J. Lichtenbaum	49
(b) S. H. Setzer — in memoriam	G. Kressel	53
(c) Comments on Books	I. Mishael	55
News and Events		58
Index to Volume XLV		

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בְּצֵרוֹן

נוסד על־ידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ד (כרך מ"ז) תשרי, תשכ"ג חוברת א' (233)

„צריך לזעזע את העולם“!

(במלאת עשר שנים לרצח הסופרים היהודים בברית המועצות)

מאת אברהם ברוידם

כל שפה אינה אלא כלי־קיבול לרגשות ולמושגים של האדם. משוררים והוגים לארצותיהם מבטאים בכתב מיטב הגיגי־אנושי, אומה ועולם. יכול, כמובן, המישטר והחוק לבקר ולפסול תכנם של אילו דברים ודעות. אך לקבוע מראש סייגים ואיסורים לגבי השימוש בשפה עצמה, — תופעה זו חורגת מן ההסבר הישר ונוגדת לתרבות האדם.

השפה העברית הופקעה, לצערנו, מכל שפות המדינה ברוסיה המועצתית, ואסור לה לבוא בקהל ועדה כשפת הביטוי הספרותי וכלמדת בפומבי בבתי־אולפנא, סופרים נרדפו, נכלאו והושמדו. הפקעה שרירותית זו של שפתנו, ניתנת לפירוש, רק משום קשריה לעברה ההיסטורי הקדום ולעתידה המתחדש של ישראל. יש, איפוא, בכך פגיעה וחבלה מדעת בנפש יהדות רוסיה ובעם היהודי כולו. כלום נוכל להשלים עם העובדה המזווה והמבישה הזאת? מצווים אנו לגקוט בדרכים שונות כדי למצוא תקנה להתנקשות המשוועת בערך הלשון, שפת הרוח והנפש של עמנו מן העבר הקדום ועד ימינו.

אך, למי שנדמה היה במשך זמן מסויים, כי שפת אידיש שפר חלקה, הועמד לנוכח אשלייה מרה מאוד. לפני עשר שנים (12 באוגוסט, 1952), הוצאו להורג בברית־המועצות, חשובי הסופרים ואנשי רוח יהודיים, ועד היום לא נודע במה נאשמו ועל מה נדונו באותו משפט חשאי שחרץ גורלם בתקופת סטאלין.

לפיכך רואה אני, כדבר בעיתו, להעלות את הקטעים הבאים מיומני המתחברים אל הפרשה החמורה הזאת.

*

אדר, תרצ"ב.

ביאליק שרוי בהתעוררות. שלושה עלעלי-נייר מנופנפים בין אצבעותיו. הוא מכריז בהנאה: „דרישת-שלום ריחנית צרורה באגודת-השירים הזאת. אינני מכיר את חיים לנסקי¹⁾. לא נודמן לפני ברוסיה. אך קרוב לי הצעיר הזה, חרוזיו מעידים בוודאות גמורה, על כשרון של משורר אמת. אמור-נא ללחובר²⁾, מתנה טובה שמורה בשבילו. טוב מדי פעם בפעם „לנעוץ“ שם חדש בחבורת „מאזנים“. צריך לדאוג לגיוון הנוף הספרותי שלנו“.

בהמשך הדברים מספר ביאליק על כשלון נסיונותיו לעשות למען הצלתו של לנסקי. מפיו נתמלטו אילו הברות קטועות ורגוזות; עיניו, מחוסרות-ישע, נשתפלו ודבקו בעלעלי-השיר הנרעדים בכף ידו הקמוצה... ניסן, תרצ"ב.

„היום אני מטיל עליך שליחות חשובה ואתה משוחרר מכל עבודה אחרת“— כך קידמני ביאליק בשעות הבוקר, לעת בואי אליו, כמוסכם אתו, בשמשו נשיא ופטרון לאגודת הסופרים העברים.

נדרשתי להעתיק גילוי-דעת „נגד עקירת האוכלוסיה היהודית משרשיה הלאומיים בברית המועצות, עקירה מתוכננת בידי שילטון עריץ ורודה“. לפי רצינות קולו וחריצי מצחו שנתעמקו, הרגשתי כי הדבר נוגע אל לבו ביותר.

בשעה שהייתי עסוק בהעתקה, פסע לו ביאליק אנה ואנה בפסיעות נמרצות. מדי פעם ניגש, התכופף מעלי וביקש לתקן משהו בנוסח הקודם.

זאת ואף זאת: הדברים כללו גם קיטרוג חריף כלפי איט"א (אידישע טעלעגראפן אַגענטור), אשר סירבה לפרסם החלטותיה של אסיפת-מחאה, שנתקיימה אז בתל-אביב, בעניין גורל יהודי רוסיה. ביאליק חבט חבטת-פתע בשולחן והטעים במרירות: „אין לסבול ולסלוח התנהגות כזאת מצד חברה יהודית-לאומית, המסתירה בכוונה עדויות נאמנות ועובדות מרעישות“.

גילוי-הדעת נסתיים בניזיפה חמורה, המובאת כאן כל שונה: „העתונות שלנו אינה ממלאה את החובה האנושית והישראלית בשאלה הנוגעת למאות אלפי יהודים ברוסיה. היא עתידה ליתן את הדין על השתקת קול אחינו המעונים, וחלק מן העתונות ראוי לקלון על היחס המחפיר“.

תם העתק גילוי הדעת.

ביאליק נוטל את הדף, מרכיב משקפיו, מעיין מחדש בכתוב ופונה אלי: „שא רגליך אל י. ל. גולדברג ובן-ציון כץ (חברי הועדה לענייני יהדות רוסיה) והחתימים כאן (מצביע באצבעו) נוסף לחתימתי. אחר-כך סע ישר לרחובות

(1) משורר עברי חשוב שגורש לסיביר, נדון לעבודת-פרך ועקבותיו נעלמו.

(2) פ. לחובר, אחד מעורכי „מאזנים“, שפירסם אח"כ ארבעה משירי לנסקי.

והבא את המכתב לידי משה סמילנסקי לפירסום בגליון השבוע של "בוסתנאי".³
 על הסף, באמרי לרדת ממדרגות הבית, קורא לי ביאליק: "מסור-נא
 "פקודה" בשמי לס', כי ישלח ללא דיחוי את הש"ס המגיע לחיים לנסקי. זכור
 ואל תשכח!"

הגעתי לרחובות.

בושם ההדרים בחלל המושבה. האור בוהק ומסנוור. פועל תימני נפגש לי
 ועל גבו טוריה. חמור פותח בנעירה ואני נחפו ומוחה נטפי זיעה.
 "כאן החצר של משה סמילנסקי", עונה ילד קטן לשאלתי.

נשיא התאחדות האכרים מברכני לשלום, ומזמינני ללגום משקה קריר,
 מחייה נפש. הנה אני עם מנהיגם של בעלי הפרדס והכרם, איש ריב ומדון
 לתנועת העבודה העברית בימים ההם. אך משום-מה אין מוראו עלי. שיחו נעים
 וקולח ברגש. הוא כבר ידע מראש על גילויי-הדעת וחיכה לקבלו. קרא בו ואישרו
 לדפוס. בעקבי הדברים רומם ופיאר את המאָרטירולוגיה הציונית ושפך חמתו
 על הייבסקים; דן ברותחין את תכנית בירובידואן וגיבא לה סוף אומלל; הביע
 צער על הבצורת הקשה, שפקדה או את הארץ וגרמה נזקים מרובים לפלחה;
 התמרמר על אדישות הממשלה המנדטורית, וקבע הלכות כומוחה לחקלאות.
 ופתאום להפתעתי, בטון נלבב, כמעט בהשתפכות; "מוציאים דיבתי רעה,
 מציגים אותי כזולל חלוצים, בעצמי הייתי פועל, והקדשתי חיי לאדמה הזאת.
 חברים טובים לי גם בקרב ציבור העובדים".

נמנעתי מתגובה כלשהי, חששתי מפני פולמוס כאוב ומייגע. השתיקה
 היתה יפה ובמקומה.

נזכרתי ב"פקודת" ביאליק בדבר התשלום לנסקי, ומכאן פתח ומוצא
 לשיחה, שעברה לנושא ספרותי. סמילנסקי גילה קורת-רוח להזדמנות שניתנה
 לו עתה לקפוץ לעניין חדש, וסיפר על מאמציו לקיים ולשפר את "בוסתנאי",
 שבועון האכרים. בין היתר אמר: "אינני חייב לתת בכתב-עת חברתי ומקצועי
 מוגדר, גם מדור ספרותי, הכרוך בקשיים מיוחדים והוצאות נוספות. נחלקו הדעות,
 אך עמדתי בתוקף. אפילו אימתי בהתפטרות. תודו כולכם, גם מתנגדי, כי
 השבועון עשוי בטעם. אני דואג לשתף בו את טובי הסופרים, ומשלם להם
 בעין יפה. ואשר לנסקי, כבר הוריתי להנהלה להעביר לו ע"י חברת "טורגסין"
 את המגיע. נעניתי להמלצת ביאליק לפרסם את שירו הארוך, אך בלאו הכי
 הרי עשיתי זאת בנפש חפצה. קראתי בהנאה את "ליטא" שלו, (פואימה שנתפרסמה
 בארבעה המשכים ב"בוסתנאי". מי הוא לנסקי? וקריבורוטשקה? ופרימן?
 הידועים פרטים על אודותיהם? מה אנו עושים לפדיון שבויינו? — — —

*

בו ביום עוד הספקתי למסור לביאליק דו"ח על שליחותי. הוא ישב
 בכבודות, שקוע בכורסה ובפיו אין מלה. היה קשה לראותו במצב של דיכדוך

(3) גילויי-הדעת נדפס כעבור יומיים במדור מכתבים למערכת "בוסתנאי", י"ד ניסן, תרצ"ב.

ורפיון, ליד פתח הדלת עברה אשתו. לקול הילוכה נתעורר: «מאניטשקע, חמסין בגרוני, הצילי אותנו בכוס תה».

ביאליק התאושש קמעא. הסתכל בי במבט משונה וכמו חיבר חוט מחשבה שניתק: «אתה מבין, ככל שהם, הבולשביקים, מרבים להמטיר פראזות על חופש ושוויון — יחניקונו שבעתים!» ! ולאחר נשימה עמוקה: «צריך לזעזע את העולם, ואילו חכמי הפוליטיקה שלנו, השם ירחם עליהם, לוקים ובולעים רוקם».

בינתיים הובא התה ודברי מאפה.

ביאליק קם, נתמתת, חלץ זרועותיו לפניו, כאומר להדוף גיחת הערב המאפיל. הוא לחץ בחפזה ובחזקה על כפתור החשמל וכעין סמל מאותת נצטיירה ההדלקה האימפולסיבית של האור. — — —

דְּמָמָה מְשִׁתְּקֵת וְשִׁי

מאת גבריאל פרייר

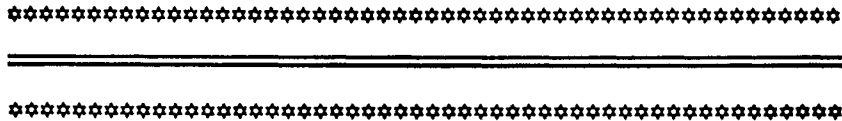
א

דְּמָמָה מְשִׁתְּקֵת-נְאֻנִי מְמַתִּין
 לְסַעַר שִׁיפְתַח פְּתָאם,
 לְסַחַף מְרָאוֹת בֵּין בְּרָקִים.
 בִּינְתָיִם עַל יַד שְׁלָחָנִי אָשֵׁב,
 אֲטַעֵם

נִטָּף-נִטָּף מְרִיר שֶׁל קָפָה:
 מְתִי יְשִׁיגוּנִי צְבָאוֹת גְּחֹשׁוֹלָיִם,
 לִי יִבְיֹאוּ עַל גַּבִּם שִׁי יִינָם?

ב

עַל סְלַע חַד שֶׁן נִשְׁפָּף הַיָּוֵן.
 הַמְרַתְקִים הָיוּ בְּתָרִים
 דּוֹמְתִים זֶה אֶת זֶה,
 הַקָּפָה הָיָה כְּמִים תְּפֹלִים,
 וְהַסַּעַר חָמַק, הַפֶּר הַבְּטָחָתוֹ:
 אֲנִי בְּכֹלָא עֲצָמִי, כְּמוֹדֵהוּ
 הַיִּיתִי
 סָגוּר וּמְסֻגָּר, מְשִׁתְּקֵת.

המחשבה הפילוסופית בישראל

מאת צבי א. בראון

ההתמחות והפיצול — ברכתה וקללתה של תקופתנו כאחד — לא פסחה אף על הפילוסופיה. זו עובדה הראוייה לציון, שכן מאז ומתמיד מקובל לראות בפילוסופיה את הגורם המאחד שבתרבות האנושית, את השאיפה לחרוג מעבר לתחומים המצומצמים של היצירה הרוחנית — המדעים השונים, הדת, האמנות וכיוצא בזה — ולהגיע לראייה ולהבנה כוללת. והנה עדים אנו בדורות האחרונים לתהליך של פיצול והתפוררות בתחומה של הפילוסופיה. לא זו בלבד שהלימוד הפילוסופי נתפצל לתחומי־מחקר מיוחדים, כגון תורת המידות (אתיקה), תורת ההווייה (אונטולוגיה), תורת ההכרה (אפיסטמולוגיה), וכדומה, אלא שנתרכו בה מאוד האסכולות והזרמים השונים והמנוגדים זה לזה. הדברים הגיעו עד כדי כך שאפילו הוויכוח והמאבק בין הזרמים השונים כמעט בלתי־אפשרי מפני הטעם הפשוט, שאיש האסכולה האחת חדל כלל להבין את שיחת עמיתו מן האסכולה האחרת. ברם, לאחרונה מסתמנת בין הפילוסופים בארצות שונות מעין התפכחות. פה ושם מתחילים להבין את הפאראדוקס הזה הטמון במצבה של הפילוסופיה של זמננו, ולחזור לקראת פריצת החומות שבין האסכולות השונות, לקראת איחוד של העיון הפילוסופי.

המחשבה הפילוסופית בישראל יש בה נתונים המאפשרים לה לתרום תרומה צנועה למגמה זו של אינטגרציה. ישראל היא מקום טבעי למיפגש פורה בין מגמות שונות בכל תחומי היצירה הרוחנית, ובתחום הפילוסופי לא כל שכן. ההוגים ומורי הפילוסופיה מן הדור הוותיק יותר בישראל רובם ככולם באו לא"י ממרכזי תרבות ומדע שונים שמעבר לים. הם הם כמובן הביאו אתם את היידע והגישה הפילוסופיים שעל ברכיהם נתחנכו בארץ מוצאם. אך הניתוק הגיאוגרפי והמדיני־ציבורי ממקור־היניקה הראשון, וכן גם ההשתתפות הפעילה בתהליך התחייה והאיחוד־מחדש של עולם הרוח היהודית, עשו אותם רגישים יותר ופתוחים לתמורות ומזיגה של כיווני מחשבה שונים. וכך נשתלבו ונשתזרו כאן זרמים ואסכולות אלה באלה. יסודות מן המיסטיקה והמחשבה הדתית היהודית נשתלבו עם כיוונים מסויימים שבאכסיסטנציאליזם; התפיסה הקאנטית והניאו־קאנטית הופרתה על ידי מקורות המחשבה היהודית מזה והפינומינולוגיה מזה; הניאו־הגליוס השתלב מחדש עם המסורת הפילוסופית הקלאסית; יסודות קאנטיים התקרבו

אל הפילוסופיה האנאליטית האנגלו-סאכסית. הודות למגמה זו נוצרו התנאים לפעילות הגותית עניפה, פוריה, מתחדשת.

מרכיבים ובמות לפילוסופיה

המרכז העיקרי של לימוד-הפילוסופיה בישראל הוא מאז שנות העשרים האוניברסיטה העברית בירושלים. חוג הפילוסופיה נמנה עם הגרעין הראשון של אוניברסיטה זו בזמן היווסדה ועתה הוא אחד החוגים הגדולים של הפאקולטה למדעי-הרוח שלה. כאן התרכזו רוב הוגי הדעות הפעילים בישראל; מכאן יצאו הפירוטמים החשובים בתחום הפילוסופיה. למרכז זה נוספו אמנם בשנים האחרונות עוד שני מרכזי-לימוד: המחלקות לפילוסופיה באוניברסיטת תל-אביב ובאוניברסיטת בר-אילן שברמת-גן. אך רוב מוריהם של מחלקות אלה הם חניכי האוניברסיטה העברית והם ממשיכים לקיים קשר הדוק עם החוג לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית.

הוצאת האוניברסיטה העברית על שם מאגנס היא גם המו"ל החשוב ביותר של ספרי פילוסופיה בישראל. מתוך כ-80 הספרים הפילוסופיים שיצאו לאור בישראל מאז קום המדינה נתפרסם שליש על ידי הוצאה זו. לציון מיוחד ראוי המדור "ספרי מופת פילוסופיים" של הוצאה שהספיק עד כה להוציא לאור כמה עשרות תרגומי-מופת מן הספרות הפילוסופית העולמית — כתביהם של אפלטון, אריסטו, דיקארט, שפינוזה, לוק, בארקלי, יום, לייבניץ, פאסקאל, רוסו, קאנט, מיל, ברנטאנו ואחרים. ספרים אלה משמשים יסוד איתן ללימודי הפילוסופיה בלשון עבר, בכל שלוש האוניברסיטאות. מו"לים אחרים פירסמו בתקופה זו תרגומים של כתבי אפלטון, מאקיאווולי, מארכס, ברגסון ופילוסופים של ימינו.

כלי חשוב לביטוייה ולעידודה של המחשבה הפילוסופית בישראל היא הספרות העתית (הפריודיקה) העברית. כתבי-עת המפרסמים מפקדה לפקדה מסות ומאמרים על נושאים פילוסופיים יש בישראל לא מעט ("תרביץ", "מבפנים", "מולד", "מאזנים" ועוד). על-פי-רוב קשורים חיבורים אלה מצד תוכנם לתחום מסויים הקרוב לכתב-העת המפרסם אותה. "תרביץ" למשל, המוקדש למדעי היהדות, מרבה לפרסם מחקרים מתחומה של המחשבה היהודית. "מבפנים" ו"מולד", שלעורכיהם עניין בתנועות חברתיות מוגדרות, מתגדרים ברעיונות מתחומה של הפילוסופיה המדינית. לחומר ספרותי-הגותי זה קהל קוראים רחב, ביחוד — ויש להטעים את הדבר, — בקרב האוכלוסיה הכפרית והקיבוצית. אין הדבר מקרה. הכפר העברי המודרני על צורות אירגונו החברתי, דרך-חיו ודיוקנו התרבותי — יותר משהוא תולדה של התפתחות אטית ומודרנת במשך דורות, הוא פועל-יצוא של מאמץ מודע, אינטלקטואלי ואירגוני כאחד, של דורות אחדים של חלוצים מאז סוף המאה הי"ט. באידיאולוגיה של דורות אלה משוקעים רעיונות פילוסופיים ממקורות שונים. ביטוי לכך מוצאים אנו, למשל, במשנתו של א. ד. גורדון, שרעיון התחייה העברית מתפרש פירוש פילוסופי לייחס בין האדם לבין הטבע, או הקוסמוס. דוגמה שנייה היא נסיונו של בר בורוכוב להציע פתרון לבעייה הלאומית בכלל ולבעייה היהודית בפרט, על יסוד פירוש לא-אורתודוקסי של

הפילוסופיה המדינית של מארכס. ההתעניינות ברעיונות כלליים אלה מלווה חוגים נרחבים של תושבי הכפר והעיר העבריים עד היום הזה.

ברם, כלי-הביטוי המבוהק למחשבה הפילוסופית המתחדשת בישראל הוא הרבעון הפילוסופי "עיון" המוצא לאור על ידי החברה הפילוסופית בירושלים הרבעון נוסד בשנת 1945, ומאז 1951 מופיע בקביעות ארבע פעמים בשנה. ב-13 הכרכים השנתיים של "עיון" שהופיעו עד כה נתפרסמו למעלה ממאה מסות ומאמרים, שמחבריהם יושבים רובם ישיבת קבע בישראל. מי שעוקב בקביעות אחרי פירסומיו של רבעון זה עשוי להיווכח כי עורכיו שומרים בקפדנות חן על אופיו הפילוסופי המובהק הן על רמתו, המשתווה בדרך כלל לרמתם של כתבי-העת הפילוסופיים המוכרים בעולם. ראייה לכך היא, בין השאר, העובדה שגליונותיו מבוקשים במקומות מרוחקים, וכן שפילוסופים ידועי-שם מחו"ל משתמשים ברצון בהזדמנות לפרסם בו מפרי עיונם.

הפילוסופים הישראליים בעבודתם

את סקירת פעלם של הפילוסופים הישראליים נפתח בתיאור שלבה הנוכחי של התפתחות משנתו של זקן הוגי ישראל בדורנו, מארטין בובר. עובדה היא, שעד לפני זמן לא רב היו כתביו הפילוסופיים של פרופ' בובר מתפרסמים יותר בחו"ל מאשר בישראל ובובר הוא אולי הפילוסוף הישראלי היחיד בדורנו שמשנתו הפילוסופית היכתה שורשים עמוקים בתודעת הדור בעולם כולו. אך הפילוסופיה של בובר היא בלי ספק חלק אורגני של יצירתה הרוחנית של ישראל וכוח השפעתה רב, בפרט שרבים מבין אנשי הרוח בישראל הם תלמידיו ותלמידי תלמידיו.

שני אירועים שנתארעו לאחרונה עשויים לתרום להיקלטותה היתירה של משנה זו בקרב הדור הצעיר של הוגים וחוקרים בישראל: (א) "מוסד ביאליק", הוצאת הספרים החשובה ביותר בישראל, הגישה לקורא העברי שני כרכים המכילים את עיקר כתביו הפילוסופיים של ההוגה הישיש. חלק מכתבים אלה נתפרסמו בזמנו בעברית, אך תפוצתם היתה מוגבלת והם מזמן אולו משוק הספרים; יתרה הם חיבורים שנכתבו בגרמנית ותורגמו במיוחד בשביל מהדורה זו: "בסוד שיח" (תשכ"א) ו"פני אדם" (תשכ"ב). (ב) פרופ' הוגו ברגמן, הנמנה עם תלמידיו הראשונים ועם חוגו האידיאי הקרוב של בובר משמיע זה שנים אחדות לפני תלמידי האוניברסיטה העברית שיעור שנתי על הנושא: "הפילוסופיה הדיאלוגית מקירקגור עד בובר". בהרצאות אלה מנתח פרופ' ברגמן את הזיקה של משנת בובר לאותה מגמה במסורת הפילוסופיה האירופית שהעמידה את הזרם האכ"סיסטנציאלי שבימינו — היא הפילוסופיה הדיאלוגית — ומבליט את היסודות המקוריים של המשנה על רקע זיקה זו.

מסתבר מניתוח זה ששורשיה של התפיסה הדיאלוגית נעוצים בתגובה השלילית לדרך-התפלספותו הספיקולאטיבית של היגל, תגובה שנושאה ואביה היה ההוגה הדני מאמצע המאה הי"ט קירקגור. הטענה שהוטחה נגד הגישה ההיגלית היתה, שגישה זו מדגישה את האלמנט הכללי והמהותי-המופשט בלבד ומתעלמת מן הגורם הממשי. וזאת בשני מובנים: היא מתעלמת מן האדם הממשי,

בהבליעה אותו בתוך התהליך ההיסטורי והקוסמי; והיא מתעלמת מן האיש המתפלסף, בהטעימה רק את ההגיון הא־פרסונאלי הקר של השיטה הפילוסופית. המתנגדים לפילוסופיה הספיקולאטיבית של היגל ריכזו מעתה את תשומת-לבם באדם המתפלסף עצמו ובמציאות הקונקרטי של האדם בכלל.

התגובה האמורה למשנת היגל היתה נקודת-המוצא למגמות שונות בפילוסופיה. אחדות מהן היו אלה שמצאו את שורש מציאותו של האדם בדיאלוג, בשיח. קירקגור עצמו ראה בשיח בין האדם ואלוהים את העיקר וטען כי היחס בין ה"אני" הממשי, לבין ה"אתה" האלוהי הוא המצב המיטאפיסי הבסיסי. פיאירבאך, לעומת זאת, מדגיש את היחס בין האדם לזולתו; היחס בין האדם לאלוהיו — טען — הוא יחס בתוך התחום האנושי עצמו. אלוהים איננו אלא גילומו של היסוד האידיאלי שבתחום זה. בהמשך התפתחותה הוחזר לה למחשבה הדיאלוגית היסוד התיאולוגי והוכלל בה יחס דיאלוגי נוסף, היחס בין האדם והעולם. הצטרף למסורת זו הרמן כהן בערוב ימיו, והחולייה האחרונה בשרשרת לפני בובר הייתה הגותו של פראנץ רוזנצווייג.

בובר העניק למחשבה הדיאלוגית תנופה ופיתוח חדש, לאספקט האונטולוגי והתיאולוגי הוסיף את היסוד הסוציולוגי: הוא גיבש על יסוד התפיסה הדיאלוגית כלים מושגיים לניתוח מעמדו של האדם בהברה המודרנית.

במרכז משנתו של בובר עומד איפוא המושג של היחס הדיאלוגי, יחס ההדדיות. יחס זה הוא ראשוני מכל וכל. כל ישותו של האדם באשר הוא אדם נקבעת על ידי יחס זה. אלא שייחס זה הוא בעל שני פנים: עשוי הוא להתממש כייחס "אני-אתה", ועשוי הוא גם להתממש כייחס "אני-זה". בין שני יחסים אלה יש הבדל עקרוני. היחס "אני-אתה" הוא היחס הדיאלוגי האמיתי, שני המתייחסים השרויים בו קשורים זה בזה בכל מהותם ומאודם, הזיקה ביניהם היא פנימית, מוחלטת. לעומת זה, היחס "אני-זה" הוא חיצוני בלבד, אדיש, כל אחד מן המשתתפים בו מתייחס אל חברו כאמצעי למטרותיו, ותו לא. לעומת היחס "אני-אתה" הריהו יחס מנוון, פחות, גרוע. הוא דגם לייחסים הרגילים השוררים בין אדם לאדם ובין האדם לסביבתו בחברה המודרנית; אף המדעים, ושאר תחומי התרבות האנושית בתקופתנו, יש בהם משום הדגמה לייחס זה. כאן מקורה של "חולשת התקופה" בלשונו של בובר. לא כן היחס "אני-אתה". בייחס זה משתקף היחס בין האדם ואלוהים החי; ה"אתה" שמולו עומד האדם בהיותו שרוי בייחס "אני-אתה" הוא רק מימוש ארצי של ה"אתה" הנצחי, הוא האלוהים. מהו המוצא הנכסף מן המשבר של דורנו? המוצא הוא — דת אמיתית והכרה אנושית אמיתית. הדת האמיתית היא השיבה אל אותו יחס ממשי שבין האדם והאלוהים, ואילו החברה האנושית האמיתית, או ה"חברותא" בלשונו של בובר, תהא חברה שהיחסים בין בניה הוא יחסי "אני — אתה" ולא "אני-זה". בחברה הקיבוצית ראה פעם בובר גרעין של אותה חברה אמיתית.

משבר התרבות האנושית

בעיית האדם ויחסו אל האלוהים עומדת גם, ביחוד בשנים האחרונות,

במרכז הגותו הפילוסופית של פרופ' ברגמן עצמו. נושאה, ובמידה מסוימת גם מסקנותיה, של הגות זו קרובים למשנתו של בובר, אך הרקע שלה ודרך ההתפלספות שונים הם. את השאלה העיקרית שעליה נסבה הגותו של ברגמן ניסח הוא לא-מכבר כך: "כיצד ניתן לאחד את שני הקצוות האלה, את תלותו המוחלטת של האדם בבורא, ואת ריבונותו באשר הוא ייצור בעל תבונה?" (אלוהים ואדם במחשבה החדשה", עיון, כרך ז' (1956). עיין גם הוגים ומאמינים, דביר (1959).

לשאלה זו מציע ברגמן פתרון המבוסס על עיון בתולדותיה של בעיית האדם בזמן החדש. עצם לידתו של הזמן החדש כרוכה במיפנה שחל בעניין זה דווקא. הפרט, האינדיבידואל האנושי, התחיל תופס לאט לאט מקום מרכזי במחשבה האירופית, שהתעלמה ממנו כמעט לגמרי בימי הביניים, בהיותה מופנית לנצחי בלבד, לאלוהים. את מקומו של התיאוצנטריזם ירש האנתרופוצנטריזם. ראשית המיפנה מורגשת כבר בפילוסופיה של דיקארט. פילוסופיה זו סללה את הדרך להתפתחות המדעים המדויקים ולהצלחתו של האדם בשיעבוד הכוחות החומריים שבטבע, הצלחה שחיוקה לאין-שיעור את בטחונה העצמי וכשרונותיו. את מלוא הביטוי מצא המיפנה במשנתו של קאנט שהעתיק — בתנופה מהפכנית — את נקודת הכובד של העולם אל התבונה, אל הסובייקט, כלומר אל האדם. מושג האלוהים עדיין לא הושמט מן השיטה הפילוסופית, אך מקומו איננו עוד מרכזי, הוא הורד לדרגת "דרישה" בלבד של התבונה המעשית, לדרגת הנחה הדרושה לביסוסו של המוסר. מיפנה זה שהביאה עמה המשנה הקאנטית הכשיר את הקרקע למה שמכונה בפי ברגמן "דת ההומאניזם" שפירושה: האלהת האדם כעיקרון מרכזי בתרבות המערב של המאה הי"ט. אמונה נלהבת זו באדם הגיעה אל פיסגתה — שמעבר לה היה צפוי לה כשלון בלתי-נמנע — בתורתו של ניצ'שה על האדם העליון. במקביל לכך העמידה "דת האדם" מגמות אחרות בפילוסופיה: המאטריאליזם, הפוזיטיביזם והפראגמאטיזם, שהצד השווה שבחן היא הנטייה להעמיד את מהותו של האדם על היסוד הביולוגי שבו, כלומר להסביר את האנושי על ידי התת-אנושי. כאן בא המשבר: האדם חדל לראות את עצמו כיצור רוחני-מיטאפיסי, ההלכה נדחקה הצידה על ידי המעשה; החכמה — על ידי הטכניקה; האיכות — על ידי הכמות... המשבר העמוק שפקד את תרבות המערב בראשית המאה העשרים הוא ביטוי לכשלונו של האדם שהתיימר "להיות ריבוני וביקש לבנות כוח עצמו, בתרבותו, עיר ומגדל שראשו בשמיים".

פרופ' ברגמן מצביע על מוצא ממצוקת אדם זו: יש לחדול מן הנסיגות לתפוס את האדם אך ורק כשלב משלביה של ההתפתחות הביולוגית. יסוד ייחודי של האדם היא התבונה, הכושר להבחין בין אמת לטעות, בין טוב לרע, בין יפה למכוער, ויכולת זו אינה ניתנת לגזירה מכל יסוד שהוא וזולתה.

ואולם — וזה צעד חשוב בשיקולו של ברגמן — התבונה, כמוה כשפה שהיא מגילויה המובהקים של התבונה, איננה תכונה או יכולת השייכת לאדם הבודד. היא נתונה לו רק הודות לכך שהוא חלק של שותפות של בני האדם, של האנושות כולה. "התבונה היא לפי מהותה יחס הדדי בין בני אדם; היא

דומה לזרם דם רוחני העובר דרך כל בני האדם והקושר אותם זה עם זה. היחיד נולד לתוך התבונה המשותפת האחת...” אם נשכיל לתפוס את אחדותה של התבונה ואת אחדות האנושות הכרוכה בה, נבין כי אחדות זו אינה קיימת קיום סטטי, אלא היא שרוייה בתהליך של התהוות מתמדת, של „השלכה לקראת העתיד”. אז יתברר לנו גם, כי אין להבין אחרת את אחדותה של האנושות אלא כנישאת על ידי ממשותו של האלוהים. מכאן המושג של הברית שבין האדם והאלוהים כברית שבין האנושות המאוחדת לבין האלוהים.

מהלך רעיונות זה המאחד בתוכו יסודות מתפיסתו של ניקולאוס קוזאנוס, ממבשריה של העת החדשה, עם זו של הרמן כהן ופראנץ רוזנצווייג — הביאה את פרופ' ברגמן לידי מסקנתו הסופית: הומאניזם המבקש להיות הומאניזם אמיתי, מבוסס על מהותו של האדם, בדין שיהיה מבוסס על הברית בין אלוהים ואדם. הווה אומר: לא „דת של הומאניזם”. אלא הומאניזם דתי במובנו הרחב ביותר של מונח זה.

הקיום האנושי: ערך האדם כעיקרון פילוסופי

בעיית מעמדו המיטאפיסי של האדם העסיקה בשנים האחרונות גם את פרופ' נתן רוטנשטרייך, ראש המחלקה לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית. תחילה עמדה במרכזו חקירותיו בעיית האדם כייצור היסטורי. חלק זה של משנתו סיכם רוטנשטרייך בספרו „בין עבר להווה” (מוסד ביאליק, תשט”ו, תורגם לאנגלית: *Between Past and Present*, Yale University Press, 8591) לאחר מכן הושם האדם בהקשרו הרחב ביותר, היינו — האדם ביחסו אל הרוח. הרעיונות הקשורים

בבעייה זו נכללו בספרו השיטתי השני „הרוח והאדם” (מוסד ביאליק, 1959). בספר הראשון מורגשת עדיין היטב השפעת הפילוסופיה הקאנטית שחותמה הוטבע על לימודי הפילוסופיה באוניברסיטה העברית (עד לפני שנים מעטות, בעקבות עבודת ההוראה של פרופ' ברגמן שהיה בזמנו בין חסידיה של אסכולה זו). הגישה הקאנטית בולטת בעיקר בניסוח הבעייה הכללית המתבררת בספר, היא הבעה של תנאי אפשרותה של ההכרה ההיסטורית. ברם, התיזה המרכזית של הספר חורגת מעבר למסגרת מחשבתית זו ברומזה להקשר הרחב יותר של הספר השני. תיזה זו עניינה הייחס שבין ההכרה ההיסטורית לבין התהליך ההיסטורי הממשי, ומקומה של התודעה ביחס זה.

שתי חוליות בתיזה האמורה: ראשית, שאין הפרדה מוחלטת בין שני האלמנטים האלה, בין הסובייקט לאובייקט, היודע והידוע בהיסטוריה, אין לו לידוע ההיסטוריה מעמד של קבע שאינו בטל”. ההכרה ההיסטורית נהפכת בעצמה לחלק של התהליך ההיסטורי. לדוגמה: ספרי ההיסטוריה של טאקוטוס משמשים להיסטוריונים שבאו אחריו לא רק אמצעי להכרת התהליך ההיסטורי המתואר בהם, אלא גם כתעודה חשובה של התקופה בהיסטוריה הרומית שבה חי מחברם. ואולם — וזו החולייה השנייה של התיזה — עם כל הקשר ההדוק שבין דברי הימים (ההיסטוריוגרפיה) לתהליך ההיסטורי הממשי אין לדבר על זיהות בין השניים. „אין התודעה (האנושית) נבלעת על ידי התהליך”. לשון אחר: פעילות

התודעה, שההתבוננות באירועי העבר היא רק אחת מן הפונקציות שלה, אינה תולדת ההיסטוריה, היא תנאי שבלעדיו היתה ההיסטוריה מן הנמנע. "לא נעשה האדם ייצור היסטורי אלא מפני שהוא יותר מהיסטורי". אך כיצד עלינו להבין את ההנחה כי האדם הוא "יותר מהיסטורי", שאלה זו מצעידה אותנו לבעיית מעמדו המיטאפיסי של האדם שלבירורה מוקדש ספרו השני של רוטנשטרייך, "הרוח והאדם".

זהו נסיון רב-תנופה לתאר את יסודות ההווייה האנושית תוך ניתוח ביקורתי של הפתרונות שהוצעו בעבר, ובעיקר של התפיסה ההיגלית — וכן תוך התמודדות עם הפתרונות המוצעים לה בדורנו, כגון הנאטוראליזם, ההיסטוריציזם, האכסיסט-נציאליזם, המאטריאליזם הדיאלקטי וכו'. אין להבליע את הספירה האנושית בתוך הרוח האובייקטיבית. אך אין גם לתפוס את הרוח בגילוייה השונים בדת, באמנות, במדעים ובמוסדות החברה — כפרי התפתחות רצופה מתוך ספירות שאינן אנושיות. העוצמה המכוננת את הספירה האנושית היא התודעה, וממהותה של התודעה שפעילותה מודרכת על ידי ההתכוונות לעקרונות, כגון עקרון האמת, עקרון הטוב וכדומה. מערכת העקרונות שהתודעה מתכוונת אליהם בפעילותה היא-היא הרוח. זהו מצבו המיטאפיסי של האדם. לאור תיאור זה מקבלים הסבר והארה מושגי-יסוד ועובדות-יסוד של הקיום האנושי, כגון: סובייקט ואובייקט, אנאליזה וסינתיזה, נסיון, כושר השימוש בשפה, חירות, דיון מקיף במושג החירות כיסוד להבנת ערכו של האדם מהווה חולייה אחרונה בשלשלת הארגומנטים הפילוסופים האלה. בהקשר זה ראויים לציון מימצאי חקירותיה הפילוסופיות של גב' ד"ר פפיטה האורחי, המשמשת אף היא מרצה לפילוסופיה באוניברסיטה העברית. את עיוניה באתיקה סיכמה ד"ר האורחי בספרה "מחירה של המוסריות" שיצא לא-מכר באנגלית (*The Price of Morality*, London, 1961) נקודת המוצא שלה בחקירות אלה היא ההנחה המיתודית הראשונית, "שיש חווייה (או התנסות) מוסרית (moral experience) שביטוייה החיצוני והבינסובייקטיבי הוא משפט ההערכה המוסרי, כגון "זה טוב", "זה צודק", "זה רע", "זה בלתי-צודק". עניינה של האתיקה הוא להבהיר את מהותה ומקורותיה של החווייה ותוך-כדי כך לנסח קריטריון (קנה מידה) לשיפוט המוסרי. בחיפושה אחרי הבהרה זו וקנה-מידה זה בודקת ד"ר האורחי שורה של תורות מוסר מן המאה העשרים, ובעיקר תורותיהם של ה"מוראליסטים" האנגלים מראשית המאה (ג'. א. מור, סר ד. רוס, ס. אלכסנדר) בלי למצוא בהן תשובה מניחה את הדעת לשאלות הייסוד של האתיקה. אחת התוצאות של בדיקה זו היא הקביעה שה"מוראליסטים" לא הצליחו לתת הסבר חד-משמעי למושג ה"טוב", לא הצליחו לקבוע בבירור את משמעותו ותחולתו של מושג ה"טוב המוסרי".

עד כאן החלק הביקורתי של הדיון. בחלקו הקונסטרוקטיבי מציעה המחברת דרך משלה להגדרת קווי-האופי המיוחדים של החווייה המוסרית והמעשה המוסרי, היא הדרך של קביעת הגבולות ותיאור ההתנגשויות שבין החווייה והמעשה המוסריים מזה לבין תחומי הפעולה וההכרעה האנושיים האחרים, כגון הדתיות,

הפעילות המדינית, היצירה האמנותית, מזה. תיחום עקרוני זה מחזיר את גב' האורחי אל אותה אסכולה שגם עיוניה באסטיטיקה הושפעה ממנה — לאסכולה הקאנטית. בתורת המוסר של קאנט מצאה היא את הכלים המושגיים לפתרון בעיית המוסר. אמנם מסתבר כי גם תורה זו אינה נקייה מקשיים ופירויות. אך גב' האורחי מוכיחה כי ניתן ליישב פירויות אלה בלי לפגוע במה שמהווה לדעתה את גרעין התורה. מגרעין זה עלינו ליטול את מושג ה"יושר" ואת "עקרון כבוד האדם". מושג היושר יש בו כדי לגלם גילום חד-משמעתי את תוכנו של הטוב המוסרי, ואילו עקרון כבוד האדם או ההנחה בדבר הערך הפנימי והמוחלט של האדם באשר הוא אדם בדין שיהא מונח ביסודו של החוק המוסרי. שניהם גם יחד מוצאים ביטוי ב"צו הקאטיגורי" הקאנטי בניסוחו השני: "עשה פעולתך כך שהאנושות, הן שבך, הן שבכל איש אחר, תשמש לך לעולם גם תכלית ולעולם לא אמצעי בלבד". הוזה אומר: הזולת (גב' האורחי מוכיחה כי חלותו של ה"צו" על סובייקט הפעולה עצמו מעורר קשיים). בדין שיהא בעיני עושה הפעולה תכלית בפני עצמה; אסור שהעושה ישתמש בו כבאמצעי להשגת תכליותיו שלו. מדוע? משום שהאדם כאשר הוא אדם (ולא כאשר הוא מלך או רב, או גאון, עשיר, חזק, פיקח, צנוע, נדיב-לב, וכדומה. תכונות ספציפיות) הוא בעל כבוד, הוא בעל ערך פנימי מוחלט, והשימוש בו כבאמצעי לתכליות אחרות יהא בבחינת פגיעה בכבודו, פגיעה ערכו.

בעיקבות ניסוח זה של ה"צו הקאטיגורי" מנסחת גב' האורחי את החוק המוסרי "לאמור: אל תפגע בכבוד זולתך על ידי השימוש בו כבאמצעי בלבד". לפי זה יהא מעשה ממשעשי האדם "ישר", או "נכון מבחינה מוסרית" או "טוב מבחינה מוסרית" אם, ורק אם, יתאם לחוק זה, ויהיה "לא-ישר", "רע מבחינה מוסרית", "לא צודק" אם יפר חוק זה.

אך כלום ניתן הדבר? כלומר ניתן לו לאדם בתנאי קיומו החברתי (והרי קיום אנושי אחר הוא מן הנמנע) להימנע מכל-וכל מלהשתמש בבני-אדם כבאמצעים בלבד? לפי דעת האורחי — לאו. "אף מנסיונו המוגבל / כותבת היא בפרק הסיום של ספרה / למדים אנו כי אפילו נשתדל בכל כוחותינו לא נצליח להימנע מאשמה ומאי-צדק, לא נצליח להימנע מאי-התחשבות בבני-אדם אחרים, מרמיסת חייהם, אושרם וכבודם — אם בכלל נרצה להשיג משהו". אין פלא איפוא שהחוק המוסרי מופר חדשים לבקרים. "הוא מופר אך אין הוא נעלם מן העולם. הפגיעה בו משחיתה לא אותו אלא אותנו", שכן — לדעת גב' האורחי — כל פגיעה בחוק המוסרי מסלפת ומקלקלת את המטרה שלמענה נעשתה פגיעה זו. יתרה מזו, היא מעוותת ומשחיתה את אישיותו של עושה הפעולה.

בכך רואה הגב' האורחי את הטראגיות האיומה של גורלנו האנושי: "איננו יכולים להשיג דבר (כמדינאים, כמתקנים סוציאליים, כפאטריסטים ואף כאורחים) ואין לאל ידינו לעצב או ליצור דבר (כאמנים, כאומנים כאנשי-מדע) בלי שיטפל על שכמנו האשמה של עבירה מוסרית... וכל עבירה משחיתה את טבע אישיותנו והשיגינו כאחד". הטראגדיה של האדם היא איפוא שהוא "מתנודד בין

חוק שהוא מזכיר להפך כדי לצמות, לבין הצמיחה המושחתת על ידי האשמה של חוק מופר..."

טבע ורוח, מוסר ומדינה.

נסיון אחר של עיון פילוסופי במהותה של הספירה האנושית מוצאים אנו אצל ברוך פליכס וולטש. בספרו "טבע, מוסר ומדיניות" (מוסד ביאליק, ירושלים, תשי"א). מוצגת השאלה: כלום תיתכן מדיניות מוסרית? כלום ניתן להשתית את החיים המדיניים על אדני מוסר? ניסוח זה של השאלה סימן של אקטואליות טבוע בו. אך ד"ר וולטש מראה, כי לא נמצא לשאלה זו תשובה, כל עוד נישאר במישורם של העניינים האקטואליים ולא נרד לשורשם של דברים, לא ננתח את הבעייה בכלי-ניתוח פילוסופיים-ראדיקאליים.

ד"ר וולטש מציע לנו ניתוח כזה וניתוחו מבוסס על אבחנה יסודית בין טבע ורוח. "טבע" הוא הספירה האנושית, כל מה שבחיי האדם כרוך בחומה, בגורמים ביולוגיים; כוח המניע. הוא כאן השאיפה לרכישת הנאה ולמניעת צער. "טבע" זה הוא אנוכי לפי מהותו וכל אנוכיות נובעת ממנו, אך אין תכונה זו מונעת ממנו מלחדור גם למציאותו החברתית של האדם. כאן מתבטא ה"טבע" במה שמכונה כיום "רמת חיים", השאיפה לרמת-חיים גאותה. העיון במושג זה ובתולדותיו מראה כיצד מתגלגלים היצרים הטבעיים במטרות מורכבות של כלכלה ומדיניות. השאיפה למאכסימום של הנאה ולמינימום של צער לובשת ופושטת צורה והיא נהפכת לצורך בביטחון ובאגירה. הוה אומר: אין האדם רודף עוד אחרי הנאה מיידית הנרמזת לו כאן ועתה, ואף אינו מפחד מפני הצער הצפוי לו כאן ועתה: מחשבתו נתונה לאגירתן של אפשרויות הנאה וכן להשגתו של ביטחון בעתיד לבוא.

השינוי שחל כאן — ביטולה של הצמידות לרגע, ל"כאן ועתה" — שינוי חשוב הוא. התחולל הוא מכוחו של גורם יסודי בספירה האנושית, גורם התודעה. אך כלום זוהי הפונקציה העיקרית של התודעה — לשרת את הטבע? להגביר את עצמתו ושלטונו? אין הדבר כך. הפונקציה העיקרית של התודעה היא בכך שהיא מפלגת את נסיונו ומחשבתנו לשני קטבים, קוטב הסובייקט וקוטב האובייקט ועל-ידי פילוג זה מודע האדם לא רק את העולם מסביבו, אלא גם יודע שהוא מודע אותו.

תמורה עמוקה זו במעמדו של האדם — צמיחתה של העמידה זה-לעומת-זה ואף זה-למעלה-מזה — העלתה באופק חיינו את שתי האידיאות העיקריות המכוננות את הרוח: האחדות והאינסוף. השאיפה אל האחדות והפניית המבט אל האינסוף — אלה בונים את ההווייה הרוחנית בכל מחזורותיה: בדת, בהכרה, באמנות ואף במוסר. הן גם היסוד לניגוד שבין "הרוח" וה"טבע". ממבט ראשון עשוי שיקול מעין זה להביאנו לידי יאוש. אם המדיניות לא באה אלא לשרת את "הטבע" והמוסר אינו ניבנה אלא על-ידי "הרוח" ושני היסודות הללו מנוגדים הם מכל-וכל, כלום יכולה עוד להיות תקווה למדיניות מוסרית?

אך לא זו היא מסקנתו של ד"ר וולטש. ניתוח מעמיק יותר של היחס בין

הטבע והרוח מגלה שאין היחס הזה ניגוד פורמאלי, זהו ייחס דיאלקטי: מצד אחד חודר הטבע אל ממלכת הרוח: כדי לשעבדה נאלץ הוא לנהוג בערמה, כלומר להשתמש בידע שהוא פרי הרוח, ומצד שני אין הרוח יכולה להתגשם במציאות האנושית ללא מינימום מסויים של "טבע", ללא בסיס ביאולוגי וכלכלי מסויים. ללא בסיס כזה מתנוונת גם הרוח. ההיזקות ההדדית, היא אשר רומזת לתשובה הנכונה על השאלה שלפנינו. ד"ר וולטש מנסח פתרון זה בצורת "הכלל של המינימום הטבעי לקיום הרוח". מינימום טבעי זה — של אנוכיות בני-האדם והחברה, של מלחמה על הקיום, על הביטחון, על העלאת רמת-החיים — בדין שימשו, מצד אחד, בסיס להתגשמותה של הרוח, ומצד שני — בהישארו בגבולות המינימום בלבד — סיג להשתלטותו של הטבע. בדרך זו ניתן להמיר את הניגוד שבין הטבע והרוח במצב של שיווי-משקל ביניהם. ואם קיימת אפשרות כזו, למצער מבחינה תיאורטית-עיקרונית, הרי קיימת גם האפשרות של מדיניות מוסרית, ומכאן שהמאבק למדיניות כזו איננו חסרת-תקוה.

חקר המסורת הפילוסופית

עד כאן בא הדיון על הישגיהם של ההוגים בישראל העוסקים בבעיות פילוסופיות במישורן, אך תולדות הפילוסופיה — אף הן חלק של הפילוסופיה, וחשיבות רבה לגבי העיון הפילוסופי הפורה נודעת לחקר הרעיונות הפילוסופיים בהשתלשלותם ההיסטורית, ללא קשר ישיר לפרובלמאטיקה הפילוסופית האקטואלית. משנה חשיבות יש כמובן לייחס לחקר כזה, אם עניינו באותן תקופות רחוקות בתולדות הפילוסופיה שלא נחקרו עדיין, או שנחקרו עד כה רק מעט.

אפי מעין זה נושאים מחקריו של פרופ' שלמה פינס מן האוניברסיטה העברית. תשומת-לב מרובה נתונה במחקרים אלה לפילוסופיה הפוסטאריסטוטלית ולזו של המאות הראשונות של ימי-הביניים. בשנים האחרונות נתפרסמו בארץ ובח"ל אחדים מחיבוריו על נושאים אלה.

בדיבורו על אבן-סינא (Avicenna) עומד פרופ' פינס על ייחודה של תפיסת התודעה אצל פילוסוף ערבי זה מן המאה הי"א. מתברר ממימצאי מחקר זה כי אבן-סינא ייחס חשיבות מרובה למושג התודעה העצמית והציע לראות בה הוכחה לקיום הנפש ודרך לזיהוייה. פרופ' פינס מנתח טכסטים של אבן-סינא ומבליט את השלבים השונים בהתפתחות רעיונותיו על התודעה. בשלב האחרון ניסה אבן-סינא לבסס את כל תורת הנפש על מושג התודעה העצמית. הוא שלל את התפיסה האריסטוטלית בדבר כוחות הנפש והעמיד לעומתה את הגירסה כי אחדות הסובייקט מוכרת אפריורית. אך הוא סבור, כי בתורת הנפש יש מקום למושג של תת-תודעה והצביע על שורה של תופעות נפשיות, כגון השיכחה, שאין להסבירן אלא באמצעות מושג זה.

פרופ' פינס משחזר את התיאור המפורט של היחס הדינאמי שבין התודעה והתת-תודעה המצוי בכתבי אבן-סינא. בתיאור זה מובלט תפקידה של תשומת-הלב בפונקציה הנפשית.

אבן סינא מדבר בכתביו בשמה של "פילוסופיה מזרחית" השונה לדבריו מן

המסורת הפילוסופית היוונית. החוקרים התקשו עד כה בהבנת כוונתו בנקודה זו. פינס הראה כי אבן-סינא מתכוון כאן לפילוסופיה של-עצמו הוא קורא לה "מזרחית" משום שמוצאו היה מן המזרח (בוכארה), והוא רואה אותה כ"שונה מן המסורת היוונית" משום שהוא תפס את היחס בין גוף ונפש תפיסה שונה מזו של אריסטו; גרס הוא אי-תלות של הנפש בגוף. הנפש, טען, היא סובסטאנצה המסוגלת להתקיים גם בנפרד.

מימצאיו של פרופ' פינס יש בהם כדי לחזק את הדעה הקונה לה לאחרונה שביתה בקרב חוקרי תולדות הפילוסופיה, שרבים מן הרעיונות הפילוסופיים שנחשבו עד כה מודרניים-במובחר רווחו כבר בין הוגי ימי-הביניים, אלא שנשתכחו בזמנם עד שבאו המודרניים ו"גילו אותם בשנית".

בתחומו של חקר המסורת הפילוסופית הנעשה על ידי הוגי ישראל ראוי גם לציין את עיוניו של ד"ר יעקב פליישמן במשנתו של היגל וזיקתה למסורת הפילוסופית הקלאסית.

אמרנו לעיל, בקשר עם הפילוסופיה של בובר, כי מתנגדיו של היגל שמתוכם יצאו גם אבות האקסיסטנציאליזם, באו בטענות לפילוסופיה ההיגלית על ששמה את הדגש באספקט הכללי והמופשט של מהות האדם והתעלמה מן האדם הפרטי הקונקרטי, מן האינדיבידואל. ממסתו של ד"ר פליישמן "תורת הרצון של היגל" (SCRIPTA HIEROSOLIMITANA, Vol. 6, 1960, עיין כרך ז' 1956, מסתבר, כי ביקורת זו על משנתו של היגל באי-הבנה יסודה. המבקרים לא ירדו לסוף התורה ההיגלית על מהות האדם ועל מקומו בעולם כיצור ראציונאלי וחופשי, ועירבבו את רעיונותיו של היגל בבעייה זו עם אלה של בעלי האידיאליזם הגרמני שקדמו לו. על ידי ניתוח קפדני של טכסטים מכתבי היגל מוכיח פליישמן כי להגות זו אופיינית דווקא דרך המחשבה הקונקרטית והמעשית, וכי היגל לא החמיץ כל הזדמנות כדי לגנות את הגישה העיונית המופרזת והרב-צדדית של קודמיו. את מהותו של האדם ראה היגל, לפי פירוש זה, באחדות הממשית והדינאמית שבין העיון והמעשה, ההלכה והמעשה. באחדות זו מתגלה האדם הן בחירותו הן באינדיבידואליותו. "חירותו של האדם מוכרחה להתגלות במעשיו, האדם הוא תמיד יצירת עצמו על-סמך פעולה היוצאת מהכרעתו החופשית, יתר-על-כן, ישותו האמיתית של האדם הריהם מעשיו".

פילוסופיה אנאליטית

בסוף סקירתנו נפנה לאחד המקצועות הפילוסופיים הצעירים ביותר — הפילוסופיה של הלשון. מקצוע זה עומד זה שנים במרכז התעניינותו של פרופ' יהושע ברי-הלל. רוב פירומו של ברי-הלל הם בתחום הסימאנטיקה של לשונות ערוכות וטבעיות, אך תמצא בהם גם חיבורים חשובים על יסודות המתמטיקה, על בעיית שונות בפילוסופיה אנאליסטית, וכדומה. כיוון מחקריו הכללי של ברי-הלל מודגש היטב בחיבורו על הדיקדוק הלוגי הטהור של הוסרל (נתפרסם במאמר 1957, ב- *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 18)

עניינו של חיבור זה להראות כי בכתביו של הוסרל ניתן למצוא הסברות לכמה וכמה רעיונות חשובים שרק בזמן האחרון זכו לפיתוח ולהבהרה בפילוסופיה של הלשון, וכי מושג הדקדוק הלוגי הטהור של הוסרל קרוב מאוד למושג התחביר הלוגי הכללי של קארנאפ.

ברם, לדעת בר-הלל ייתקל המעבר מהוסרל לפילוסופים של הלשון שבימינו במכשולים אם לא נצליח להיפטר תחילה מכמה מהנחותיו המרכזיות של הוסרל, וקודם כל מן המושגים של "ממלכת המשמעות" וה"הברירות המופתית" (apodictive evidence). הוסרל דן בעובדה לשונית מסויימת המעסיקה את חוקרי הלשון עד היום, היינו בעובדה שעל סידרות מסויימות של מלים בתוך לשון טבעית מסויימת, אומרים אנו שהן בעלות-משמעות, ואילו על סידרות אחרות של אותן מלים עצמן — שהן חסרות משמעות. במה תלוייה משמעותיותה של סידרת מלים כלשהי, וכיצד מצליחים לזהותה? שאלות אלה שואל הוסרל ותשובתו היא, כי ב"ממלכת המשמעויות" שהמלים מייצגות אותן, קיימים חוקים אפריוריים של התקשרות ונמנעות הקשר (קומפטאביליות ואינקומפטאביליות). בחוקים אלה תלוי הדבר אם סידרה נתונה של מלים היא משמעותית או לאו. חוקים אלה חלים בעצם לא על המלים ולא על המשמעויות הבודדות, אלא על סוגים או קאטיגוריות של משמעויות. מכאן שאם סידרת מלים מסויימת היא בעלת משמעות, אזי היא תישאר משמעותית כל-אימת שנחליף אחד מביטוייה בביטוי השייך לאותה קאטיגוריה של משמעויות וכן את חוקי ההתקשרות ונמנעות הקשר תופסים אנו על דרך האינטואיציה הבלתי-אמצעית.

עד כאן הוסרל. פרופ' בר-הלל מראה, כי אמנם ניחש כאן הוסרל כלל חשוב בניתוח מבנה השפה — "כלל ההמרה" (the principle of commutation) אך לשם ניסוחו המפורש והמדויק של כלל זה אין כל צורך בהנחה בדבר קיומה של "ממלכת משמעויות", ואף לא באינטואיציה בלתי-אמצעית. ראשית, במקום לדבר על "קאטיגוריות של משמעות" מדברים כיום על "קאטיגוריות תחביריות" ושימוש זה פוטר אותנו מן ההכרח לעזוב את המישור הלשוני גרידה. שנית, ה"אווידנציה האפודיקטית" איננה, בהקשר של דיוננו, אלא האינטואיציה הדקדוקית שהוסרל שאב מן הלשון הגרמנית. כיום מבין הלוגיקן וחוקר הלשון כי אינטואיציה מעין זו הכרחית אמנם לגילוי קאטיגוריות תחביריות בנות תחולה כללית, אך אינה מספיקה לכך.

סקירה זו רחוקה מלמצות את פעלם של הוגי ישראל בשעה זו. לא היה סיפק בידינו לתאר אלא אחדים מהישגיהם הבולטים-לעין. אין בכך כדי למעט את חשיבות פעלם של פילוסופים אחרים מתושבי הארץ, כגון מחקריהם של פרופ' א. ע. סימון וד"ר סיני אוקו על היסודות הפילוסופיים של החינוך והפסיכולוגיה; עבודותיו של מר אי"י פונננסקי בתחום הלוגיקה והמיתודולוגיה של המדעים; עיוניו של ד"ר משולם גדול בפילוסופיה ההיגלית והמארכסיסטית ועוד. לא הכללנו ברשימה זו את הפעילות בתחום הפילוסופיה היהודית. זהו תחום מחקר והגות נרחב הראוי לסקירה מיוחדת.

הסיני איבן רבינוביץ

מאת פסיפסים

(תחרות הסיפור העברי הקצר — סיפור ה')

אפילו על הסוס המובחר ביותר

אי אפשר להרכיב שני אוכפים.

(פתגם סיני)

א

המזרח מחזר אחרי. חמקתי מסמרקנד — בירתו המפוספסת של „הפיסח המפורזל“ טימור-לנג — אל קרית-לנין ובעיבורה של בירת הצפון — ציפור נפשה הנסערת של המהפכה — מזדקר לנגד עיני מסגד מקומר ומלוטש — העתק נלהב מקברו של טימור רועץ הארצות. ברציף המשוחם שעל גדות הניבה דגרו על סודותיהם שני ספינקסים מצריים. בשוק השוקק הגיח לקראתי „משולח“ ירושלמי — עבדקן שחור-מפוחם ספק תימני, ספק כורדי. עיניו המשוקדות הבחינו בתהיותי, פניו נתבהרו וקרחתו המלוקלקת הרכינה קידת חזווה:

— יו, יו, אַ איד! (כן, כן יהודי!)

אבל זה לא היה יהודי, אלא פוחח מרופט מבבל, שבוי מלחמת העולם הראשונה. בגלגוליו על פני רוסיה עגן במינסק ושם אימץ את האידיש המלוסלסת שלו. טרם הספקתי להתבשם מסגנון דיוקנו של אחי השמי והנה מתקרס לפני סיני מגומד וממושקף, שכולו מקושט מניפות נייר מצוייצות והוא בולע חניתות זכידונים לתיאבון, מפזיל רואותיו כלפי מעלה ומתלעלע בצנפת שבועות:

— בחיי ראשי וכרעי, עטרת חלצי, וגיוגי ניני, אין כאן אף טיפה של כישוף. הכל אמת-באמת!

ומי הם היצורים הלהוטים אחרי הלהטים הללו? גחיקאי גוגולי מעוך ומכורכם, ראסקולניקוב שטרם נזקק לגרון ואברך-נכאים הדומה לצאצאו של המשורר העברי המומר קונסטנטין שפירא, צלם חצר המלכות ושלטו הדהוי עודנו צמוד לדלת אכולת שנים רעות.

שעטנו המזרח והצפון מערפל את מוחי. אני קופץ אגרופי, ואץ לחפש את עצמי. השמלית מתבוססת בצלצוליה צצה מימיני ושניה מתבוקת משמאלי ואני שבוי בין שני הקרנות הרוגשים — לא לסגת ולא להתקדם! פתאום אני עף במגולגל וקדקדי נחבט בכביש בצלצול הומה. זיקים מתמלטים מעיני. טרם הספקתי להגיע רגל ועשרות פרצופים חומדי תקריות עטו אלי מכל עבר. אני

ממשש את עצמותי, קם וחטמי נתקל בשוטר גמיש ומזורזו חמוש פינקס ועיפרון.
 — מה ההתקהלות הבלתי חוקית? — משתער אני על נציג הרשות.
 — והיד? איך היד? — מתמר קול מפורר וחנון של אשה.
 — איזו יד? מה ענין היד לכאן? — מעפעף אני עפעופי בון.
 הנקהלים מושכים כתף מאוכזבת ומתפזרים אכולי רוגז.
 בכוך האפל, ל"בית התייר", מקביל את פני מצחצח הנעלים ב"שלמא רבא"
 מקומט-חיוכים. זהו אשורי דהון ומאושר, הפונה אלי בשפת "תרגום". פניו תחוחים
 ועיניו מזוייתות. אך זה אתמול יצא מבית הסוהר בעוון מכירת ילדתו בת השבע
 לרוכל בן שבעים. פניו קורנות; בעיר זו טוב לו אפילו בבית הכלא! הוא
 מתמוגג בכל אבריו.

— רווייתי שמש ביאפאן, גמעתי אורות בניו-יורק, שבעתי עצלות ברומא —
 והאמת לומר: אין קרייה כפיטר — משובש הלב, יפהפית הגוף שלנו! תשגא ושגשג
 מיליון יובלות! הנכון התבטאתי, חברור? רבון העולמים, מה קרה לידך?
 — נקלעה בין שתי חשמליות! — מדווח אני בעליצות אנושה וחש סמוך
 למרפק מעין קילוח חם.

— הבלים — לוטש האשורי את תמהונו.
 — ראה והיווכח — אני מפשיל את השרוול מעל למרפק.
 — אוי, אוי ואבוי! — צורח האשורי, זורק ידיו כלפי מעלה ונמלט על
 נפשו.

אני נועץ מבט במקום התורפה — פצע עמוק עד העצם וכאב יוקד מתעצם
 וזורם אל הראש. גלמוד ונטוש ניצבתי במדבר הכיכר ההומה, זקפתי עיני; שלט
 גמלני מזדקר באותיות הזועקות: **בית חולים לזכר קרבנות המהפכת.**
 בלית ברירה טילטלתי לשם את כאבי. מיד נפלתי לזרועותיה הרחומות של רופאה,
 המעודדת אותי בקול מגורגרייהודי:

— פגיעה נהדרת! רק זרת אחת למעלה מזה — ונאלצים היינו לגדום את
 היד! — היא מטליאה את הפצע ברחשי אמהות של בת עיירה יהודית רפושה,
 בסגריר ממורט נוצות. בשלוש הדיטות נאנקים חולים והאחיות הבהולות מצייצות
 מכל עבר:

— דוקטור גינצברג, דוקטור גינצברג!
 — גינצברג! — לוחש אני בניחוש נפעם.
 — כן, "על פרשת הדרכים!" — בן דודי — לוחשת היא בערגה ומנתקת
 את החוט בשיניים גאות. אני ממצמץ עיני ברחשי קרוב-רחוק המתבקע מאלמנטו.
 גם היא נענית במיצמוץ נלבב, אצה אל חוליה הזועקים ולפני היעלמה הופכת אלי
 בקולי קולות:
 — בעוד שבוע: להוציא את חוטי התפר! — ומוסיפה בלחש עברי: —
 ברור: "לא זו הדרך!"

בעטייה של התחבושת זכיתי ליחס מיוחד ב"בית התייר".
 — בין שתי חשמליות! — הצטערו והמו העובדות ושיכנו אותי באולם

מרווח, בן ששים מיטות ריקות; רק אורח אחד מתבודד בקרן זוית מרוחקת ואינו מגיע לתחום ראייתי. כאבה של היד הולך ודועך. אני מלטף את התחבושת האחד-עמית ומשקיע עיני בכרך חדש של "התקופה", שנתגלגל לידי באורח פלא. פתאום גולשת גניחה מאחורי גבי:

— אני מקנא בך!

הפכתי פני; זה היה שותפי לאולם — אברך שחרחר, תגלחתו מכחילה ועיניו הכחולות-השחצניות מבויישות.

— ?! — תהיתי תהיית אלם.

— כי אתה שולט בשפה זו! — מפרש העלם את קנאתו.

זו היתה כניסה לשיחה. הוא — סופר פרולטארי מאודיסה, מקיפני בשאלות על הספרות העברית: מה טעמה? המפותחה היא? המתורגמים סופרי מופת לשפה זו? התורגמו, דרך משל, משלי קרילוב? היודע אני מה שמו של המתרגם? אני מאמץ את זכרוני: זינגר!

— נכון! — קורא הבחור ובעיניו ניצתה שובבות יהירה. — זהו סבא שלי! עלה בזכרוני פרט מבדח הקשור בתרגום מחוספס ישן-נושן זה: "המין היפה" הוגדר שם כ"רצפה יפה" ("פול" ברוסית — פירושה גם "מין" וגם "ריצפה"). נכמרו רחמי על הנכד הגא ולא גיליתי את כשלון סבו.

והצעיר שותת וידויים. כשרונו — כזית. השכלתו — על קצה המזלג. והרוסית שלו — צולעת על ארבע. אבל המציאות המהפכנית אחזה אותו בציצית ראשו וציוותה: "גדל!" והוא גדל למורת רוחה של אמו. וזהו סיפורה הדומע של האם: גדלתי בבית זרים, בייתמות, בעוני ובצרות. בסתר לבי טיפחתי חלום: יום אחד יופיע מישהו ויגיש לי משהו נפלא, מפואר שיכפר על כל יסורי! עברו שנים. נתארסתי. כלה עניה הייתי. גם החתן — אינו רוטשילד. אבל בן טובים היה, הדור, יפה, עלץ לבי: הנה הגיעה השעה! עכשיו תוגש לי המתנה, שתפתח את שערי האושר. לאחר החופה ניגש אלי סבך ובידו משהו עטוף עטיפת קטיפה. לבי הלם. עצמתי עיני וידי הרועדות מששו את החפץ: זה היה ספר משלי קרילוב בעברית! עם אביך חיינו בריעות ובהבנה, אם כי לא חסרו חיי דוחק. הוא ניסה את מזלו במסחר והיה נוחל מפלות עד אין קץ. תמיד חלם חלומות וקיווה: סוף-סוף ירחיב אלוהים את גבולו ואז... גם אני לא ויתרתי על תשוקתי למתנה הנכספת. עברו שנים. יום אחד חוזר אביך הביתה ופניו קורנות: הוא מגיש לי משהו עטוף עטיפה מרהיבת עין. זה היה... ספר שיריו באידיש! אביך מת בדמי ימיו. גידלתיך במחסור וביסורים, אבל לא נגמלתי מתקוותי הנושנה: תגדל אתה, תצליח ותזכני באותה מתנה ותנחמני על הכל, הכל... ולבסוף גם אתה מגיש לי את ספרך...

— רואה אני: עיניך מגחכות — מסיים האודיסאי את סיפורו — אבל בקולה של אמי רטטה תוגה טראגית שנבצר ממני להביעה...

ב

לא זיכנו הגורל לרדות את דבש בדידותנו. בבת אחת נתמלא אולמנו רעש

והמולה. פלשו צירי הכנס הרפואי — גושים, גושים; בני אוראל, קאווקא, קרים, מזרח-קרוב ורחוק, ויהודים — יהודים עד אין קץ! ה"גויים" הרגישו עצמם נחותים בים שמי זה ונחפזו להביע את הערצתם לאומה הדינאמית שהופיעה על במת ההיסטוריה כאחת הראשונות ותהיה כנראה האחרונה, שתסיים את המערכה. ואתו ד"ר פלדמן — גוף וקפיץ, מנהל מיבראה לשחפנים בוולאדיבוסטוק, יצא בקיטרוג מר על הרפואה שבימינו:

— מי הוא הרופא כיום? קצב, תפר, שרברב! ואילו בדור הקודם חייב היה הרופא להיות גאון, עתיר חוש ודמיון! מי היה הרמב"ם לפני שמונה מאות שנה? ואנו מפגרים, אנו נסוגים ואני מרגיש עצמי — כלי מלא בושה!

הכל נועצים בון עין עויינת; אופי יהודי — לעכר, לכער את הנאצל והמקודש! והסופר הפרולטארי הוגה נכאים; אפשר להיחנק באווירת החוקנאים המדופלמים הללו! מה מצומק ודל עולמם! אינם פותחים ספר. פרט למקצועם אין דבר המעניין אותם. רק אמת אחת השכיל ללמוד מהם. העלו את הבעייה: מדוע גברים יפים — ונשיהם מכוערות? ונקבע ברוב דעות: גברים יפים נעדרים חוש אסתטי והמכוערות אוספות אותם כאסוף ביצים עזובות!

תגלית זו היתה מרתקת את האודיסאי אל המראה. היה תולה עיניים חששניות: הנשקפת לו הסכנה הגורלית? החדרנית מהדיוטה הרביעית דובקת בו. פרצופה חמוד, אבל למדנותה הממושקפת (שומעת חופשית בפקולטה למדעי המזרח) מכערת אותה, כולה, שוצפת פתגמים ערביים: «עלימון בילה עמלין, כסחבון בילה מטריין» (תורה בלי עמל, כעננים בלי מטר) והוא נתפס לרגשי נחיתות.

טרם נגמלנו ממכת הרופאים והנה באה שואה גדולה מזו: הסינים! אוניברסיטה שלימה ממוסקבה מציפה את ארבעת הדיוטות שלנו. חרדת אימים הקיפה את הבית. סינים! הרי אלה זוללים עכברים ומתפטמים בשרצים! במיוחד געשו הנשים: עלולה לפרוץ מגיפה! והאורחים הגיעו: שקטים, מנומסים, נקיים להפליא. כולם ממושקפים (ההירוגליפים הסיניים משבשים את הראייה!) — כל אחד וספר בידו. תמיד הם שוקדים על משהו, חוקרים, שואלים. מפולגים לכיתות לשוניות; שומעי אנגלית, צרפתית, גרמנית. במיטה הסמוכה — צעיר בלי חתימת זקן, אדמוני, שקוע ב"ז'רמינאל" לזולא. מתברר, כי הוא בן ארבעים, נציגה של "גומינדאן" בקומאינטרן. שפתיו נעות והוא נאנק:

— אם אחרי ספר זה נשאר הכל שהיה והבעיות הסוציאליות הממאירות עודן שרירות וקיימות — כלום יש טעם לספרות בכלל?

שכני משמאלי — צעיר חולמני ונכלם והוא בן י"ח, שתקן וחומד בדידות, אבל בחזרה מצוייצת, הנראית כדמות שגלשה מעטיפות התה, פוקדת אותו בדייקנות אכזרית ואת כינויי חיבתה היא «מכירת» בלטיפות.

— גם בסין נוהגים כך בפרהסיה? — תוקע אני שאלת תם.

היא מתנערת בשלל חיוכים:

— עכשיו — מהפכות גדולות וחופש בבית וברחוב! הקומוניזם מאלף

אותנו ש...

— ואיך הגעת לקומוניזם?

— החבר לנין אמר ש...

— מה אמר לנין ידוע גם לנו. כרגע חשוב, מה את אומרת — משע אני

אותה.

היא יתומה. גדלה בבית דודה — שר הפלך. ראתה במו עיניה כיצד מדכאים את דלת העם. לבה נכמר. החליטה להקדיש חייה לשיחרור המרודים והדוויים. והבחור המלוטף — יריבה. גם הוא שייך לשמאל, אבל אינו קומוניסט. הוא טוען, כי לסיין דרך משלה — סינית צרופה!

— הוא ילד! — סותמת הנערה את פיו הרחומה — יתבגר וישכיל.

החבר לנין — מוח המוחות! חשב והגה: מה טוב ומה לא טוב בעולם זה. ואין להתחכם: גם הסינים חייבים לשמוע בקולו!

אגב שיחה מגלה אני, כי ה"ילד" המתמרד בלנין — מוצאו מקיי־פיין־פו. אני קופץ מרצני: הרי בעיר זו קיימת קהילה עתיקה של יהודים סיניים! אולי גם הוא עצמו יהודי?

— למחצה! אבי — יהודי, ואמי — סינית! — מחייך איבן רבינוביץ.

(ככל הסטודנטים באוניברסיטה על שמו של סן־יאט־סן, אימץ גם הוא שם רוסי, כי צוות העובדים מתקשה לבטא את השמות הסיניים).

מכשגיליתי לו כי רבינוביץ — שם יהודי, נשתנו פניו. היה נוטש את חבריו ומבקש את קרבתו. מעורר בעיות: עולם זה — לאן? מי אנו ומה יעודנו? האודיסאי אינו לפי רוחו. ריח של "גוי" נודף ממנו. ביקש ללמוד ממנו לכתוב את שמו עברית והלה אינו יודע צורת אות. וכשלמד איבן הסיני את הא"ב — היה מנשק באין רואה את האותיות האשוריות.

— אבות אבותינו באו כנראה מפרס — מסביר רבינוביץ — סוחרים בדרך

המשי" הסיני המפורסמת. יהודי פרס היו מומחים לצביעת המשי. הגיעו להודו, לאפגניסטן, לבוכרה, עם דינאמי, כמו שאומרים הרופאים הללו...

בימים האחרונים היה מגלגל שיחות עם צילה הבלונדית — ספרנית האוניברסיטה, בת הרב מהעיר אומן. הנערה הסינית רושפת זעם ושופכת לפני את לבה:

— מטומטם! הוא חושב כי היהודיה הפולנית הזאת מבינה לרוחו יותר ממני.

עכשיו אין עמים בכלל — מהפכה! הנה קארל ראדק, דרך משל, כלום זוכר הוא את מוצאו היהודי?

כל הסטודנטיות מאוהבות בקארל ראדק — הרקטור שלהן. כשמזכירים את

שמו — לובשות פניהן נהרה: אה, קארל ראדק! הוא פיי־ק־ח מ־אוד!

ואילו איבן רבינוביץ שוצף חימה: זהו קוף מרושע! כל הבדיחות האנטישמיות — פרי רוחו!

ג.

פתאום הגיה אבי"ב בלווית חברו. אבי"ב (אנדריי בן יעקב בוריסוב) —

רוסי מבטן, למד עברית באוניברסיטה הלינינגרדית. הוא מתחמק משאלותי ומושכני בכנפי בגדי; יש להודרו למסיבת החג בבית הרבי מליבאוויץ!
אני נועץ מבט באודיסאי וזה מושך כתפיו: איזה חג היום? אבי"ב נד
לנו בראשו:

— גויים גמורים! הערב — שמחת תורה!
— נכון! התעורר חברו של אבי"ב — אבי קישקש לי כל הבוקר ושכחתי.
ואבי"ב לוחש על אזני:

— אביו — יהודי עצום! מוח! לב! מסכן. מקונן כל ימי: אנדריי הגוי
שוקד על עברית ואלו אברשה שלו — שקוע במ"ט שערים סיניים...
— סינית! — קופץ אני ומציג לפניו את איבן רבינוביץ. שני ה"סינים"
התחבקו כמעט. אברשה מקיף אותו בפיתגמים בשפתו של קונפוציוס ואלו איבן
רבינוביץ מדקלם פסוקים עבריים שהציל מפי:
— אין כל חדש תחת השמש!

חמשתנו מפליגים לבית ה"רבי". איבן רבינוביץ מתאוה לעמוד על טעמו
של החג. "תורה" — דומה כי מלה זו אינה זרה לו, אבל מה פירושה של "שמחת
תורה"? משהוסבר לו, נתמלא כולו גיל; הנה זה — חג אמתי!
הרחוב הראשי "נבסקי פרוספקט" פצוע מימי מלחמת האזרחים, אבל עודנו
הדור פאר אדריכלי של כנסיות וארמונות — קרית פיטר הקדושה, שצצה על
הביצות, לצועדים נדמה, כי חורקות עצמות הבונים שעליהן הוקמה הבריה עטורת
התהילה. אנו שיכורים ממראות, מבליל תקופות וחוויות... ופתאום — מעל
לרחוב הנוהר שט ראש משוייש, המתערבל ברוממות עיקשת, בהבלטת סנטר עז
ומבוה.

— מיאקובסקי! — פרצה מפינו אנקת הערצה. איבן רבינוביץ ניסה לצאת
מכליו הזעירים ולנופף ידו המצועצעת. משקרבונו נתגמדה קומתו של ענק המשוררים.
כהתה דמותו המלוטשת נתמססה ונסוגה. נשימתנו נעצרה. פינו נתפער. דומה
כי כל נבסקי קפא ונתאבן, אפילו השוטר, הדומה בזקנו המטורז-המפולג לקיסר
אלכסנדר השני, גאלם דום, פלוגת החיילים עמדה מלכת. מוכרי העתונים סכרו
פיהם וקבוצת אורחי חוץ השירו מצלמותיהם. טיילים משבטי הקוטב הצפוני
נפלו על פניהם והתגלגלו על המדרכה אחווי חדרוה ופחד; ליד מיאקובסקי שרכה
דרכה אשה זעירה, מחוטבת להפליא, עיניה כחולות-הפכפכות-מטמאות; לא ילודת
אשה אלא יצירה אמנותית של כשף נוקם ונוטר. ביעבעה בלבבות הרגשת תהום
נכספת; כל המהפכות, הכיסופים וההעזות, כל הימים והלילות בטלים ומבוטלים
בפני כברת רגע בד' אמותיה של ברייה זו! המשורר חרק שן: קשה עליו
המרהסיה של אישר כה בורק. אולי כבר היה מקונן בו הניחוש סופו הטראגי בעטיה
של זו? פניו לבשו ארשת דורסנית, המנסה לחרוג מסוגר הומיות ולחזור אל
המערות. התרסה אילמת תקועה בחלל; האומנם לית דין ולית דיין אפילו במדינה
הסוציאליסטית? אין חוק ואין משפט ללב?

המשורר ואשרו חמקו-נבלעו במערבולת הרחוב. על פני נבסקי נחקה

תהייה עמוקה. אנו צועדים ללא חמדה: מה טעם עכשיו ברבי מליבאוויץ והשמחה עתיקת היוחסין הכלואה בין הכתלים?!

אנו ממשיכים בו במצעדינו התפל ופתאום — מאחורי גבו של אברשה — קופצת נערה שפניה סגלגלים-סוהרים, גופה מוצק-קפיצי, היא חובקת את הסטודנט בזרועותיה, מרימה קימעא ומציגה את השבוי בפני ה"ז'לוב" המחוסם-המבולבל הנמצד אליה:

— זהו אחי, יוצא רחם אמי! בהן צדקי!

אברשה מסמיק, סולד מלחיצת היד ה"גויית" ומציג את ארבעתנו בפני אחותו בהימהום וודישדוש:

— שלי!

— אין שם כזה בכלל! — מתריסה הנערה בשובבות נועמת — שמי —

שלהבתיה! משיר השירים אשר לשלמה!

כולנו נבוכים-מוקסמים ואנקת שיחרור פורצת מפינו; דמותה של הכשפית המיאקובסקאית נסוגה כליל. אחותו של אברשה אינה יפה, אבל יש בה משהו ("חיוכו של היקום" — לפי פירושו של איבן רבינוביץ) המפייס את האדם עם כל הרע והפגעים שהיו והעתידים להתרחש ופלג של חדווה נזרם בלב. ולכל אחד נדמה, כי הוא נפגש פנים אל פנים עם חלומו הכמוס. הגוי מושך את הנערה הצידה, מזדרז להפקיעה מהאזור היהודי והיא מתנערת, מדלגת ומפזמת, משתהה להכעיס, דומה, כי גם פרשת ה"גוי" לא באה אלא להכעיס להוריה. בילדותה הלעיטוה יהדות. למדה אפילו גמרא ופוסקים ואנשי האשכולות התברכו במוחה החריף והבקיא, אבל כשהחלה להשתוקק לקבוצות ה"חלוץ", התקומם אביה והשביעה להתרחק מצעירים אלה, שקדושה וטומאה משמשות אצלם בערבוביה. אז נהפכה לקומוניסטית קנאית, ועכשיו השביתה את החג בהודעתה הפתאומית: חתנה — "גוי"! התדהמה היתה כה מרעישה וההורים סכרו פיהם כמשותקים. שלהבתיה נטשה את ה"ז'לוב" ופתחה ב"הכרות אישית" עם כל אחד מאתנו; צוחקת, מדגדגת וזורעת מבוכה. האודיסאי תולש מעצמו נתחים, נתחים. אבי"ב החויר ואיבן רבינוביץ עמד על בהונותיו הזעירות, מנסה להציץ לתוך פניה ולהחליט: האם בת זוהי היא או אחת מבנות הנפילים?

כשפרשה מאתנו מגולגלת צחוק וצריחות, הצטופפנו כולנו כנזופי גורל. אברשה נעלם ואבי"ב הטליא כאבו במימרת כנף:

— אחת כגון זו אסור להפקיר לרשות פרטית — היא חייבת להיות קנינה של כנסת ישראל כולה!

המדריגות לדירת הרבי מרופדות קהל רועש ומגוון. בחדרים צפיפות רוגשת. הכל משתוקקים להתגלותו של הרבי המתיחד אי שם בחדרי חדריו. קבצנים "דיבוקיים", "נפמנים" — גבירים סובייטיים. הדורי כרס ואברכי משי מחופשים: חיילים, מדענים, פקידים ממשלתיים? כל הדורות והשבטים — בוכרים, גרוזים, צ'רקסים — מתחממים לאורו הגנוז של הרבי. פתאום צץ צעיר נוצרי במדי סטודנטים, קורץ עין, תוהה על סביבותיו,

קורע דלת צדדית ומן החדר פורץ אור מסמא; מחשופי בחורות, ברק נברשות, רהיטים והלצות, הדלת נסגרה ובלעה את הסטודנט. הכל עמדו קפואי תדהמה. יהודי מגוהץ, גוף וגזו, מרטיט משקפיו, בורק, רוגש, מפזר זרועותיה, משליך ראשו, מקפיץ כתפיו:

— סליחה, סליחה ומחילה! מה זה? אולי ראינו חלום? באנו בדחילו ורחימו, צמאי קדושה ותוחלת, אל טהור הטהורים, אל בהיר הבהירים, לזבולו של אחד ויחיד שאינו מעלמא הדין, שהשכל אינו תופס והלב אינו מקיף והנה איזה מין סטודנט, גולגולת צפה על פני הטומאה, עושה כאן כבתוך שלו ובחדר — מראות מסמרי שערות, בנות לילית רחמנא ליצלן, הילולא וחינגא של רועות רוח! מה מתרחש כאן? לאן נקלענו? מיד קפץ כנגדו עבדקן גס, מאוגרף ומקונטר: — בלום לועז, כן בין כך־וכך אינך ראוי לשאת את שמו של הרבי על דל שפתיך. הרבי — גאון, הרבי — צדיק, עמוד של אש! מבטו מרפא חולים, דברו מתיר אסורים, מחשבתו גואלת דוויים...

— מלים, מלים, מלים! — מתלעלע המגוהץ בקיטרוגו — שקר הפה והבל הלשון! העובדה — היא המכרעת. הם לנו עובדות! מיד קמו שתי המחנות. אלה מצדדים בהתרתו של המקטרג ואלה תומכים בזעמו של העבדקן. צעקות, עשן של חרון, שבעת הרקיעים מתפרקים. עינים יוקדות, ידים מתנופפות, מלאכי חבלה מכרכרים, שדים משתוללים. פתאום נפתחת הדלת לרווחה, מופיע „גוי” גברתן טרום־הפכני, מפורזל, זעום עפעפים. עיניו — סכינים, מטילי אגרופיו מורמים, מבטיו מלאים דם וגרונו שואג: — מה הטררם הזה? שכחתם את עצמכם? איפה אתם נמצאים? א?

המלה „זיד” לא נתפרחה במפורש מפיו, אבל היא פיעפעה בחלל. החצרן הקיש במקלו המסומר והפיות נאלמו כהרף עין. דומה, כי אפילו הזכובים עצרו נשימתם. עווית של נצחון התרפדה על שפתיו של הגוי, הימהם משהו מאיים ונסתלק בפירוזולו המהדהד. רגע עמדו הרוגנים כמאובנים. האומנם גם זה לא היה אלא חלום? הראשון התאושש המגוהץ, שתקע אצבעו בפני עצמו:

— זאת אומרת, מי הוא הלז הלועז? מנין קפץ בצר זה מ־המאה השחורה? כלום הקיסר עודנו מולך ואין לנו זכות ישיבה בעירו של לנין? לאן נחבא הפורע המשוקץ? יראה נא את זרבוביתו המזוהמת ונטלטלהו ונטלטלהו!

עכשיו תמכו במגוהץ אפילו יריביו, אבל איש לא העז להרים קולו. פתאום נפסק הלחש. רטט עבר בקהל; הרבי יצא! הכל נעו אל האולם המרווח, שקירותיו מצופים ארונות של ספרים, הכל נדחקים, כורים אוון, תולים עין. קולו של הצדיק נבלע מבעד לחומת המצטופפים, אבל פניהם של המאזינים זוהרים וסופגים את הרזים המתמלטים מן הפה הקדוש. גלימותיהם המצוייצות של נציגי השבטים הנדחים מתנועעות לקצב דרשתו של הרבי והם מקשיבים בכל חושיהם ומתרגמים את המלים הזרות לשפת הלב.

גם היהודי המגוהץ שינה את טעמו; מקשיב בחדוות חרדה. הנשים נאנקות במתיקות.

— דברים עמוקים, שרשיים! — פוסק אבי"ב הקולט פסוקים. הוא יוצא מכליו; כולו התלהבות ויראת קודש — הרבי ממשיך את שושלת הזהב של רבי עקיבא, יהודה הלוי והרמב"ם! ולי נדמה כי אני — צאצאו של אונקלוס הגר...

האודיסאי מושך אותי הצידה. עיניו צרובות דוק מזור.

— קומוניסט יהודי — חייב להיות אנטישמי. בצ'קה טיפלתי בחיסול שושלת המלוכה, מלאכה מבחילה. מה לעשות? מהפכה! יום אחד זימנו גבר ואשה לתא הנידונים למוות. הצצנו בהסתר: כיצד ינהגו בשעותיהם האחרונות? זוועה! כך חישלנו את האופי המהפכני שלנו! ועכשיו דוחקים אותנו, את היהודים. חשבתי לתומי: אין עוד יהודים — כולנו קומוניסטים! בלעדינו היו הערלים השיכורים הללו מחוללים משהו? קדחת היתה להם ולא מהפכה! ועכשיו אני חוזר בתשובה! — הוא לוחץ את ידי ומחבק את אבי"ב — «מה נעמת תור האביב, הודך מי ישמיע!» — פולט הוא חרוז שהציל בילדותו מפי אמו.

עכשיו הגיע תורו של איבן רבינוביץ. הוא פתח בבת אחת בכל משפוח. — ראשי סחרחר. סוסה של אמי אץ משמאלי וסוסו של אבי דוהר מימין — ואני באמצע. חוששני כי פצעי יהיה עמוק מפצעך. עכשיו אני חוזר למלא את יעודי במולדתה של אמי ואני מקווה, כי בסופו של דבר, נפגש שנינו במולדתו ההיסטורית של אבי!

גם אבי"ב יצא מתחומיו. אישוניו נתרחבו, נחיריו נתפערו. לחלוחית חילחלה בקולו.

— חשקתי להתגייר לשאת את שלהבתי. וזו קפצה אל הגוי! — הוא מדקלם בארשת תוגה: — לבי במזרח או — ואני בסוף מערב! — (את ה"או" הכניס, תוך הרגשת «קצב הדורות»).

את אבי"ב זה פגשתי בסמרקנד. בא לשם, להתחקות על הווי הבוכרים. התאהב בעברית עוד בגילו הרך; תחילה קסמה לו הא"ב! באוניברסיטה היה תלמידו היחידי של הפרופ' קוקובצב (המומחה לעברית במשפט בייליס), תחביבו של אבי"ב — פארודיות של מזמורי תהילים מעניני דיומא. אביו של אברשה היה מחזר על פתחי תלמידי חכמים וקורא באזניהם את הפארודיות המפולפלות; אם קיימים עוד «גויים» כאלה בימינו — כלום יש לפקפק בנצח ישראל, על אף אף אלפי מהפכות?!

ה

הסינים חזרו למוסקבה. גם האודיסאי חמק לעיר מולדתו ואבי"ב מלא תלונות מרות על הפרופיסור שלו; ראש «גוי» — כלום אפשר ללמוד ממנו עברית? ישיש אשמי זה טוען, כי העברית של הסופרים בימינו אינה עברית כלל! אחרי יהודה הלוי לא יצרו היהודים כלום. מאפו — כן, זה היה בקיא בתנ"ך להפליא! והשאר — בורים גמורים! אבי"ב עודנו אסיר תקווה; הניו שאין המעורבים אינם מצליחים לעולם!

גם חיבורה של שלהבתיה — סופו כשלוון. ואז — ילך הכל כשורה. הפגישה בא"י — כמונחת בקופסה! משאלתו זו נתקיימה במחציתה; אני גורשתי מסיביר לא"י. ואילו אבי"ב נשתהה בקרית לגין. נהפך לאקדמיקן, חוקר את יהודה הלוי, מגלה כתבי יד גנוזים. מכתביו ספוגי קינים הגה והי'; גויים, גויים עד כדי זוועה! והיהודים — הם הגויים האיזמים ביותר!

אברשה — גורש לסיביר בעוון ה"קוסמופוליטיון". שלהבתיה נתגרשה מה"ז'לוב" שלה (אחר כך נתגרשה גם מגוי אחר ששמו אבי"ב. האיגרת מסתיימת: "לבי במורח (כאן מוסיף אני בלבי את ה"אז") — ואני בסוף מערב..."

1

יום אחד מהלך אני ברחוב יהודה הלוי בתל אביב ועיני נתקלת בגב נמוך ומשובץ אכסוטית. האיש מתפזל מול שלט; מתאמץ לרדת לכוונת המלים: — מרבייל אויל, מו... —

"אחד מידידני האסיר-אפריקניים, חניכו של אולפן", — מהרהר אני בלבי. הור הפך את פניו אלי ושאל בהיגוי מדוקדק של שקרן מבטן: — יואיל נא אדוני להחכימני: מה טעמו של מוסד זה? כלום הכוונה להדרכת בני אדם שאינם מבדילים בין ימינם לשמאלם? אני מסתכל בו, מסתכל, סופק כפיים ופורץ בצווחה: — איבן רבינוביץ?!

הוא נעץ בי עינים בוחנות-זהירות, תהה רגע וקפץ הלום גיל: — זה אתה? לנינגרד? בטוח הייתי כי אמצאך, אף כי לא זכרתי את שמך!

שנותיו עברו לפי התכנית: סיים מאבקו במולדת אמו; סין הסטלניסטית הולכת ומתעצמת. בארץ בת שש מאות וחמישים מיליון אין מקום לאדם. שם שולטת האידיאה! — לפני הקומוניזם היתה עוד קיימת בעירי קהילה יהודית עתיקה, ואילו כיום נותרתי רק אני לבדי. והנה בארץ זו, שאין בה יהודים, פורחת שנאת ישראל. שם סבורים כנראה כי בלי אנטישמיות אין בסיס לקומוניזם. נמלטתי על נפשי. ועכשיו רצוני לפעול למען מולדת אבי. מומחה אני לגידול ה"סוייא". חיברתי ספר, זיכוני בפרס. צמח זה פותר המון בעיות; מפיקים ממנו מזון ולבוש. גידול הסוייא בארץ יסייע לעצמאות כלכלית שסופה גם עצמאות רוחנית!

אצבעו התוהה היתה מכוונת עדיין לעבר השלט המזור. כשהסברתי לו, כי זהו סתם שמן מכוונת "מובלאויל", פרץ איבן רבינוביץ בצחוק: — ואני בטוח הייתי כי בשלטים שלכם שולטת העברית. ועכשיו גמול לי חסד, תהא "מוביל אויל" שלי והדריכני כיצד מתקשרים אצלכם עם ה"גורמים"...

ב א ר ן א ב ו ת י נ ו

מוקדש לזכרו של
רב צעיר ז"ל.

(ציורי מסע)

מאת משה חזקוני

ממרומי המטוס השקפתי, ומבעד לזוגית הצוהר העגול פלחו עיני את צעיף-הערפילים שרחף בחלל הריק. זמן רב הסתכלתי במים הכחולים של הים התיכון. ידוע ידעתי: אלה הם "מים של המקרא", מי הים הנזכר בחמשה חומשי תורה. "והיה לכם הים הגדול וגבול — — — ועד הים האחרון יהיה גבולכם", צפו ועלו ממעמקים פסוקים ושבירי-פסוקים ותרגומם המסורתי. המים של ים התיכון התבעעעו לגלים, וגם הם, כמונו במטוס, אָצו בכיוון המזרח, בכיוונה של המולדת הלאומית. הודיעו לנו: בעוד דקות מספר נגיע למחוז חפצנו. השתררה דממה במטוס, ופני הנוסעים העידו על הצפיה הדרוכה, על המתיוות הפנימית, שאילמלא שאון המנועים היו שומעים התפעמותו של כל לב. בן-הישיבה מוויליאמסבורג של ברוקלין, אברך מפואת וולדקן, שישב לימיני, סיים את ארוחתו הזעומה, עצם את עיניו והתחיל ממלמל בכונה את ברכת המזון: " — — — ומיטיב לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא — — — נודה לך — — — על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה". לפתע פתאום נעלם הים וממרומי המטוס ראינו מטרופולין לבנת-בתים, שטוחה לשכונותיה ופרבריה. תל-אביב היתה שטופה באור-צהריים של שמש אביב. אחדים מן הנוסעים כיסו את ראשם המגולה בכפ"יד וברכו בקול רם ברכת "שהחיינו". ונצטרפה לברכתם גם ברכתי, ברכת איש-העט, שכבר זכה בפעם השלישית בחייו לבקר במדינת ישראל.

כשם שהופיעו כך נעלמו לפתע פתאום שורות הבתים המבהיקים של תל-אביב. המטוס הוסיף לעוג עיגולי נחיתה. ראינו ריבועים מזוהבים, מוריקים ומשחירים של שדות קמה, של מרבדי דשא, של תלמי פרי אדמה וגם שטחים זרועים ונקודים גגות אדומי-צבע. מגדל הזדקר מלמטה, — היה זה מגדל-הפיקוח של שדה-התעופה. משהגענו למבואות לוד נגעו אופני המטוס נגיעה קלה במסלול אחד והתחילו מתגלגלים בכיוון הבנין המרכזי. המטוס נעצר. לאחר טיסה של חמש שעות מבירת צרפת הגענו למולדתו של עם ישראל, לבית חייה של האומה כולה. נפתחה דלת המטוס ונשפכו לתוכו פלגי אור. הנוסעים ירדו בכבש המדרגות כשקרני השמש הבריכו בעיניהם. אחדים נפלו על פניהם מתוך התרגשות עצומה ונשקו את אדמתה של ארץ הקודש.

אין לכם פקידים אדיבים מאנשי לשכת המכס בלוד, והם משחררים את התיירים מבדיקות מיותרות; וכמעט אין לכם אדם בתפוצות ישראל שאין לו קרובים או ידידים במדינת ישראל. מתרעד הלב למראה דמעות-הגיל הנוצצות בעיני אנשים הנפגשים זה עם זה לאחר הרבה שנות פרידה וסבל וגלים של שמחה מצפים את כולם. ומה ירחב לבו של איש-העט, כשפקידה יעלת חן ויופי מספרת לו על שדה-התעופה בלוד שהוא במרכזו נתיבי-אוויר רבים; על מטוסי-סילון הטסים מעל לעבים יומם ולילה בכיוונה של מדינת ישראל והם טעונים אורחים, תיירים ועולים; על הארכת מסלולים ועל תאורה חודרת ערפל; והיא מסיימת בשאלה מלווה חיוך מקסים: "ומתי, אדוני, תבוא עם משפחתך להשתקע במדינת ישראל?"

רוב תגרי לוד של ימינו עוסקים במקח וממכר שונים מאלה שעסקו בהם קודמיהם בתקופת התלמוד: אך הצד השווה שבהם הוא שכאלה כן אלה עשו את לוד עיר מרכזית, והודות לשדה-התעופה שלה זכתה לוד בימינו לאותו פירסום בין-לאומי, שזכו לו רק ערים מועטות בעולם. כל מי שלא שכח גירסא דינקותא שלו, — עם בואו ללוד, הוא נזכר בתנאים המפורסמים שהתגוררו בה. כלום מלתא זוטרתא היא להסתובב בעיר, שבה התהלכו ר' אליעזר בן הורקנוס ור' עקיבא, ר' טרפון, ר' יוסי הגלילי ור' יהושע בן לוי?! מלוד עשה ר' יעקב בן דוסתאי את טיולו המפורסם; "מלוד לאוני ג' מלין, פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים".

ימים ולילות בתל-אביב

רצונך להכיר את מידות התפתחותה של תל-אביב, עליך להסתובב ברובעיה החדשים, בחלקה הצפוני של המטרופולין, וגם להסתכל בשינויים המתהווים במקומות שהיו לפני שנים מועטות מרכזה של העיר. ואם יש את נפשך לדעת מי היו גדולי עם ישראל לדורותיו, צא ולמד את שמות רחובותיה. זכה הפייטן בעל "כתר מלכות" והרחוב הנושא את השם "אבן גבירול" הנו כתר הרחובות המסמלים את הודה ותפארתה של העיר העברית הראשונה שנבנתה במאת העשרים. בשירת הנצחון שלה שאלה דבורה הנביאה: "ודן למה יגור אניות"? בימי שפוט השופטים חנו אניות בני דן ליד גדות הירקון, ועכשיו מבהיקים סמוך לגדותיו בתי הרחובות על שמות אלופי השירה העברית בימינו, — רחובות על שמותיהם של יעקב פיכמן, דוד שמעוני יהודה קרני ואחרים מבני דורם. ממצאי החפירות בתל קסילה בסביבת שפך הירקון מהווים שרידים מתקופות ההתנחלות, לאחר כיבוש הארץ בימי יהושע בן נון, — ימי קדם, ששימשו מקורות השראה לסופרים, ששמותיהם מתנוססים על הרחובות בסביבה זו*.)

(*) בזמן ביקורי במדינת ישראל נהייתי מיידותם והורכתם של כמה מוסדות ואנשים. אסיר תודה אני להנהלות קרן היסוד, הקרן הקיימת והיכל שלמה בירושלים; אגודת הסופרים ואגודת העיתונאים בתל-אביב. יעמדו על הברכה הסופרים והעיתונאים, אברהם ברוידס, שמשון מלצר, שמעון סאמט, דב סדן, בנימין פלר, ג. קרסל ומשה רון, והעסקנים אברהם אקנה, א. בן-פז, י. ברנר, צבי זילברמן, יוסף מונז, יצחק אברהם וזאב ענברי, — הם, רעותיהם וב"ב.

מפני רוב התיירים — כן ירבו, — לא היו חדרים פנויים במלונים, רובם בעלי שירות רצוף. התגוררתי בדירה פרטית, ברחוב על שמו של אורי ניסן גנסין, ליד הרחובות על שמותיהם של דוד פרישמן ושמעון פרוג, באזור של כיכר דיונגוף. בטיולי דרך רחוב דיונגוף להיפגש עם ידידים בשדרות קרן הקיימת וברחוב שמואל הנגיד ליד רחוב אלעזר הקליר, אהבתי להיכנס קצת ל"גן החיות", שם משמיעים קול ב"עברית" חיות-בר בביבריהם ובכלוביהם בעלי כנף שהובאו מארצות רחוקות. הגידו לי: "גן החיות" יועבר בקרוב למקום אחר בצפונה של תל-אביב כדי להרחיב את השטח של כיכר מלכי בית דוד, שם מוקם והולך בנין בית-העירייה החדש. יועבר ממקומו הנוכחי גם "שוק הכרמל". אהבתי להסתובב ליד הדוכנים בשוק להאזין לקולות התגרים המכריזים על תנובת הארץ שנשתבחה בה מדינת ישראל, — על ירקות: עגבניות, מלפפונים, בצל, גזר וסלק, קשואים, חצילים, תירס, מלונים ופלפל; ועל פירות: תפוחי-עץ, שזיפים, אבוקאדות, דובדבנים, אפרסקים, למונים ואשכליות, — ולהקשיב לוויכוחים שבין התגרים ללקוחותיהם בנוגע למחירים מופרזים ומחירים מוזלים.

תנופת הבנייה בתל-אביב גרמה לכך, שבמקום שעמדה הגימנסיה "הרצליה", מוקם והולך מגרד-שחקים בן 26 קומות, בניין-ענק שיהיו לו מקומות חנייה מתחת לקרקע. ליד הבניין הענקי על כיכר הרצל, יוקמו בניינים אחרים. נהרסים בתים מיושנים ברחובות הסמוכים על שמות אחד העם ומשה מונטיפיורי, להרחבת הכבישים. הבניין החדש של הגימנסיה "הרצליה" הוקם ברחוב ז'אבוטינסקי, והשנה גמרו לימודיהם במוסד מפורסם זה, — הגימנסיה העברית הראשונה — התלמידים של מחזור החמישים. בגלל הקמת בתי-מלון בעלי ממדים גדולים כ"דן" ו"שרתון", מתרבים מקומות איכסון לאלפי תיירים נוספים, אך כמה מתושביה של תל-אביב מוחים נגד שיטת-בנייה זו. הם טוענים, שמוקמת על שפת הים "חומת ים התיכון" שתפריע לאוכלוסיה ליהנות מרוחות הים ומיופיו. מוקמים הרבה מוסדות ציבוריים, ואחד ההישגים בבנייה מסוג זה הוא בית החולים איכילוב, שצידו הרפואי הוא מן החדשים ביותר. כשקיימתי מצוות ביקור חולים אצל אליהו מונד, נכנסתי גם לבית הכנסת שבתוך הבנין, — מקדש מעט: כותל-המזרח שלו הוא פסיפס של זכוכית. בכותל התשובות קבוע ארון-קודש נהדר, ומשני צדדיו מצויירים הסמלים העיקריים של היהדות: לוחות הדברות מימין והמנורה משמאל.

בתי-מגורים חדשים צצים בתל-אביב ככמהין וכפטריות לאחר גשם. קמעא-קמעא מחסלים את משכנות העוני, ומקימים בתים בעלי דירות-פאר בנות שלשה-ארבעה חדרים. השילומים שרבים מתושבי הארץ קיבלו כפיצויים מגרמניה, איפשרו להם לבנות דירות העולות בצורתן ובריהוטן, על דירות מסוג זה בארצות הברית. התריסים הנעים של המרפסות, — תריסים נגררים ורב-גוניים עשויים מאלומיניום ומאסבסט, — מוסיפים יופי של צבעי-קשת לרחובות העיר. מומחי בנייה הזהירו מפני סכנה, שהחוסר בכח אדם יעכב הקמת בתים בשביל העולים החדשים. הוועד המרכזי של "הסתדרות פועלי הבניין" פירסם קול קורא לאלה

שהיו בעבר בנאים, טפסנים, טייחים, רצפים וצבעים, שכל אחד מהם יעזוב למשך זמן מסוים את מקצועו עתה ויתנדב לבניין שיכונים בשביל העולים הנהרים לארץ. יודעי דבר הדגישו את הצורך במאתיים אלף יחידות-דיר לקליטת 400 אלף נפש.

הגדול במוסדות החברתיים בתל-אביב הוא כעת בניין רב-הקומות ורחב-הידיים של הסתדרות העובדים, — המרכז של וועד הפועל ברחוב ארלוזורוב. ה"הסתדרות" — כפי שהיא ידועה בשמה המקוצר, — דוגלת בסיסמה, שכל מה שהוא לטובת ציבור הפועלים, הרי זה גם לטובת המדינה כולה ולתועלתו של כל תושב בגבולותיה. היא שואפת ליציבות כלכלית ומשקית, לתעסוקה מלאה בארץ, לשינוי חוקים הטעונים תיקון ולאחזות עובדי הכפיים בכל העולם. נוסף לפעולתה המקצועית עוסקת ה"הסתדרות" גם בפעולות חינוך ובעבודת תרבות מרובות-צדדים וגם בקליטת עולים חדשים. כמכשיר בידי הפועלים נגד קיפוחם, עושה ה"הסתדרות" הרבה, — תוך וויתורים הדדיים, — למניעת שביתות בענפים חיוניים, כשדורשים העובדים תוספות-יוקר בהתאם ליוקר-המחיה. אין לכם במדינת ישראל אירגון שהוא למוד-נסיגות כ"הסתדרות". יוזמתה הגדולה המבורכה באה לידי ביטוי בכל שטחי המדינה ובחיי יום-יום על כל גילוייהם. מתנגדיה אומרים, שאימתה מוטלת על הציבור והיא כופה את רצונה על המדינה כולה. אך טעות היא לחשוב, שכל מאמצייה כאילו מכוונים רק לבעלות מוחלטת על הרכוש, שנשאר רכוש פרטי. במקום לדבר על "ערך העודף" המארכסיסטי, מעדיפים בחוגי ה"הסתדרות" לדבר על כח-קנייה ועל פרויקט-עבודה, והיא עשתה הרבה להבראת הכלכלה. הסיסמה המיושנת ש"הפועלים אין להם מה להפסיד חוץ מן הכבלים שלהם" אינה הולמת את המציאות כמות שהיא מדן ועד אילת. לא רק ציבור הפועלים שבשורות כל המפלגות, אלא הרוב המכריע של האוכלוסיה בכלל מתנגד לניצול אנשים כלשהו, והמאבק לזכויות הפועלים כבר הוכתר בנצחון מלא. ה"הסתדרות" מפרסמת קונטרסים, חוברות-הסברה וגם ספרים גדולים המשתרעים על מאות עמודים; ועבודת התרבות שלה בין הוותיקים כבין העולים החדשים, אין ערוך לחשיבותה.

בבית מדרשה של ה"הסתדרות" אין מסתפקים בקיים ועוסקים תדיר בחיפוש דרכים חדשות. בבית מדרש זה נתחדשו כמה הלכות להגנתם של עמלים וגם בתורת המסחר, התעשייה והמשק החקלאי. הלכות אלה נהפכו ללפידים, שלאורם הולכים בני עמים אחרים וארצות חדשות באסיה ובאפריקה, בדרכם לביסוס עצמאותם המדינית והכלכלית. לפי דבריו של קדיש לוז, יושב-ראש "הכנסת", אין ה"הסתדרות" איגוד מקצועי בלבד, אלא היא מהווה במדינת ישראל את הכח המלוכד היחיד, שביכולתו לחולל נסים בהגשמת הציונות ויעודיה החיוניים.

*

יום אחר יום הסתובבתי בתל-אביב למן שעוֹת-הבוקר המוקדמות עד לשעות-הלילה המאוחרות כדי לראות מה שאפשר לראות, וגם הטיתי אוזן לשמוע

לשיחתן של בריות. בבוקרו של יום הסתכלתי כשהמונים נוסעים לפעלם ולעבודתם, באוטובוסים ובאופנועים, ובני הנוער ממהרים ללימודיהם, אך מעוררת דאגה הצפיפות הנוראה ברחובות המרכזיים. רק מעטים מהם מצויידיים ברמזורים לעזור לעוברים ושבים לחצות את הדרכים ההומות מכלי רכב שונים, האצים בלי פיקוח ומסכנים את חייהם של הולכי-רגל בכל עת ובכל שעה. במקומות אחדים יש מנהרות בעלות מדרגות נעות לעבור מצדו של רחוב לעברו השני. האוטובוסים עמוסים נוסעים ברוב שעות היום. מומחים מחוץ לארץ מציעים תכניות שונות לפתרון בעיות התחבורה, שהן תוצאות מגידולה המהיר של תל-אביב. מציעים פתרונם מפתרונים שונים, כגון: רשת רמזורים בצמתים של העיר כולה; הנהגת רחובות לתחבורה חד-סיטרית; הרחבת דרכים וסלילתם לתחבורה דו-סיטרית; רכבת תחתית, שתנוע במנהרות מתחת לאדמה, ורכבת חד-פסית («מונורייל») שתנוע על גשר-ביטון למן פתח תקווה דרך תל-אביב עד לרמת גן. בינתיים מצפים למימוש התכנית של הרחבת תחנת האוטובוסים המרכזית של תל-אביב והקמת תחנות חדשות בעיר ומחוצה לה.

בטילים שלי בחוצות תל-אביב שיננתי לעצמי, בליווי ניגונים של זמירות-שבת, את הסיסמאות שקראתי מעל שלטים ברחובות, בדרכים ובתוך אוטובוסים:

— מוטב לאבד רגע בחיים מאשר חיים ברגע!

— אל תשליך בדל סיגריה בצידי הכביש!

— יותר חשמל פחות עמל!

— אין משיחין עם הנהג בשעת הנסיעה!

— נהג, חיי אדם בדיך!

— רוכב אופנוע! אינך מוגן די הצורך. אל תסתכן שלא לצורך!

קיימת בארץ מועצה מיוחדת למניעת תאונות-דרכים. בכל שנה מעניקים פרסים וציונים לנהגים הזהירים ביותר, והציבור שמח לכל סימן של ירידה בתאונות בכלל.

*

כל מה שהחיק תואב לטעום, אפשר להשיג במסעדותיה של תל-אביב; ומה שהפה שואל, מצוי בחנויותיה. בכל הזדמנות הסתכלתי בחלונות-הראווה של בתי המסחר. איני יודע מאומה על כלי מטבח, על בגדי-סריגה לנשים ועל מלבוש שפת ים לפי האופנה החדשה ביותר. ואשר לתמרקים — אינני יודע דבר וחצי דבר על טיבן של משחות המייפות ומזינות את העור ועל סוגים של תמרקים אחרים. אין לי צורך בטיפול יופי מיוחד בהדשי האביב ובחודשי הקיץ, כי כל מיני «קרם» בעולם לא יועילו לי ולא יזיקו לי, ולא איכפת לי אם הג'נטלמנים מבכרים «גי'נגיות» או שחורות שיער, ואם התסרוקת שלהן היא «נפוחה» או «פרח». אודה ולא אבוש, ובל יחשב לי חטא, שאני מספר על ה«בלתי-מפלגתיות» שלי בענינים אלה. לעת ערב, לעת צאת הבנות לטויליהן ברחוב דיזנגוף, למדתי היתר-הנאה לעצמי להסתכל בבחורות העתידות להעמיד במדינת ישראל נשיאים ושרים, אלופי צבא ואלופי תורה, סופרים ומורים, אמנים ומדינאים,

שיהיו בעתיד גאותו של עם ישראל כולו. כן הוריתי היתר לעצמי להסתכל בנשים לבושות בגדי חמודות, מיושבות מול גברים מגומסים בבתי קפה ליד המדרכות, — מקומות אכילה ובידור, שלקוחותיהם ממהרים לבוא ומאחרים לצאת. ענין רב מצאתי בחלונות-הראווה של חנויות-ספרים ושל בתי המסחר לרהיטים מתוצרת הארץ. לא פעם אמרתי בלבי: אילו הייתי רוטשילד, כי אז הייתי קונה את כל הספרים המוצגים למכירה, וגם רהיטים לצידוד דירה נאה בשביל איש-הספר; קמטרים ושדות, שולחנות מתקפלים ושולחנות נוסעים; מכתבות, ארונות וטרסקלים; כסנועים, כורסות, שרפרפים, — וגם הדומים לרגליים עייפות או לנוחיות סתם.

אי־אפשר לו לתושב או לתייר לבוא לידי שיעמום בתל-אביב. למועדוני לילה יש תכניות-בידור בשביל אנשים מכל דרגות התרבות. יש בארים ומסעדות וגם מועדוני לילה המתמחים בשניצל ווינאי או בשניצלים נוסח שווייץ; ויש מקומות בעלי שם בגלל הברווזים בסגנון צרפתי או בזכות הגולאש בפאפריקה נוסח הונגריה. הצד השווה שבכל מועדוני הלילה הוא, שרובם ככולם מבטיחים בילוי נעים ואוכל טעים. בין הלקוחות של מועדוני הלילה הזולים ביותר נמצאים אנשים קל־דעת והולכי-בטל, — טיפוסים שליליים הנסחפים בכל עלייה המונית. אלה הם "צפורי דרור שאינן יודעות מרות". זהו מיעוט מבוטל, שאינו מהווה סכנה למדינה. הבטיחו לי, שרבים מיושבי הקרנות עשויים ליהפך לתורמים לבנין המדינה ולהקמתה על ידי חינוך והסברה מתאימים.

כמעט הכל מחכבים את בידור הבדים. בתי הקולנוע, בהם מוצגים סרטים מחוץ לארץ ומתוצרת הארץ, מלאים תמיד עד אפס מקום. לאדם מישראל, שבהכרתו לא חדלה השפה העברית מלהיות "לשון הקודש", יש משהו מן המוזר בתרגום שמות הסרטים מלשונות נכר: "עירומים בחייהם" ... "כבלי תאוה" ... "נשיקתה הראשונה" ... "עדין הוא הלילה" ... "האמריקאית היפה" ... "פעמוני אהבה" ... "סעודה בטיפאני" ... "וכו' וכו'".

תל-אביב היא ממש גן-עדן לחובבי תיאטרון, מוסיקה, ריקוד, ציור ופיסול. מלבד התיאטרונים הרגילים, כגון "הבימה", "אוהל", "הקאמרי", והתיאטרונים הקבועים בידיש, יש גם הצגות של להקות מיוחדות, ובזמן האחרון ניכרת בתיאטרונים המגמה לעידוד המחזה המקורי בעברית, בניגוד לעבר, בו העדיפו את המחזה המתורגם על המקורי. "היכל-התרבות" על שם פרדריק מאן, שמפאת צורתו האדריכלית ותנאי השמיעה, האקוסטיקה שבו, הינו מן המעטים במינו בכל העולם, הוא המרכז לקונצרטים של התזמורת הפילהרמונית הישראלית; ולאופרה הלאומית יש מרכז משלה, ואין לכם להקת-באלט מפורסמת בעולם שלא הופיעה או שלא הזמנה להופיע בפני הציבור הישראלי עדין-הטעם. תל-אביב היא גם עיר של מוזיאונים. מול היכל התרבות נמצא ה"ביתן" על שמה של הלנה רובינשטיין, בעלת הפירסום הבינלאומי כיוצרת של כל מיני תמרוקים בשביל המין היפה. ליד רמת אביב הוקמו בתי-נכאות מיוחדים לזכוכית ולמטבעות. במקומות ציבוריים שונים ובגאלריות פרטיות קיימות תדיר תערוכות של אמנים היוצרים בארץ ושל אמנים מחוץ לארץ. במוזיאונים מוצגים לא רק ציורים ופסלים,

אלא גם יצירות של אמנים היודעים לעשות בזהב ובכסף, בנחושת ובעץ. בין שוחרי האמנות ישנם גם בני אדם המתגדרים בתשוקתם לתרבות נכר, ותמיד הם גומרים את ה"הלל" על כל מה שמובא מעבר לים, אף על "אמנות" מאחורי הריי- החושך שאין בה ממש. ומאידך גיסא: אמנים, שחקנים, זמרים ורקדנים מחוץ לארץ שביקרו במדינת ישראל, משבחים, בצאתם מן הארץ, את הרמה האמנותית של היוצרים במדינת ישראל ואת יפי הטעם של הציבור. כשאני לעצמי; — המוזיאון המעניין ביותר בשבילי היה בית-דיזנגוף, שבו הוכרזה עצמאותה של מדינת ישראל; והמעניינת שבתערוכות היתה בשבילי "תערוכת מבצר עכו ופריצתה" שהתקיימה ב"מצודת זאב", המרכז של תנועת "חרות" על שמו של זאב ז'אבוטינסקי. שעות על שעות ביליתי ב"מצודה", ברחוב המלך ג'ורג', והסתכלתי בכל התעודות על תנועת המחתרת, על מערכותיה וגיבוריה במשך תקופה שלמעלה מעשרים וחמש שנים.

בצדה של העתונות ממלא הראדיו את אחד התפקידים הגדולים בהרחבת אופקיו החברתיים והמדיניים של הציבור ובחינוכו הכללי. קרייני הראדיו, גברים ונשים, — דבריהם נשמעים בעונג בגלל הצילצול הנעים של קולם ובשל העברית היפה והעשירה שבפיהם. הרבה תושבים מצפים לטליוויזיה במדינת ישראל, ולרבים כבר יש מקלטי-טליוויזיה, אך הם נאלצים להסתפק בשידורים של ארצות-ערב השכנות.

כשמטיילים לאורך הרחובות על שם ר' יהודה הלוי או על שם ר' שלמה אבן גבירול, מגיעים לבנין הנהדר ששמו "בית ציוני אמריקה", ומשם עוברים לרחוב על שמות של אליעזר קפלן, שר הכספים הראשון של מדינת ישראל. שם הוקמו, זה בצד זה, שני בתים, המסמלים את "המלה האחרונה" באדריכלות של מוסדות ציבור, — הלוא הם המרכזים של אנשי-העט במדינת ישראל: בית העתונאים על שמו של נחום סוקולוב, ובית הסופר, הנושא את שמו של שאול טשרניחובסקי. בשני הבתים, המזינים את העיניים ואת הרגש בהדרם ובסדרם, פגשתי חברים למקצוע רבים, ידידים ומכרים משכבר הימים וגם רכשתי לעצמי ידידים ומכרים חדשים.

הרוח החיה בבית-סוקולוב הוא המנהל והמוזכר הכללי משה רון, ששמו הולך למרחוק גם ככתב זריו, המפרסם את דבריו בעתונות יידיש העולמית. הוזמנתי לארוחת-צהריים לכבוד עתונאים-אורחים מחוץ לארץ. לפני שנכנסתי לא ידעתי מי מיסב עמנו, והיתה לי הפתעה נעימה להיפגש שם עם מ. אסף, יושב ראש אגודת העתונאים, מאנשי "דבר"; ג. צפרוני, עורך "הבוקר", אייזיק רמבה, עורך "חרות", מרדכי צאנץ, עורך היומון היידישאי "לעצטע נייעס", חביב כנען, מסופרי "הארץ", כמו-כן עם משה גרוס-צימרמן, מנדל מוזס ודוד פלינקר. בבניין המרכזי של העתונאים נפגשתי גם עם הד"ר אריה טראטקובר, ממשלתפי "בצרון", שלום ידידיה, מוותיקי העתונאים בגאליציה בין שתי מלחמות-העולם; עם שמעון סאמט, מראשי המשתתפים ב"הארץ" וסמל הידידות לעתונאים מחוץ-לארץ; עם חיים שורר, עורך "דבר", ועם הרב הראשי לרומניה, ד"ר משה רוזן, שהוא אחיה

של בת-עירייתי לאה קוך. בבית-סוקולוב דרשתי בכבוד אכסניא: «ספר השנה של העתונאים» (עד כה יצאו עשרים כרך), הוא אחד השנתונים המעניינים ביותר, שהופיעו אי-פעם בעברית או בידיש. כל כרך של ספר השנה מטעם אגודת העתונאים הוא מעין אנציקלופדיה של העתונות ועובדיה, בעבר ובהווה, בין היהודים ובין אומות העולם. רוב רובה של העתונות במדינת ישראל היא עתונות רצינית העוסקת בעובדות ובשאלות הטעונות הסבר. תופסי-העט המפורסמים שבתוכה דולים מבורות עמוקים, חושבים חשבונו של עולם, וכולם נוחלים כבוד-חכמים. הפובליציסטים עוסקים בשאלות-זמן המנסרות בעולמנו, ומסאים-הוגים דנים בבעיות עתיקות-יומין המעיקות על לב האנושות בכל התקופות. סימן יפה הוא לעתון «הארץ», שהוא מפיץ תקליטים מאריכי-נגן מהקראות של כתבי שלום עליכם בידיש, וסימן יפה הוא לכל העתונים שהם עוסקים בהפצת ספרים עשירי-תוכן בין קוראיהם. יוצאים מן הכלל הם כתבי-העת שממלאים אותם בקש וגבבא, דוגמת העתונות הוולה בחוץ לארץ. העתונות הקומוניסטית בארץ, כבשאר הארצות, היא ביב-שופכין המרעיל את האווירה בתעמולה בלתי-מרוסנת המלאה סיסמות-רמיה. בנוגע לעתונות המדינה לומדים את האמת מן הכלל ולא מן היוצאים מהכלל הכלל הוא כולו חיוב, והיוצא מן הכלל הוא כולו חיוב.

בספירות הספרות

בית הסופר על שם שאול טשרניחובסקי אינו רק מרכזה המקצועי של אגודת הסופרים העברים, אלא בית זה הוא בכמה מובנים משכנה של הספרות העברית החדשה. המשורר אברהם ברוידס, המזכיר הכללי של אגודת הסופרים, היה «המדריך» שלי בין כתלי הבניין המפואר, שבו משוכנים, בין השאר, מתיאון טשרניחובסקי, — אולם מרווח, המוקדש ליצירת המשורר, לחומר עליו בכתב, בדפוס, בצילום, בציור ובפיסול, ובו נמצאים גם רהיטי חדרו של טשרניחובסקי, הכסא שעליו ישב והמכתבה שעליה כתב את יצירותיו; «גנזים», — על שם אשר ברש, מכון ביבליוגראפי, שמנהלו הראשון היה ג. קרסל, ארכיון ובו נמצאים כתבי-יד ואגרות של סופרים רבים. כרטסת הביבליוגראפיה, כפי שהסביר לי המשורר אלעזר בניוץ, מצוות העובדים ב«גנזים», כוללת כל מה שנדפס בעברית במאתיים השנים האחרונות. בבית הסופר משוכנים גם מערכת הירחון «מאזנים», המועצה לתרבות ואמנות וסניף האקדמיה ללשון העברית. בפיקוחה של אגודת הסופרים עומדות קרנות-סופר אחדות, והיא פועלת לקליטת סופרים מבין העולים החדשים, בפירסום סדרות ספרים ובהפצתם ומקהילה קהילות ברבים כדי לעניין את הציבור הרחב בתרבות העברית למקצועותיה.

בנשף לזכרו של שלום-עליכם, בבית חתנו-מתרגמו י. ד. ברקוביץ, ברחוב בלפור, הסתכלתי בכמה מהנוכחים, ובתוכם הגברת מאניה ביאליק, והייתי אפוף הרגשה שעל ידי נוכחותם באתי במגע אישי עם כמה מגדולי סופרינו שפעלו בדורות האחרונים. עם כמה מסופרי תל-אביב נפגשתי במועדון-הספרות «מלא» מטעם מפא"י; במרכזה של אגודת סופרי יידיש, בקומת-המרתף של רחוב דוב הוז

מספר 25; בבית-הפארבאנד על שם אייזיק המלין; בבית אברהם לייסין ברחוב ווייצמאן, ובקפה "כסית" ליד המדרכה ברחוב דיזנגוף.

התרבות הלאומית היא צפור נפשם של בני שכבות שונות בין תושבי מדינת ישראל, והתמסרות לערכיה, שיש להם חשיבות כבירה לשעה ולדורות, אינה נחלת מעטים. נטוש המאבק על עיצוב דמותו הרוחנית של הדור הצעיר, מילידי הארץ ומנוער-העליה — הדור היודע רק מעט או אמת לחצאין על אופייה של ספרותנו, סופרים, מורים ועסקני תרבות שואפים לדבר-מה יותר מאשר להפשיל קצת בשבילם את הווילון של התרבות הלאומית. הם רוצים להפוך את בני הנוער לבני היכלא בארמונה הרוחני של האומה, הסופרים ואנשי התרבות חזורים ההכרה, שהחייאת שפה כה עתיקה כספרות העברית היא תופעה כבירה, שאין דוגמתה בתולדות האנושות, והם רואים עצמם מחוייבים על פי צו היסטורי להטיל על הדור הצעיר שליחות גדולה, לא לטובת המדינה בלבד, אלא גם במטרה להבטיח לספרות העברית עתיד של קיימא. מכיוון שרואים את הספר כאבן-פינה בכל מפעל לאומי במדינת ישראל ואת הבידור הקל כשורש הרע, יצאו טובי הסופרים ועסקני-התרבות למלחמת-תנופה נגד הספרים הקלוקלים וכתבי-העת הזולים המערפלים את המוחות, מטמטמים את הרגש ומרחיקים את הנוער מן המקורות הלאומיים.

אין כאן המקום לפרוש את היריעה של בעיית-התרבות במדינת ישראל. בזמן האחרון נשמעת הקריאה הנמרצת שמבחינה רוחנית-לאומית אסור להתעלם מן היצירות החשובות של תקופת הגלות, ושאין צורך בשבירת כלים אלא בתיקונם. גדולי היוצרים של הספרות במדינת ישראל עומדים על המשמר, שלא תינתק התרבות הלאומית משרשיה המסורתיים; מתכננים תכניות כיצד להרים את קרנה, להעמיקה ולהגבירה כדי שיהא ביכולתה להצית לבבות ולהחדיר את ההכרה, שהתרבות הלאומית היא אחת הערובות העיקריות לקיום העם כולו. תל-אביב, ככל ערי מדינת ישראל וכפריה, לובשת הוד והדר לכבוד יום המנוחה; תושביה מתעטרים בנשמתין חדתין ועוטים את השבת בפרחים מרובי גוונים. "אזלת לקרתא הלך בנימוסיה", ונהגתי גם אני כמנהג המדינה. בכל יום ששי קניתי צרור של שושנים או של פרחים אחרים שהוצגו למכירה בקרני שדרות ובפינות רחובות, כדי לעטר את שולחן-השבת של המארחים שלי. פעם אחת קניתי צרור פרחים זמן רב לפני כניסת השבת וטיילתי במתינות בשדרות קרן קיימת. כשעברתי ליד בית מדרש חסידי עצרתי את פעמי. מבעד לחלונות הפתוחים נשמעו בחוץ ניגוני השתפכות הנפש של אומרי שיר השירים:

— אני חבצלת השרון, שושנת העמקים — — — דודי דומה לצבי או לעופר האיילים; הנה זה עומד אחר כתלנו, משגיח מן החלונות, מציץ מן החרכים...

בלילי-שבת מתקיימים כינוסים מטעם העיריה והמונים מתאספים להאזין לדברי מרצים שונים, מתושבי המדינה ומחוץ לארץ. מתקיימים כינוסי ליל-שבת מיוחדים לאלה, שדברי תורה חביבים עליהם.

הגהעצמאות ואירועיו

דגלים התנופפו מעל תרנים ברחבי ארץ כמה ימים לפני חג העצמאות וכל המדינה התקשטה בתפארת. עם האירועים הנכבדים שלפני הגהעצמאות ובו ביום נמנו חגיגות יובלי-השמונים של ראש פינה וזכרון יעקב; פתיחת הסמינר הבינ-אזורי לקואופרציה, שאורגן תוך שיתוף-פעולה מצד אירגון העבודה הבינלאומי, ממשלת ישראל והסתדרות העובדים; פתיחת המכון המטאורולוגי בבית-דגן, הכרזת כפר סבא לעיר והענקת "פרסי ישראל".

ד' באייר, היום לפני כניסתה של מדינת ישראל לשנת-עצמאות חדשה, מתאחדים בו תושבי הארץ עם זכרם של חללי מלחמת השיחורר ומערכת סיני. יום-הזיכרון נפתח בצפירה שנשמעה ברחבי הארץ ב-6:59 בבוקר. בכל מקום הורדו דגלי המדינה למחצית התורן; בדירות של משפחות שכולות הועלו נרות-זיכרון פרטיים, ובבתי הכנסת הועלו נרות-זיכרון מטעם הציבור ונאמרו תפילות "יזכור", "מלא" ו"קדיש", מלוות בכית-מרורים. בבתי-הקברות הצבאיים ובחלקות הצבאיות של בתי-עלמין עירוניים נערכו טקסי-זיכרון בנוכחות הורים ובנים של החללים. למרגלות מצבות-הזיכרון שעליהן חקוקות שמותיהם של החללים אשר מנשרים קלו ומאריות גברו במלחמת השיחורר ובמערכת סיני, הונחו זרי פרחים. בבתי הספר נערכו עצרות-אבל, ודרך רשת מקלטי הרדיו שמעו רבבות התלמידים את נאומו של שר החינוך והתרבות מענייני היום בו יבכיון רבים מתושבי המדינה. אב שכול אחד בין רבים, ויצחק בן צבי שמו, בדברו כנשיא לעם היושב בציון, הדגיש בין השאר:

בראש וראשונה נזכור כולנו ביום זה את הקרבנות היקרים, אשר הקריבו כוחות הבטחון והיישוב כולו בשנה זו, כבשנים קודמות, להגנת המולדת נגד התקפת צר ואויב, ונעמוד דום לזכרם המבורך. — שניים הם התפקידים הגדולים אשר הוטלו על מדינת ישראל ועל עם ישראל כולו בדורנו זה, כאשר לא הוטלו על הדורות, שקדמו לנו: כינוס נדחי עמנו מן התפוצות והחייאת המולדת העתיקה משממותה, שני תפקידים היסטוריים, שבאו להשלים זה את זה. — — — מציינים אנו בסיפוק את הקשר-ההולך ומתהדק עם יהדות התפוצות ואת ערותה לכל הבעיות והקשיים בהם נתקל הישוב. מעריכים אנו את עזרת-האחים הנאמנה ואת התמיכה המוסרית, המדינית והכלכלית המושטת למדינת ישראל בכל לבטיה ומאבקה".

ראש המטה הכללי, רב-אלוף צבי צור, הטעים בפקודת-היום שלו כי "הארץ טרם שקטה. לאורך גבולותינו לוטשים אויבינו את עינם, מגבירים חיילים ומצהירים השכם והערב על כוונתם להשמיד את מדינת ישראל. אולם צבא הגנה לישראל (צה"ל) שוקד על תפקידו, נכון בכל עת להדוף כל צר ואויב ולסכל מזימתו. מחר עת יצעד במצעד יום העצמאות, יידע צה"ל ויידע העם כי צבאנו ניצב וערוך ליום פקודה, חדור רוח עוזם וגבורתם של הנופלים בקרב".

כל המפלגות פירסמו הצהרות בקשר ליום-הזיכרון ולחג-העצמאות. אולם

נוגעת ללב היתה הצהרת אירגון המשפחות השכולות, שאילו משתייכים יתומים, רעייתו, אמהות ואבות של החללים. בהצהרת "יד לבנים" הודגש:

„בחרדת קודש נעלה בראש שמחתנו את זכר מחמדי נפשנו...

צבאנו המפואר, שחונך ברוח גבורי תש"ח—תש"ט, שומר נאמן הוא למולדתנו, ובטוחים אנו בו, שלא יאונה לנו כל רע. בכל המשימות וההישגים מוצאים אנו, בני משפחות השכול, נחמה ועידוד. — — — עבודת קודש לקחנו על עצמנו, אחיות ואחים, והיא הדאגה שזכר בנינו גיבורי העם, יונצח לעד. — — — פונים אנו לראשי השלטון המקומי, לנבחרי העיר והמושבה ולכל אזרח בציון, שיושיטו יד נאמנה להקמת „יד לבנים" בכל פינה במולדת — — — תהילה ונצח לגיבורי ישראל. זיכרם עימנו עד סוף כל הדורות“.

כל העיתונים היומיים בארץ ללשוניותיהם השונות הוציאו גיליונות מיוחדים, שהכילו מאמרים לקורות תנועת חיבת ציון, סקירות על מלחמת הישיבה ועל התקופה שלאחריה, הערכות על מעמד המדינה בהווה ועל הישגיה השונים בשדות הכלכלה והתעשייה, התרבות והחינוך; על סיכויים לשלום עם ארצות ערב ומעל לכל על הישגים בקיבוץ גלויות ובמיוזוגן.

צפירה ארוכה נשמעה בשעה עשר לפני הצהריים, ודממה נשתררה ברחבי המדינה. האופנים של כלי הרכב נעצרו, עוברים ושבים פסקו מלכת, המלאכה שבתה וגלגלי מכונות לא נעו. כל המדינה היתה שותקת ומחרישה שתי דקות לזכר החללים.

שיחקה השעה לכמה מאות עולים והם הגיעו למדינת ישראל בערב חג העצמאות. כל אחד מן העולים המבוגרים קיבל שקית עם יינות הארץ וכל ילד זכה לסוכריות ולדגל המכורה. טקס מיוחד התקיים על סיפונה של כל אחת משלוש האניות, שהביאו אותם למולדת הלאומית. בו ביום היתה לעולים אלה הזדמנות לשמוע בפעם הראשונה נאום מאת ראש הממשלה של מדינת ישראל. דוד בן גוריון קרא לעם לגלות חרדה והתאזרות, להמשיך במאמצים לביצור המדינה, לכוננות לעליית מיליונים ולמאמץ מוגבר של חיסכון. בשידורו לעם בפרוס חג העצמאות אמר ראש הממשלה:

„מאז נתלכד עמנו בימי מלכות שאול ודוד, לא היה לנו יום גדול

מזה של יום העצמאות, בו הוכרז על חידוש המדינה היהודית במולדת, ולא נתחוללו בארצנו עלילות מופלאות כאלה, שגמלו בארבע-עשרה שנים אלה. — יום-העצמאות הוא גם יום של חשבון הנפש. ואף-על-פי שהגענו להישגים רבים וגדולים, אל לנו להיתפס לשאננות, בייחוד לא בשטח הבטחוני. אנו צריכים להיות דרוכים לשמור על ריבונותנו ולקיים כח צבאי מרתיע, שיימנע מלחמה. יחד עם זאת יש צורך לחתור ללא לאות לשלום עם שכנינו, שהוא דרוש גם להם וגם לנו. רק שיתוף-הפעולה בינינו לבין הערבים יקדם את האזור כולו ואת השלום בעולם“.

זיכרם של בנים שנפלו הונצח גם על ידי מתן מילגות-חינוך על שמם

בשעת הדלקת משואות־האבל וטקסי־זיכרון אחרים ביום בו הרכינה המדינה את דגליה. בשעה 6 לפנות ערב נשמעה הצפירה שבה נסתיים יום־הזיכרון, וכל העם היושב בציון, בהשתתפותם של רבבות אורחים ותיירים, התחיל לחוג את יום העצמאות. על קברו של דוד המלך בהר ציון הועלה כתר נוסף, כתר הארבעה־עשר, לציון שנה נוספת לקיום המדינה, ובהר־הרצל התקיים טקס הדלקת שתיים־עשרה המשואות והעלאת הדגל לראש התורן. המשואות הודלקו על ידי שניים־עשר אנשי עמל, — ביניהם נהג קטר ופועלת טקסטיל, טייס וימאי, מורה וחובשת, חקלאים ופועלים בתעשייה הכבדה, — רובם ילידי חוץ לארץ או עולים חדשים, ומיעוטים מילידי הארץ, — וכולם ייצגו את שבטי ישראל, שנסייהם בעלי סמלים מסורתיים התנופפו מעל שנים עשר תרנים. בבית הנשיא התקיים נשף קבלת פנים לנציגי המדינות וכל הסגל הדיפלומטי בא לברך את יצחק בן צבי ואת רעייתו רחל ינאית לכבוד החג הלאומי. ביום הזיכרון היה בכי, — ובמוצאי היום — רינה, כל הארץ היתה שרוייה בשמחה כשהכל ראו במו עיניהם את מימושה של נבואת צפניה; «רוני בת ציון, הריעי ישראל, שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלים — — — מלך ישראל ד' בקרבך, לא תראי רע עוד».

ליל העצמאות : מערב ועד בוקר

השמחה פשטה ברחובות תל־אביב. בתיה היו מקושטים להפליא בקישוטי חג, בדגלים בנורות צבעוניות, שלל אורות האירו את התמונות והסמלים הלאומיים שהיו תלויים על המרפסות, וכל פינה היתה מבושמת בושם יום־טוב. מכמה מקומות בעיר נורו והופרחו זיקוקין־די־נור מכל צבעי הקשת ובצורות שונות, והשמים הוצפו באודם הרב־גוני. יצאתי החוצה עם חבורה של ידידים מנוער. «המפקד» שלנו היה אורי בר־נר, ילד כבן־שנתיים, מבני זרעם של ראשוני הבונים של ראש פינה. הוא היה רכוב על כתפו של סבא, וכולנו הלכנו לפי «פקודותיו». היינו בין ההמון החוגג ב«כיכר מלכי ישראל», ושם נוכחתי שכל ישראל בני מלכים הם. ראיתי מעשה ונוכרתי הלכה: הרואה אוכלוסי ישראל אומר «ברוך חכם הרזים». מי שלא ראה חגיגת־ההמונים בליל העצמאות, לא ראה חגיגת־עם מימיו. אלפים ורבבות, שיצאו ממעונותיהם, התרכזו מסביב לבמות הבידור, שטבלו בשלל אורות ועליהם הופיעו בקונצרטים ובחצונות אמנותיות שחקנים וזמרים, להקות־ריקוד ומקהלות. המלחינים בישראל משווים ניגונים נאים לפזמונים קלי־חרוז; הם ידועים לבני הנוער ומושרים בניהם. צלילי הפזמונים והמנגינות בקעו דרך רמקולים ומילאו את האויר. תיירים ואורחים, ביניהם אנשי אסיה ואפריקה רבים, לקחו חלק בתשואות ההמונים ובמחולות הנוער.

נסחפתי בזרם החוגגים, בשטף גליהם; נגרפתי מגל אל גל בים של אורים, עד שהגעתי לכיכר דיונגוף. סילוני המזרקה בכיכר היו מוארים בתאורה רבת־צבעים והיו דומים ללפידים מרקדים מתוך מדורה של מים. תל־אביב

המתה המון חוגגים כל הלילה, לא נמצאו ברחובותיה לא שיכורים ולא שברי זכוכית. תערוכת "מבצר עכו ופריצתו" שהתקיימה ב"מצודת-זאב" היתה פתוחה לציבור כל ליל חג-העצמאות עד שעה חמש לפנות בוקר.

זה היום

מרכזו של חג העצמאות הווה מצעד צה"ל. עוד לפני חצות ליל העצמאות נהרו רבים למסלול המצעד ותפסו מקומות לאורך כביש-הצעדה, מגשר הירקון עד ליפו. שם היו הם שומרים לבוקר בשירה ובזימרה, וברון יחד כוכבי בוקר לא נתעייפו ורינתם נשמעה לארכה של הדרך. גם אני לא טעמתי טעם-שינה כל הלילה. החל השחר להעיר, התחברתי עם המשכימים לבתי-כנסת כדי להימנות עם הראשונים הסומכים אמירת תפילה לחגיגת אתחלתא דגאולה. בכל בתי הכנסת נערכו תפילות-הודייה אל השוכן בציון, על שזכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, וגם נערכו סעודות-מצווה למתפללים. חסידים ואנשי מעשה, לאחר שפארו ליצרם, לא מנעו עצמם מריקודים, לקיים מה שכתוב: "זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו". עוברים ושבים הצטרפו למחולות. בשעת סעודת מצווה, שהשתתפתי בה, הזכרתי לישיש אחד את השואה בשנות מלחמת העולם השנייה, — את ששת המיליונים שניספו ולא זכו לחזות בוקרה של גאולה. הזקן השתדל להרגיעני בדברי ניחום ועידוד: "הלא ידוע: מיתת צדיקים מכפרת... לא כלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא... לא תמו חסדיו. בזכות הצדיקים שניספו זכינו להינטע שוב בגבולינו... נזכה, אי"ה, במהרה לגאולה שלמה".

כל דרכי תל-אביב הוליכו לכביש המצעד. בטיולי לשם התלויתי עם אחרים: תושבים ותיירים, זקן ונוער, בחורות אין מספר, — ושמלותיהן שלל צבעים. בקרבי הדהדו מלים ושורות של שיר-לכת אחד בשירת יל"ג:

עם אחד היינו, עם אחד נהי,
כי ממקבת בוד אחד נוקרנו,
יחדיו נחלוקה גם שמחה גם נהי,

בנעורינו ובזקנינו נלך.

למעלה מחצי מיליון חיכו שעות על שעות לחזות כשצבא ישראל מפגין את כוחו. ישבתי על במה עם נכי מלחמת השיחרור ומערכת סיני, ביניהם קטועי יד והולכי על קביים, ועם מלוויהם. על הבמות הרבות שלאורך המסלול התבלטו שרים, חברי כנסת, מנהיגי התנועה הציונית, אנשי הסגל הדיפלומטי נציגי המיעוטים וראשי עדות-הדת. לאחר שהגיעו לבימת הכבוד יושב-ראש הכנסת וראש הממשלה בלוויית פמליותיהם, נשמעה התרועעה לבוא הנשיא. בצידו של יצחק בן צבי במכונית פאר ישב אורח נכבר, ליאון אמבה, — הנשיא של מדינת גאבון. הכל קמו על רגליהם, וניגנו את ההימנון הלאומי... מה ירחב

הלב כשרואים את מימושו של הצירוף "הוד-מלכות" ואת בני עמנו בגדולה ובכבוד. נדמה היה, שמוג-האויר רוצה לאמת דברי חז"ל, שגשמים יורדים מאוצר הטוב בזמן שישראל שרויים על אדמתם. לעת המצעד התכסו השמים עננים, וגשם עז ניתך על הכול. רק מעטים מבין הקהל העצום חיפשו מחסה ממטר. אלפי תיירים חבשו את כובעי-הטמבל הכחולים, שעליהם היה כתוב בעברית ובאנגלית: "טסתי באל-על". הגשם לא השבית את הצעדה. כל הקהל התלהב למראה המצעד של יחידות הצבא, שעבר לפניו לצילי שירי-הלכת של תזמורת צה"ל, ורבבות מחאו כפיים כדי לתת יד לי"ד לעצמאות. מתוך בטחון ביום המחרת. האדמה רעדה תחת הצועדים ורכב שריונם. דמעות גיל נוצצו בעיני רבים, והדמעות התערבו בטיפות הגשם, שהרטיבו את הספסלים ואת הקרקע, בשעה שהרעיון הציוני חגג את נצחוננו בראש חוצות. ממקומות שונים בארץ, ממעונות אריות ומהררי נמרים, מאזורי הספר ומערבות-הנגב, הגיעו החיילים למילוי תפקידם בחג העצמאות. פתחו את המצעד — מלמעלה: שני הליקופטרים, שנשאו את דגל המדינה וסילונים שטסו בצורת מספר 14; למטה: יחידת אופנועים של משטרת הצבא, כמשמר הכבוד של הדגלים, הנסים והסמלים של צה"ל. אחר כך עברו שמונה טורי השריון — ביניהם טאנקים וזחלמים; ושמונה טורי תותחים — שכללו גם תותחים-נגד-מטוסים ומרגמות כבדות. אחרי התזמורת צעדו עשרים ושלושה יחידות של גיבורי ישראל מלומדי מלחמה. היחידות היו מורכבות מבחורים תמירים ומבנות-חץ קלות-רגליים ויעלות חץ. כולם שזופי שמש, ובראש מורם צועדים על נשקם. נתפזרו העבים, נתבהרו השמיים וזרחה השמש. לפתע פתאום עברו ביעף ארבע יחידות של מטוסי-סילון. אלה היו מטוסיו של חיל האוויר, שטייסיו נלחמו מן השמים בזמן מערכת סיני. כך נסתים מצעד צה"ל — המצעד אשר ביום חגה של מדינת ישראל הדגים את כוח הלחימה שלה ואת הישגיה הרבים, שהם למעלה מהשגת אנוש.

שלושה ימים לאחר מצעד חג-העצמאות, במוצאי שבת, איר ליום ט' באייר נפתח בתל-אביב "מצעד הפרוטות", כדי להתרים תושבים ואורחים לטובת "קרן אילנשי"ל-פוליו" למען נפגעי מחלת שיתוק-ילדים. מטרת "המצעד" בכל חלקי הארץ היה לאסוף 750 אלף לירות. תאורת חג העצמאות האירה גם את "מצעד הפרוטות", ובטקס-הפתיחה שלו השתתפו בני-נוער מכל הגילים. לוותה אותם הברכה, שבזכות פעולתם למען שיקום חינוכי ומקצועי של נפגעי השיתוק, יזכו כולם להשתתף במצעדי עצמאות העתידיים להתקיים בשנות שלום של קיימא בין מדינת ישראל לבין ארצות השכנות ובתקופה של שלום אמיתי בעולם כולו.

מגניזות לנינגראד, תשכ"ב

מאת ד"ר צבי הרנבי

רשמי ביקורי בברית-המועצות, ביתר דיוק: 11 יום—ולילה במוסקבה ובלנינגראד, בחודש סיון תשכ"ב (החל מערב חג השבועות) פירסמתי, כמסיח חוויותי, לפי טעמי, בעתונות הישראלית. דומה לי, שהיה לביקור זה הד משני עברי "המסך". לא בזכותי, כמובן, אלא בזכות ראשוניות-היחידושה של התופעה: "רב מירושלים" הורשה לבוא לחקור בגנוזים העבריים שבספריות הסובייטית והוא גם הוזמן להרצות על "הזרמים ביודאיסטיקה בישראל" באקדמיה למדעים של ברית-המועצות בלנינגראד, במחלקה המזרחנית.¹

ברשימתי זו ברצוני לעמוד על שני דברים שלא הרחבתי עליהם עדיין: א) על הקונקורדנציה לירושלמי מאת פרופ' יצחק וויניקוב (לנינגראד 1960); ב. חומר ביו-ביבליוגרפי חדש על (דודי-ז'ל) החוקר הרב פרופ' ד"ר אברהם-אליהו הרנבי, שמצאתי בלנינגראד. א. קונקורדנציה לירושלמי לוויניקוב

Палестинский Сборник מוסקבה—לנינגראד, 1960 פירסם פרופ' יצחק וויניקוב, היושב בקתדרה לעברית באוניברסיטת לנינגראד, אות גימ"ל כדוגמא לקונקורדנציה לתלמוד ירושלמי. אנו נותנים כאן צילום מתוך הקונקורדנציה². בהקדמתו מסביר וויניקוב (ואני מתרגם מרוסית — צ. ה.): לפי הנראה מן האות הגדפסת כאן, מילוננו נבנה בדרך זו:

1) על יד כל מלה מצויינים ללא חרוג כל מקומות המצאה. 2) בציונים תמיד נשמר סדר המסכתות, (בסוגרים מובא קיצור שמות) [באותיות לטיניות. התירגום — ברוסית ובאנגלית. הצורה הדקדוקית — ברוסית בלבד].

3. במרא-המקום תמיד לאחר העמודה בא ציון השורה [בספרות רומיות מצויין הפרק: לאחריו בספרה "ערבית" — הדף; על ידו, באות לטינית קטנה — אחת מארבע העמודות שבדף. הדף והשורה — לפי דפוס קראטשאן, תרכ"ו. אין ציון למספר ההלכה].

4. מראי-מקום במשנה תמיד מסומנים בדרך תוספת M לאתר שם המסכת.

1) דברי עומדים להתפרסם בפירסומי האקדמיה למדעים של ברה"מ.
2) ב"הארץ" פירסמתי תירגום חלק מהקדמתו של וויניקוב לפירסום אות גימ"ל לדוגמא, כשבדיו החומר גם לאותיות אל"ף, ב"ת ודל"ת — בס"ה 12,000 כרטיסים.

5. על יד כל מלה מובאות לחוד כל צורתיה הדקדוקיות וניתנות הגדרותיהן.

6. תמיד ולחוד מצוינות צורותיה השונות של קטיגוריה דקדוקית זיהה. הדבר חשוב לשם הבהרתן של הפעולה ההדדית והחדירה ההדדית של הלשונות שבהן דיברה האוכלוסיה בארץ-ישראל במאות הראשונות אחר הספירה³ 7. תמיד מובאות כל צורות הכתיב של המלה. גירסאות הכתיב בהתייחסותן ההדדית בטכסט. חשובות מאוד לפיתרון בעיות מסוימות בביקורת הטכסט. לגבי תעודות קדומות בכתב.

8. שיבושים וטעויות-דפוס מוכחים כרגיל מצוינים כך! (בטכסט: נכון...), (או בטכסט לא נכון: ...), או: לא נכון, צ"ל... וכדומה.

9. תמיד מובאית ההוראה שיש למלה דווקא כאן [בירושלמי].

10. תמיד מובאות צורות אחרות או מקבילות למלה בירושלמי גופו. צורות המופיעות בספרים אחרים של הספרות המסורתית מובאות רק לעתים נדירות.

11. מובאים צימודי-מילים ואידיומים השכיחים ביותר; כמו כן — ביטויים אופיינים נפרדים.

ייתכן, כי בעבודה יש השמטות, טעויות-סופר וטעויות-דפוס וחסרונות אחרים. ברם, אקווה, כי לא ידונו אותי בחומרה יתרה, בשים לב לאופי העבודה וסיבוכי ביצועה.

עד כאן דברי וויניקוב בקדמות.

בציון הספרות המקצועית, מסתפק וויניקוב בספרים דלקמן: שני מילוניו של י. לוי, מילונו של מ. יאסטרוב, מילונו של ג. ה. דאלמאן (על שתי מהדורותיו: 1827—1901; 1922) וזה הכל. חסר ה"ערך השלם" לקוהוט והוא מתעלם כליל מן הקונקורדנציות של קוסובסקי, האב הרב ח"י ז"ל והבנים יבל"ח משה ובנימין. בשיחתי עמו בביתו בלנינגראד שאלתיו, שמא לא... הגיעו אליו? — והשיבני: הגיעו בוודאי, ברם אינו... מחשיבן, כי נעשו מבלתי להתחשב עם שינויי גירסאות, כתי"י וכי'. וויניקוב אינו מסביר, מדוע בחר בדרך ציוני-מקומות בלבד, ללא הבאת מובאות.

וויניקוב משנה את שימת-הלב להשוואה לעבודה בשטח מקביל באישלם:

Concordance et indices de la tradition Musulmane. Union Academique Internationale.

שבמידה מסוימת מזכירה את עבודתו ובביצועה משתתפים מדענים הרבה ומוסדות מדע מארצות שונות. בה השתתף גם מדען סובייטי — האקדמיקן י. ו. קראצ'קובסקי.

וויניקוב מנית, כי במשך שנתיים—שלוש שנים הצליח להיין לדפוס את ארבע האותיות הראשונות, מן הקונקורדנציה שלו לירושלמי.

(3) [על דעת פרופ' בניציון גראנדה, שעברית היתה מדוברת בא"י ובסביבותיה עד הכיבוש הערבי, במכתבו אלי (מוסקבה 1.8.62) — ראה "מעריב", 12.8.62].

לדעת וויניקוב יש לחבר מילונים-קונקורדנציות למקורות דלקמן: (1) משנה וליצירות הקרובות אליה בלשון, בזמן ובמקום הוצרות; (2) ספרות המסורתית הארץ ישראלית (תלמוד ירושלמי); (3) לספרות המסורתית הבלית (תלמוד בבלי); (4) לספרות התרגומית הארמית (תרגומים) ולתעודות הארמיות המקוריות הקרובות לה בלשון, ובזמן; (5) לספרות-המדרשית הקדומה. עורר אותו לעבודה זו לכתחילה מורו לאתנוגרפיה, פרופ' ל. א. שטרנברג, אשר בגמרו את חוק לימודיו האוניברסיטאיים ב-1925, יעץ לו במפגיע לעסוק בליקוט חומר אתנוגרפי ופולקלורי מתוך הספרות המסורתית [היהודית] שנוצרה בבבל וחיבור מדריך לה. הדבר נעלה על ידו לאחר מכן. אחר כך היה זה פרופ' פ. ק. קוקובצוב, שבהרצאותיו ובשיחות פרטיות לעתים קרובות היה מדגיש חשיבותה של שימוש השיטה הסטאטית במחקר השפות השמיות וההכרח בהקשר לכך, בחיבור קורדנציות ממצות במקצוע זה. בקשר עם תוכנית זו, נערכה על ידי וויניקוב, בתחילת שנות ה-30, עבודה, שהוקדשה לספרות המדרשית הקדומה.

ב. חומר ביו-ביבליוגרפי חדש על א. א. הרכבי

בהיותו בלנינגרד, חיפשתי חומר ביו-ביבליוגרפי בלתי ידוע על דודי-זקני, פרופ' אברהם-אליהו הרכבי ז"ל, אשר אני עוסק בהכנת כתביו המקובצים-המתורגמים לדפוס עם מונוגרפיה שלמה מבחינה ביו-ביבליוגרפית⁴.

הצלחתי הפעם לוודא מקום המצאו של כתב-יד המקיף כ-100 (מאה!) גליונות דפוס, שבו תוארו בפרוטרוט כל כתבי-היד העבריים הנמצאים בספריה הממלכתית בלנינגראד, שרובם ככולם נרכשו ע"י א. א. ה. בעצמו, במשך 50 שנות עבודתו בספריה זו, תחילה כמנהל המחלקה היהודית בלבד ואחר כך כמנהל המחלקה הכוללת לשפות המזרח. רשימת 12,000 כתבי היד העבריים, גם היא פרי עבודתו של א. א. ה. נמצאת בשלימותה לרשות הציבור בספרייה הנ"ל ובדקתיה.

לבקשתי, קיבלתי סיכום ביבליוגרפי רשמי של כל החומר הארכיוני (בכתב-יד) הנוגע לא.א.ה. ושנמצא בספריה הנ"ל. במקורו הוא מכיל 17 ערכים מהשנים 1876—1925, כשהראשון שבהם — תיקו האישי (1876—1919) — מכיל כשלעצמו 17 עמודים פוליו [תיק מס' 59—1876].

עברתי בעיון על כל ה"תיק האישי" ובדקתי במיסמכים המצויינים וניתן לי לקבוע לפיה כמה פרטים בלתי ידועים הנוגעים לא.א.ה. ואלו הם:

1. ב-1916 קיבל א.א.ה. משכורת בת 3620 רובל לשנה.
2. בכל שנה היה עליו לחדש אישור לגור בדירות החפשיות בפטרבורג...
3. בתו — תיאופיסייה(?) — נולדה ב-12.6.71. בעלה — חיים בן זלמן גמר את חוק המשפטים בפטרבורג. היא נתגרשה ממנו ב-28.2.91.

(4) מונוגרפיה — אם כי קצרה, ברם, מרוכזת — פירסמתי מקרוב, וכן "טופס שירות" 1868—1910.

4. אשתו הגרושה של א.א.ה. גרה בנפרד בפינלנד.
5. שני אוספי פירקוביץ ניקנו בשנים: 1862, 1870.
6. ב-13.3.86 מבקש א.א.ה. ממנהל הספרייה הקצבת לפחות 400 רובל לנסיעה מ-1.5 עד 1.9 [לארץ ישראל ולמצרים]. הבקשה אושרה ב-15.86.
6. ב-1891 ניתן אישור לבתו של א.א.ה. הגרושה להצטרף למשפחתו [של א.א.ה.] — לשלושה חדשים.
7. הרב מטעם ד"ר א. דראבקין בפטרבורג, מאשר ב-9.6.91, כי א. א. ה. נתגרש מאשתו ב-23.4.74 ושמה מרים לבית קלונסקי.
8. «שידוך» את א.א.ה. עם אחות מנדלי מו"ס דווקא, אם כי לפי חשבוני לו היה כדברי מ. וו. הרי א.א.ה. היה צריך להיות בן 12 בנשאו את אחות ממו"ס...
8. מלבד «טופס השירות» של א.א.ה. מ-1910 לפי הכת"י, מצאת «טופס שירות» שלו מ-1916. ובו פרטים:
- א. ב-2.11.08 שנה לנשואין חדשים עם האלמנה צביה בת וולף מונוסוזן שנולדה 25.3.60.
- ב. על יד תאריך לידתו של א.א.ה. — 15.11.39 מסומן: לעצמו טוען [א.א.ה.] 1835 [וכבר הוכחתי בבירור במקומות אחרים כי כך הוא: תקצ"ו (כ"ב במרחשוון) 1835].
- ג. בעמודת מעמד המוצא: «מהעירוניים» (из Дворян) [ומה שצויין ב«טופס שירות» 1910 בעמודה זו — מ«האצילים» טעות כמובן, וכבר סימנתי בשאלה תשובה זו כשפירסמתי]
9. ד"ר נחמיה אלוני וא. מ. הקרמן, בעקבות קאלה, כתבו שא.א.ה. תיאר את אוסף אנטונין ולא ידעו לציין במדויק היכן תיאר ה. אוסף זה. בביבליוגראפיה של כתבי א.א.ה. אין. והנה מצאתי בדו"ח של הספרייה המלכותית בפטרבורג מ-1899, במדור הרכישות, כתב-היד העבריים, הארמיים, השומרונים וערביים-עבריים [מתוארים על ידי א. א. הרכבי, 12 עמודים גדולים ברוסית].

ע ר י ג נ י ם

...חלילה לנו להקים גיטו חדש. אם ברצוננו לחנך בארץ דור עברי, שלם בגופו ובנפשו... עלינו להקים ערי-גנים חדישות, לפי הדוגמה ההולכת ומתפשטת גם אצל עמי אירופה, מן המתוקנים שבהם. לא קסרקטינים נבנה, אלא בתים קטנים ונוחים, בית למשפחה בית למשפחה; לא בתים בנוסח «מגרדי שחקים» שיסתירו את שמי ארצנו ואת שמשו, אלא בתים מרווחים עם גנים לגדולים ומגרשי-משחקים לקטנים. רק עיר כזאת תשמש לנו ערובה נאמנה להתפתחותו הבריאה של עמנו, שהיה כלוא מאות בשנים בין החומות האפילות של הגיטו...
ד"ר אברהם גרנות: «בהתנחל עם».

מחודש לחודש

שלבי הכרעה

עם שהורגלנו באווירתה של "המל" חמה הקרה" שנים על שנים, ידענו גם ידענו, כי מן הנמנע הוא, שלא יהולו יום אחד שינויים יסודיים במע"ך-הכוחות וכי במוקדם או במאוחר ייאלצו שני הצדדים להגיע לשלבי-הכרעה, שאין ממנה מנוס. ההנחה, שארצות דימוקראטיות אינן נוטות, על פי עצם טבעו של משטרן, לפתוח במלחמת תנופה, יש לה לכאורה על מה שתסמוך על יסוד לקח העבר. אבל אין לך כלל בלי יוצא מהכלל, ויש רגעים בחיי כל עם, אם חפץ חיים של חירות הוא, שבהם הוא נאלץ להחליט על מלחמת-מנוע, כדי להקדים את הבא להכניעו או גם להשמידו. מסע סיני הוא אחת הדוגמאות הקלאסיות למלחמת-מנוע כזאת, ואין הוא דוגמה יחידה בחיי העמים, בין גדולים בין קטנים.

פרשת הטילים הסובייטיים בעלי הטווח הבינוני בקובה, שהביאה את עור למנו עד עברי פי פחת של מלחמת עולם שלישית, היא דוגמה נוספת לכך, כיצד דימוקראטיה אדירה ואוהבת-שלום, כארצות-הברית, עלולה להיות נדחפת, בעל-כורחה, לפעולות צבאיות נמרצות, שאם הן עולות יפה הרי הן מרבות שלום בעולם, ואם לא — הרי עלול לפוג הקור של ה"מלחמה הקרה" במהירות מסחררת ממש.

לכאורה, שני הצדדים נרתעים מפני מלחמת-השמד אטומית, כאו כן עתה. אבל הפרה ממשיית של איזון הכוחות האטומיים (הנקרא בפי פרופ' וולשטטר "מאזן האמים") יש בה כדי להרתיע עוד יותר את הצד הניפגע ולהכריחו להסתכן בפעולת-מנוע נמרצת. כזה היה המקרה שאילץ את הנשיא קנדי להחליט מה שהחליט בעניין

בסיסי-הטילים הסובייטיים בקובה, ולי-הכריז על "קרנטין" ימי, למניעת אספקתו של נשק נוסף לד"ר קאסטרו. דוק ותמצא, שמבחינת החוק הבינלאומי כל הסגר ימי מלא, המכונה בלוקאדה, הריהו בגדר פעולת-מלחמה. מכיוון שאין וואשינגטון מעוניינת בהחרפתו הנוספת של המצב על ידי שימוש במונחי מלחמה ממש, העדיפה את ההגדרה "קרנטין", שיש בה יותר מן הארעי והחולף, משל ל"ארבעים ימי הבידול", שהיבות בהם אניות מטעמי מנוע מגיפות, ומכאן מקור השם (באיטלקית). בין כך ובין כך, אין ביצוע "הקרנטין" פחות מסובך ופחות מסוכן מביצועה של בלוקאדה, ואפי"ל מי שתפס לשון ראשון, כדי שלא לעורר חמתו של כרושצ'וב ודאי יניח, כי דעתו של זה לא תהא נינוחה, מכל מקום. גם מומחי המשפט הבינלאומי, שהבחנה לשונית דקה זו נראית להם, יודו, שאין בפיתומי מלים בלבד כדי להקל את חומרת המצב, שכן פרשת הטילים הסובייטיים בקובה הביאה את העולם לשלבי-הכרעה, שלא היה כמוהו לחומרה מיום סיומה של מלחמת העולם השנייה. יש הטוענים, כי שירות הריגול האמריקני, שהכזיב בימי הנחיתה רעת המזל של פליטי-קובה במפרץ-החזירים, לפני כשנתיים, הכזיב שוב קשות כשאיחר לגלות סוד דה של אותה ששירה גדולה של אניות סובייטיות, שהוליכה לקובה, בין השאר, טילים אטומיים בינוניים וארוכים טווח. למען האמת, יש לומר, כי קשה מאוד גם לשירות-ריגול משובח לגלות סוד כזה לפני פריקתו של המטען בנמלי ארץ-הניצוד. סוף סוף, קל להעלים את טעינתה של הסחורה בארץ כבירת-המועצות, ובוודאי שקל להעלים, עד הרגע האחרון, את מחוז חפצה של ששירת האניות המוליכה מטען זה.

שינוי באסטרטגיה האטומית

יתר על כן, המטען שהביאה אותה שיירה ראשונה מארץ הסובייטים לא היה מטען רגיל, שקל להעלותו על הדעת. נזכור נא, שכרושצ'וב לא הפקיד עד כה טילים אטומיים בידי שום עם מן העמים הגרורים באי-רופה, ואין צריך לומר שלא הפקידם בידי הסינים או בידי איזה עם אסייתי, או אפריקני. מה ראה על כך להתייחס באמון כה רב לד"ר קאסטרו וחבר-מרעיו ומה המריצו להחליט פתאום, ב-3 בספטמבר, 1961, על שינוי מדיניות-לכת במדיניות האטומית האיסטרטגית של ברית המועצות? ייתכנו תשובות אחדות לשאלות אלו ואין כל אחת מהן סותרת את חברתה אלא מצטרפת לחשבון גדול.

ראשית כל, האי קובה הוא בבחינת אקדח המכוון ללבנה של אמריקה, שהקירבה הגיאוגרפית לכרכים, למר-כוי התעשייה ולצמתי התחבורה בצפון היבשת במרכזה וגם בדרומה, מגבירה יעילותו, למרות כל התפארויותיו של כרושצ'וב בעבר, שאף טיליו ארוכי-הטווח קולעים למטרה ולא יחטיאו. מבחינה זו דומה תפקידה של קובה לתפקיד שמילאה בסוף שנות השלושים פינלנד לגבי חלקה הצפוני-מערבי של רוסיה בכלל, ולגבי לנינגראד בפרט, תפקיד שהביא לידי אותה מלחמת חורף מרה וקשה, שעלתה לרוסים ביוקר רב. כל עוד היה כרושצ'וב סבור, כי ארה"ב ימגרו את שלטונו של כרושצ'וב בכוח-הזרוע — נהג זהירות. אחרי כשלוש הנחיתה במפרץ החזירים, שינה דעתו.

שנית, בקובה מצא לו כרושצ'וב מקום לגבות את חיבו — חיוב הבסיסים המערביים שבקרב גבולה של רוסיה — בתורכיה, איראן, וכו'. ואמנם, סמוך להודעה לאוטטאט ולנשיא קנדי על "הסכמתו לעיכוב משלוחי מטענים נוספים של נשק לקובה בדרך הים" — הציע כרושצ'וב את ביטול בסיסי הטילים בקובה, תמורת ביטול בסיסי-הטילים בתורכיה, והוא "סחר סוסים", שניתן היה לנחשו מראש, ושיתרון רב בו לרוסים, מכמה בחינות. אך בשעה שסירב קנדי להסכים לכך, החליט כרושצ'וב להציל את הניתן להציל: את קיום משטרו העויין לארה"ב של ד"ר קאסטרו באי קובה.

שלישית, מציאה זו שבאה לידי כרושצ'וב בהיסח הדעת, שעה שסוכנו ארנסטו (צ'ה) גיווארה העביר למחנהו קוויזלינג מוסווה ועבדקן בשם ד"ר קאסטרו, קסמה לו ביותר כמפתח-פלאים לאמריקה הלאטינית כולה, כמרכז תעמולתי קומוניסטי וכמרכז-ריגול סובייטי, שממנו יוצאות קרניים לכל חצי-הכדור המערבי. תחילה היסס משום שסבר שהנשיא קנדי יעשה בקובה מה שעשה הצבא האדום בהונגריה בשנת 1956. אחר-כך התעזר עוז ופרש חסותו על קאסטרו, מכיוון שנכנס להרפתקאה זו ללא קרבות יתירים ואף יכול היה להכריז במידה מסוימת של הגיון, שאין לנגד עיניו שום כוונות כיבוש טריטוריאלי ושכל חפצו "הבטחת שיחרור של העם הקובאני מעול האימפריאליזם של ה"אצנים" — התלהב יותר ויותר מרוב הצלחתו בהרפתקה זו, שראה בה את גולת-הכותרת של הישגיו הקומוניסטיים בשיטת ה"דוקיום", תוך כדי המשכה האדיב והמנומס של המלחמה הקרה". עד שהגדיש את הסאה בגמרו אומר להציב בסיסי טילים בקובה.

קשה לדעת, אם ההחלטה על משלוח הטילים לקובה באה ביוזמתו של כרושצ'וב, או שהלה נכנע ללחצם של ראשי הצבא האדום, שהוכיחו לו, כמה מרובה תועלתה האיסטרטגית של קובה כבסיס טילים מטווח בינוני, החולש על כל יבשת אמריקה. אמנם, מכיוון שטילים בני טווח של 5000 מיל עומדים לרשותם של שני הצדדים, פחתה חשיבותם של בסיסי הטילים המערביים בני הטווח הבינוני בתורכיה, איראן וכו'. אך עדיין יש משום יתרון מסיים בדיוק הקליעה (70%) של הטיל מטווח בינוני על כל פנים מאחר שלא שיער שאמריקה תתנגד בכוח להתפתחות כזאת, לא טרח אפילו להסוות את טיולו הבינוניים, ועשה נסיון המזכיר את טעותו של סטאלין במלחמת קוריאה, כשהניח שארצות-הברית של טרומאן לא ישלחו את הבנים להילחם בחזית אסייתית נידחת זו. בטעותו זו הרע לאמריקה ולעולם, אך גם לברית-המועצות, שכן סין הקומוניסטית יצאה מאותה מלחמה בלתי-מנוצחת ועם מותו של סטאלין החל מאור-טסה כופר בגלוי בהנהגתו האידיאולוגית והמדינית של רוסיה בעולם הקומוניסטי. הקרע בין רוסיה וסין

ייטית ב"מלחמה הקרה" ושל חישוב מהלכי-תשובה לצעדיו של כרושצ'וב. הפעם היתה היוזמה בידי נשיא ארה"ב וכרושצ'וב הוא שנאלץ לחשב דרכו ולהיזהר במהלך-התשובה שלו. היוזמה הוצאה מידו בהחלט ולו לזמן-מה.

הימנעות מהיתגרות יתרה

אמנם, היה בכך משום צעידה על עברי פי תהום של מלחמה. אבל משבר זה נוצר על ידי כרושצ'וב, וכרושצ'וב הוא שנתחייב בסילוקו, כשיקול שהש"מיע לא פעם גנרל דה'גול נגד מו"מ "משבר-ברלין", שהוא מעשה ידי כרושצ'וב להתפאר ועל כרושצ'וב לדי אג לסילוקו. ואם תאמרו: כרושצ'וב אינו מאמין, שמעצמות המערב ילכו למלחמה בשל ברלין — הרי באותה מידת הגיון ניתן לומר, שאין וואשינגטון מאמינה, כי כרושצ'וב יצא למלחמה אטומית בשל קובה: כל מה שר"וש היה הוא: להימנע מהיתגרות יתירה וזאת עשה קנדי בהכריוו על "קרנטין" ולא על "הסגר ימי" מלא, ובהגבילו את איסור התובלה לקובה באופן שיחול על טילים אטומיים בלבד.

הנשיא קנדי אף נענה להתערבות מזכירו הכללי של ארגון או"ם, אך רק במידה שלא היה בה משום עי"כוב בלתי-ניסבל לגבי ביצוע ההח"לטה על חיסול בסיס-הטילים בקובה. העמדה היתה ברורה: אין מקום למיקוח על חיסול הבסיס, והצי הא"מריקאני ימשיך ב"קרנטין" כל עוד לא יחוסל בסיס זה. ההבטחה להימנע מהתנגשות עם אנייות סובייטיות היתה בקו ההחלטה הנ"ל, כל עוד אפשרי. חילופי האיגרות עם כרושצ'וב ביום ו' ובשבת (26—27 באוקטובר) הביאו לידי ביטוי את הכנותיו של המדינאי הסובייטי הממולח: מצד אחד — ווי-תור נוכח החלטה נמרצת של היריב שלא לזוז ממקומו, ומן הצד השני, זריות-יתר במיקוח, תוך ניסיון אחרון לצאת בריווח כלשהו מן הסבך הזה. אך אפשר שמה שהדאיג את השליט הסובייטי יותר מעמדתו הנמרצת של הנשיא קנדי היה טירופו של הקוויז' לינג הקובאני, שלא קיבל בהתלהבות את הצעת "סחר הסוסים" ואף החל מפיל מטוסי-סיוור-וצילום אמריקאניים. התנהגות זו העידה על כך, שהפטרון

נתגלה בכל חומרתו בוועידה העשרים של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית ולאחריה. אך הוא היה תולדה של תנאים והתפתחויות שקדמו לה.

שעת-כושר בינלאומית לאמריקה

אין טעם להניח, שהידיעות על מש"לוח הטילים לקובה הגיעו ל"בית הלבן" באיחור רב יותר משהגיעו לידו של סינאטור קיטינג בניו-יורק, כשם שאין טעם להניח, שאי-רצונם הגובר של המוני הבוחרים באמריקה מהתפתחות העניינים בקובה הוא בעיקר שהגיע את נשיא-המדינה לפעול עוד לפני הבחירות לקונגרס. האמת היא, כנראה, שהחלטתו הנחושה של הנשיא קנדי, שלא להרשות פיתוחו של בסיס התקפה אטומי בקובה הייתה קיימת מהרגע שהגיעו אליו ידיעות ראשונות על הכנות בכיוון זה. אך הוא העדיף לחכות לשעת-כושר בינלאומית ולפ"עול בצורה שתניח לכרושצ'וב כמה פתח-יניגה ממלחמה ממש.

שעת כושר כזאת הגיעה בזמן שהתגרות בגבול ההודי-סיני התפתחה לפלישה סינית המכוונת לשבור את זרועה של הודו ולהוציאה מכלל חשבון כמעצמה-בכוח ומנהיגתם של עמי אסיה ברוח השיטה ה"הנייטראליסטית" של נהרו. אותה שעה עמדו נציגי רוב ארצות אסיה ואפריקה באו"ם נדה"מים ניכח התוקפנות הסינית המעוררת טלת ונוכח השתיקה המוחלטת של מוסקבה. עם זאת, שיער נשיא ארצות-הברית נכונה, כי ההוכחות שבידו על פיתוחו של הבסיס האטומי הסובייטי בקובה ועל העמדתן של כל בירות אמריקה המרכזית והדרומית בטווח טיליו — ביאו את כל המדינות האלה לידי זעזע אחת ומאוחדת של תמיכה בכל פעולה המכוונת לביעור הרע מן היבשת הזאת.

שני השיקולים האלה הם שהרשו לנשיא קנדי לתכנן את פעולת "הקרנ"טין הימ"י" ולהודיע עליה, לבעלי הב"רית ולארצות "ארגון מדינות אמריקה" רק לאחר קבלת ההחלטה, וסמוך למעשה ממש. דווקא פעולת-אפתעה זו, שלא פיללה במוסקבה ובהאואנה, וסמיכותה של ההכרזה לביצוע הן שהגבירו יעילותה ורישומה כאחד. בואת יצאה אמריקה מתחומיהן של ההיתגרות הסבילה אחרי היוזמה הסוב-

זו דווקא. אם סין העממית נוהגת כך באין פצצות-אטום וטילים ארוכי-טווח ברשותה, ובו בזמן היא מרעישה מתותחיה את איי קימוי ומאטסו, לשם הפגנת התגרות נגד הצי האמריקני— הנקל לשער מה תהא התנהגותה תוך שנתיים-שלוש שנים, אם תגיע לכלל יכולת כניסה ל"קלוב האטומי". אם עד זכות כניסה ל"קלוב האטומי". אם עד אז לא יהא הסכם-אטומי של ממש בין ארה"ב ובריה"מ לא יהא שום סיכוי למניעת חימושה האטומי של סין. מלבד הסכנה הרבה הנשקפת לשלום העולם ממדיניות סינית של תוקפנות והתפשטות במסווה המאבק הבלתי-נמנע נגד הקאפיטאליזם המערבי, הרי עצם הופעתה של סין כמעצמה אטומית תאלץ מדינות רבות אחרות, ובפרט את הודו, קרבן פלישתה האחרונה, לגשת לייצור הפצצה האטומית. בזאת ייפתחו לרווחה שערי "הקלוב האטומי" לכל עמי העולם, כקטנים כגדולים, וסכנתה של מלחמה אטומית בדרך "תאונה", או כתוצאה מסכסוך קטן — תגדל לאין שיעור.

אפילו הצעידה על עברי פי תהום אטומית של שתי מעצמות בלבד — אמריקה ורוסיה, — הוכיחה לעולם בעשר השנים האחרונות, מה גדולות הסכנות של שיקול-טעות מצד המדינות, שלא לדבר על טעות של מפקד-צוללת או מפקד-מפציץ, או על ליקוי במנגנון של טיל, שעל אפשרותו מסוּר פר בסיפור רב-מכר חדש, סיפור שאינו מלבב כל עיקר. *

מה הם הסיכויים להימנע ממלחמה אטומית בשעה ש"הקלוב האטומי" יכול עשרה, או גם עשרים מתוך מאה ועשרים חברי האו"ם? — על כרחך את חוזר לרעיון על נחיצותה הדחופה של ממשלת עולם פדראלית, — לא בדורות יבואו, כי אם במהרה בקרוב, עוד בשנות הששים, כדרך היעילה ביותר, ואולי גם היחידה להצלת השלום.

יצחק עברי

* FAIL-SAFE (286 pp.) by Eugene Burdick and Harvey Wheeler McGraw-Hill, New York, 1962.

עלול לאבד את שליטתו על עושה-דברו, וזוהי הרגשה מסוכנת למדי בשים לב לכך, שחיל "הטכנאים הסובייטיים" בקובה אינו עולה על חמשת אלפים איש והשמירה על הטיילים — אי אפשר לה שתהא יעילה כל צרכה. מעולם לא ניתנה למדינאי הזדמנות מהירה כל כך להתחרט על מישגה שעשה בשיפוט ולמנוע בזאת שואת כלייה אטומית בעולם כולו. ההודעה ברדיו מוסקבה ביום א' 28 באוקטובר, שראש הממשלה נתן הוראה להחזיר את הטיילים מהאי קובה מעידה על התחרטות כזאת ומוכיחה כי הזהירות המדינית של הדיקטאטור הסובייטי גברה על הבולמוס האיסטרי-טגי של מומחי הצבא האדום. ניסיון מר זה נותן לכאורה יסוד לתקווה, כי כרושצ'וב לא יודרו מחר-מתרתיים לחדש את משחק הצעידה על עברי פי תהום המלחמה, המשחק שכונה פעם על-ידי ג' פוסטר דליס בשם "בריינק-משפ", ושעורר במוסקבה את הרוע, כי אפשר לשחק בו עם הדימוקראטיות באפס-מחיר ובאין מכלים דבר, הואיל ואין אלו מוכשרות, כנ"ל, לתגובה של כוח — ללא התייעצויות, הצבעות והכנת דעת-הקהל במשך חודשים רבים.

מסין תיפתח הרעה

פתח דברינו הבלטנו את העובדה, שאותו כלל המקובל לגבי דימוקראטיות ואיטיות הכרעתן בענייני מלחמה ושלום, מצא לו הפעם יוצא מן הכלל — בעיקר בזכות הנהגתו האמיצה והזריזה של הנשיא קנדי, שנחל ניצחון רב-רושם גם אם הנשיא יימנע מלהב-ליטו, כדי שלא לגרום אי-נעימויות לכרושצ'וב. הוא הצליח במשימתו למרות העובדה שבירת המועצות היא מעצמה אטומית אדירה ורבת ניסיון במעשי החזירה והפלישה בשלום, בדרך ההתפשטות המודרנית.

אמרנו, כי ד"ר קאסטרו מהווה, בשלב השני של הסיכסוך הקובאני, מקור דאגה רב למוסקבה. אך מקור דאגה חמור מזה מהווה סין העממית, שמצאה לנכון לפתוח במסע כיבוש בארץ הודו בשעה

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

בריחה מן המציאות

(על ספר הסיפורים "הבריחה" לאהרון מגד)

מאת י. ליכטנבוים

אהרון מגד החל כריאליסטן עקבי, כמעט בנוסח מסורתי מבחינת הסיגנון ואורח-התיאור כאחד. בספרו "רוח ימים", "ישראל חברים" ו"חדוה ואני" היה הריאליזם מהול בסאטירה, בביקורת החברה, ואף כי היו בהם מוטיבים המצויים אצל הקלאסיקנים שלנו, למן מנדלי ועד ברקוביץ, הרי אין לומר, שהיה בהם מן החיקוי. לא רק הסביבה בסיפורים אלה היא אחרת, אלא גם התפיסה שונה, בקלטם באספקלריה שלהם צורות מורכבות יותר של חיים מודרניים ובתיתם ביטוי גפשי אף לגילויים הפשוטים ביותר של החברה האנושית והלב האנושי, לאמור, האפיקה צועדת כאן בד בכד עם הפסיכולוגיה. ב"מקרה הכסיל" גילה מגד הסתגלות לאורח-מחשבה ולאורח-הסתכלות לפי תפיסה מודרניסטית, או ביתר דיוק, לפי תפיסה קאפקאית אליגורית-פסימיסטית. כאן כרוכות יחד סאטירה, גרוטסקה, מיסטיקה וסימבוליקה. הכסיל הוא סמל לאידיאליסטן תמים, שעל ידו מציג המחבר את החברה כנלעגת או מלאת פגמים לאין שיעור. מכל מקום עדיין מהבהבת המציאות בשולי האליגוריה ועקבות החוויה הנפשית לא נכחדו כליל. הטכניקה, הצורה, הסגנון נשארו כשהיו, בהירים ומושלמים, על אף תחומי החומר החדשים, הסמליים. בספרו "הבריחה", הכולל שלושה סיפורי-מסע, מבקש מגד לפסוע פסיעה נוספת כלפי המודרניזם: האנאליזה של החיים והמנוסה מן החיים בעת ובעונה אחת, היינו האנאליזה השתלטה כולה על יצירתו, אבל זוהי אנאליזה מופשטת, שאינה נובעת מהסתכלות בהווה הריאלית ותוצאותיה. נסתלקה ממנו השמחה בעלילה, במשחק-הגומלין של כוחות-החיים החיצוניים והפנימיים, הוא מגלה נטיה לאנאטומיה של חיי-הנפש העצמאיים, כביכול, או להזיה בעלמא; רפלקסיה או דמיון, בבואה או חזיון וחלום. המספר נוטה למוזר, למופלא, לבלתי שכיח, ביודעים הריהו הולך אל ארצות רחוקות, לא-ידועות, כמי שבורח ממצוקות גורלו, אבל לאמיתו של דבר — מהווי-החיים גופו.

אכן, האדם אינו שלם עם עצמו, הוא שרוי בריב ובניגודים עם תנאי-החיים המוכנים, מבצבצת השאלה לא רק לשם מה אני קיים, אלא: מי אני? ברם, את התשובה לכך אין לבקש מחוץ למציאות. על היוצר שומה לגלות את

המציאות, האופפת את האדם המאורגן, הכבול, בתשוקה העמומה לחירות, להיות מתגבר על המציאות של ההווה, זו המודרנית, המסודרת מבחוץ והאיטית מבפנים. אבל הצעד אל האמת אינו צריך להיעשות באורח אליגורי, ומה גם שכלתני, לא מחוץ למציאות, אלא דרך המציאות גופא. רק אז עשוי להתגלות לנו גם מה שמעבר למציאות, שמעל למציאות. זוהי בעצם הכונתה של כל ספרות מיסטית או מטאפיזית, למן האמסון ועד קאפקה וקאמי. הדברים מתגלים, מורגשת אטמוספירה, הרגע החולף-עובר נראה עמוס תוכן איך-קץ, וכך גם האדם, זה המאורגן, הייגו, הנתון לחוקים וסדרים ומבחנים, הוא גדל מעל לכל. זהו המפליא, החדש שבסיפורי היוצרים הללו ודומיהם, אותה הגישה האמיצה, המפתיעה, הבלתי-הססנית מכל צד שהוא. דלתות נפתחות לכל הכיוונים, כלפי פנים. מכל מקום הרושם הוא, שהמספרים הללו מבקשים לרמוז לא על עולם אליגורי, מופשט, אלא על עולם ממשי. אדרבא, מתוך תשוקת הגילוי הם מרמזים על נקודה מסוימת של המציאות הסמויה מן העין. המציאות היא אינסופית, בלתי-נדלית, אין לה שיעור, היא עשויה להתגלות עתים פה עתים שם. ברם, והדברים אינם באים במקום אידיאות, במשמעות אליגורית, הם הם עצם החיים, המופלאים תמיד כחידה.

מגד יצא אל מסעותיו, מסעות הגילוי, כביכול, אבל הוא הפליג אל עולם הדמיון, לא אל הפלאים אשר בתוך העולם המאורגן, הממוכן, אלא אל פלאי עולם בדוי. מודרנית היא ההשתכשכות בעולם-הפלאים המדומה, מודרני הוא פילוג הפרודות ומשחק-הכדור בתבל ומלואה, מודרני הוא הניתוח של הלכי-הנפש והפיקפוקים, מודרנית היא ההתמכרות הסהרורית, התמכרות החושים, לכל גילוי של יופי, לכל בת-גיוון, מטאפורה מנצנצת משל מופלא. אבל כל אלה הם דברים שבהפשטה, הסיפורים הללו חסרים את אוירת המציאות על ידי הקונצפציה של האליגוריה; הדברים לא היו ולא נבראו אלא משל היו. מצויות כאן תחושות-חיים ותחושות-עולם, שלא נתלבו מן החיים ומן העולם כמות שהם, אלא מחיים מדומים ומעולם מדומה. לכאורה ניתנים כאן החיים בלבושים שונים של מראות, של הרפתקאות ושל אסונות-טבע המתרגשים לבוא. אך כל אלה אינם אלא בבחינת משל, ובמידה שיש בהם מן המסתוריות, הרי מסתוריות זו מקורה בבדייה ולא בחווייה. המטאפוריות שלטת בכל. כאן הכל מדומה, אין לנו עסק ביצירות פיוטיות, פרי התבוננות אמיתית, אלא ביצירי-דמיון כשלעצמם. לכאורה תערובת-אנשים מגוונת, משחק-צבעים מנומר, אך גיא-החזיון של האירועים וההתרחשויות אשר בנובילות הללו הריהו עולם בדוי, ולפיכך הוא שופע רפלקסיות ותיאורים מופלגים, לא תיאורים של גופי חיים; ויהא שכל אלה רצופים הגיונות ותחושות מוסריים עמוקים, אך מוסר-השכל, שאינו נובע מעצם החיים אלא מן המחשבה עליהם, הוא בדומה לתכונות האנשים, נטול גרעין מציאות אמיתי ואינו אלא סכמתי.

כנובלות מתנועעות נפשות רבות ושונות, אך לכולן יש קו משותף!

העדר כוח-רצון לפעולות, על אף פעולתן, שהמחבר מבקש לשוות לו אופי טמיר ונעלם, משהו מגזירת הגורל, הן חיות חיי בבואה, חיים המשתקפים לא כשרשרת של עלילות, אלא של מצבים, הנגזרים עליהם מן השמים, כביכול, אבל לאמיתו של דבר — בידיו של המחבר גופו. ההווייה היא כאן מעין מוכניות, הגורלות והנפשות מתגשים אלה באלה בחלל הריק, כאותם החלקיקים של דמוקריטוס. ראשון הסיפורים „המסע לניקרגואה“ ענינו תיאורי-מסע בארצות אקזוטיות עקב מקרה מסוים שאירע לו למחברנו, יש בו סיטואציות מפתיעות, כאן גם סאטירה חריפה והומור מוצלח. ברם, אין אלה ציורי-מסע במובן הרגיל של שוחר-הרפתקאות בעל תשוקת הסתכלות או של סירר חובב נופים. לא כן. כאן ציור הנופים האקזוטיים לא בא אלא לשם איזה נופך מפוקפק כשלעצמו, לשם אפקט מוסרי שבסופו, התיאור הצרוף מועבר על ידי יצר האקספרימנט, וככל שאתה מוסיף לקרוא כן הולכת ומתבלטת המגמה הזאת בבחירות יתירה ובסופו של דבר אתה מקבל רושם של פרוטוקול חקרני-פסיכולוגי, ששלטת בו הטרמינולוגיה המפוכחת החמורה של תעודה מדעית, כביכול, שהתיאורים הצבעוניים והלכני-הרוח המתחלפים אינם אלא כפופים לה.

אם ב„המסע לניקרגואה“ הומור בארוק, הוא חוליית-הביניים בין דברים מופלגים לדברים שבמציאות, הרי בשני הסיפורים האחרים חוצצת תהום בין התחומים האסתטיים של התיאור ואירועי המציאות, מה שמשווה לתמונות דמיון צילומים או בבואות ללא רוח חיים. על פולחן-האושר מסופר ב„מסע לארץ גומר“, מעין אוטופיה על ארץ פלאות, המצמיחה גלוסקאות וכלי-מילת. כאן נטש המחבר את ספירת המציאות לחלוטין ונדד אל ספירת הפאנטאסיה הגמורה, לא כמי שמבקש בכוח-הדמיון להפיץ אור מבהיק על תחום המציאות הנרחב, אלא כמי שנתעה בכוונה תחילה אל מלכות העולם הבדוי, תחת עולם הממש, נמצא שגם ההסתכלות המתלווית לדמיון בדוייה מעיקרה ואינה באה אלא לשם מוסר-השכל, המתכוון להוכיח, כי האושר שמאמינים בו בני-אדם אינו אלא תרמית-שוא, שסופו מפח-נפש. אידיאה בדומה לזו היא גם הנושא העיקרי בסיפור „הבריחה“, שעל שמו נקרא הספר, מסופר בו על אדם, שערק מן הבית והתגנב אל ירכתי ספינה, העומדת להפליג אי-לשם וההרפתקאות שעדו עליו. בינתיים מתרגש מבול על העולם וקץ כל היקום קרוב לבוא — ובאניה עולם כמנהגו נוהג. הבילויים והשעשועים נמשכים והולכים, כאילו לא קרה דבר. התוכן הוא אכסטאזה כביכול, השתקעות גלהבת כבלתי-מסויים, בלתי-מוגבל, בלתי-נודע, ואילו התיאור הוא סגנון ענייני-צונן, בהוכחות הגיוניות או בשלל מראות מבקש המחבר לעורר את ההכרה, כי אתה חי כסומא בעולם-ביעותים מופלא, שעל אודות קיומו לא ידענו עד כה. דבר זה נשמע לכתחילה אכזרי, גרוטסקי, אקסצנטרי, מעורר-אימים. בסופו של דבר מתעוררים בך ספיקות לגבי הנושאים של אמנות אליגורית זו. אתה מוצא בה יסוד בלתי-שקול: הסאטיריקן אינו הולך בד בבד עם המיסטיקן, המטאפיזיקן מתגלה כמחשב חשבונות רבים, המאמין בפלאים הישנים איננו הולך צעד בצעד עם הספקן בפלאים החדשים. כללו של דבר, הרבה מן

המלאכותי דרך בה באמנות זו ואתה עשוי לראות את פאנאסיות הגילוי של המחבר יותר כמשחקי אינטלקט.

מיפנים וחיפושי־דרך אצל מספר לעולם ראויים לשבת. אבל במה הדברים אמורים? כשאננו חורג מתחומי המציאות, לא כן, כשהוא מפליג לעולם מדומה. אהרון מגד הוא בלא פיקפוק מספר רב־כשרון, שכוחו יפה בציור מראות ודברים, ואולם ציור מצבים וחזיונות, שאין מאחריהם רוח־חיים אמתי, אינו סוף סוף אלא ציור מת גם כשהמכחול נוטף צבעים ססגוניים למראית עין. תערוכת־צבעים כשלעצמה לעולם אינה תכליתו של צייר, ודברים אליגוריים אינם נעשים חיים בכוחה של ציוריות אסתטית. הסיפור דורש תמונה משורטטת בנאמנות, שבה יש חשיבות לקו יותר מאשר לכתמי־צבע רב־גוניים. אין אני מבקש בה הגיונות אלא דמויות וטיפוסי־אדם, לא דמיונות ופאנאסיות, שהותוו להם מטרות מסוימות, אלא ציור אפי אמיתי. מתמיה הדבר, שמספר־אמן כמגד מבקש למצוא בדברים מופשטים כגון אלה את דמות חזון עולמו, בעוד שהמציאות היא חיה וזורמת באורח טבעי. אכן, דבק משהו בדוי, מעושה בהשקפת־עולמו החדשה של המספר, ועל כן חסרים סיפוריו האחרונים את הדבר החשוב, העילאי — את הגילוי, שהוא יסוד כל יצירה וסודה, כי הנאחו במדומה מן הנמנע לו להעלות דברים של ממש.

צעדים ראשונים בארץ

היה ערב שבת, יום גדול בחיי, כאשר התהלכתי באופן חפשי ברחובות חיפה, עיר הנמל של ארץ ישראל, ובליתי באחד מבתי המלון את יום השבת. — לא בימים שקטים הגענו לארץ. היו אלה ימים נסערים מאד כאשר ההגנה עמדה בקרבות קשים נגד שונאינו. — — — אותה שבת הלכתי לבית הכנסת בחיפה, ומתוך געגועים רבים הסתכלתי ביהודים המתפללים, — יהודים מזוקנים, עטופים בטליתות. נדמה היה לי, כי שנים רבות עברו מאז ראיתי מחזה כזה, — יהודים כאלה, בבתי־הכנסת ובבתי־המדרש של וורשה. — זוכר אני, כי לאחר שתמה המלחמה, התרוצצתי בין בתי הכנסת ההרוסים של וורשה עירי, חיפשתי את היהודים האצילים שלנו, לבושי הקאפוטות הארוכות, חבושי הקסקטים, יהודים בעלי הדרת פנים, בעלי זקן ופיאות — לא מצאתי אף אחד מהם. חיפשתי אותם גם בציכיה, באוסטריה ובאיטליה, — גם שם לא מצאתים. והנה פה, בארץ המולדת, בחיפה, בבית־הכנסת, בשבת הראשונה לבואי, ראיתי אותם שוב, את היהודים המפוארים שלנו, מאז, מהימים ההם, והם עומדים ומתפללים באותו נוסח עתיק, מחיה נפשות. — — — ברכתי ברכת „הגומל“, והרגשתי כי חזרה אלי אמונתי בנצח ישראל.

שלמה שביסגול: גחלי רתמים. הוצאת „מסדה“, תל־אביב (1961) עמ' 195—196.

שמואל צבי זצר

מאת ג. קרפל

א

למעלה משנה הספיק שמואל צבי זצר להת-
בשם מאוחרת של ארץ ישראל, לאחר גלגולי
חיים מעיר מולדתו גובורודוהלינסק, היא
זוהייל, דרך ערי רוסיה ופולין עד לגיור
יורק, גלגולים שנתמשכו כיוכל שנים. "הג'
ני עדיין נסוך שכרון, כתב לאחר ימיו הרא-
שונים שלו בארץ, מהעונג ונחת הרוח,
אשר עצם דבר היותי בישראל מעניק לי —
מצב בריאותי, במובן יחסי, נפלא! אלמלא
ראית אותי הולך וצועד ברחובות חיפה,
שלרגלי הר הכרמל, בתל אביב ובמיוחד
בירושלים, עיר זו כלילת היופי, הכובשת
אותך בלב ובנפש עם המבט הראשון, לא
היית מאמינה למראה עיניך כמוני. מדי
פעם, בעת התהלכי במקומות ההם — כולי
תמיהה והתפעלות, ואני שואל את עצמי:
האם זה אנוכי? אנוכי? ש. ז. זצר, זה רק
אשר לפני שלושה חודשים היה בחזקת חולה
מסוכן וחודש אחד לפני כן אף היה בחזקת
גוסס?".

כך כתב במרום התפעלותו מימיו הרא-
שונים שלו בארץ וכך ראיתו בימי הרא-
שונים כאן, כשהוא מגלגל שיחה ללא הפסק
וכל עצמה זכרונות עבר: על אישים ועניי-
נים שהיו זה מכבר נחלת ההיסטוריה. הוא
מגלגל בשמות: אחד העם, סוקולוב, לילינ-
בלום, פרישמן, ודומיהם, משל רק זה עתה
חזר מפגישה עם. ונוסף לענין הרב שבשיחו
אתה גם משתאה לעוצם זכרונו, המדקדק
דווקא בכל פרט ופרט ומבקש תוך השיח
להעמיד כל דבר על דיוקו.

ואכן ארץ ישראל האריכה את חייו בשנה
וכמה שבועות; ברם, לא כימיו הראשונים
ימיו האחרונים. הגיעו לו ימי שפל ודיכדוך
וראה את עצמו מועד לעולם הבא בכל עת
ובכל שעה ועל כן הגביר את שטף השיח

שלו ולא אחת היה קשה עליך לרדת למש-
מעותם של פסוקים שלמים בשל היבל-
עותם והחטף שבהם, משל רצה להציל את
שעדיין ניתן מירידה לטמיון. שעה ארו-
כה ישבתי עמו זמן קצר לפני פטירתו
ושאלתי לקצת ענינים וביחוד בעניני הש-
תפתות ב"הצפירה" מלפני ששים שנה. סיפר
על סוקולוב, הוא סופרו הנערץ, שאף פיר-
סם עליו בעברית מסה נאה ביותר, ומכאן
חוזר לפרישמן ולאחד העם ואחרון אתרון
לאלילו, חבר הנעורים שלו — מרדכי זאב
פייארברג. כל ימיו ביקש להנציח
זכרו של פייארברג וקרא את שמו על
חוברותיו וכן תיכנן הקמתו של מכון
פייארברג בישראל, שלשמו תרם ספרייתו
שהעלה אתו. "ולוואי, כתב באותו מכתב
(נדפס בראש "ספר זוהייל") שאתגבר עוד
מעט על מעט הקשיים שהינם עוד לפני. לסי-
לק את התקלות, הקיימות עדיין ולכונן
את הספרייה אשר תשא את שמו של
פייארברג, זה המפעל אשר הוא אחד המג-
עים העיקריים שהביאני לישראל". ותיתי להם
לעיריית חולון, ראשה מר פ. אילון, וכן
אירגון יוצאי זוהייל שטיפלו בו באמונה
ובמסירות. נמסרה לו דירה בחולון ובמסביבה
שנערכה לכבודו בדירתו, בנוכחות קצת מוד-
מנים, בהם עורך "הדואר" לשעבר משה
מייזלש, הובעו לו רגשי חיבה והוקרה,
שלהם נענה ברוב דברי ריגוש. אף זכה
שכאן יצא לאור ספרו "מידת הרחמים",
מעשה כינוס ראשון ליצירתו הפזורה.

ב

בעייה מעניינת מהווה ההקבלה של שני
בני זוהייל, פייארברג מזה וש. צ. זצר
מזה. על פייארברג פירסם זצר כמה וכמה
מסות בעברית וביידיש (לאחרונה ב"ספר
זוהייל"), שהרי שריו היה במחיצת פייארברג
כמעט עד רגעיו האחרונים. ואף על פי כן

מולדתו ושאותם יסביר לאחר מכן במשך עשרות בשנים, בשתי הלשונות: עברית ויידיש, ואף יעשה הרבה כדי לקרב את דורנו לעולם אצילות זה.

לא נתמזל לו מזלו של זצר להידפס ב"השילוח" (באגרות אחר העם מצויים מכ" תבים אליו בראשי תיבות, שגם במהדורה החדשה לא פוענחו), האכסניה המכובדת ביר"ת של אותה תקופה. זכה הוא איפוא לשושבינים אחרים, והם: פרישמן ב"הדור" ונחום סוקולוב ב"הצפירה". "הדור" לא התקיים ימים רבים, ואילו "הצפירה" נעשתה אכסניה קבועה של זצר, והוא נקרא על ידי סוקולוב לעבוד במערכת "הצפירה" ואף היה עורכה במשך תקופה קצרה.

את דרכו המיוחדת באמונות ודעות כבש זצר עוד בימי נעוריו. כבר אז התדיין עם פייארברג על שפינוזה, שהיה נערץ ביותר על חבר נעוריו זה. היתה זו "המחלוקת הגדולה על שפינוזה", שהסעירה את העיני"רה ונמשכה שלושה חדשים רצופים. רש"איים אנו לחייך היום למקרא דברים אלה על חזיונות נעורים של צעירי עיריה ווהלי"נית מלפני שבעים שנה ומעלה. אולם עניינים סוערים אלה הם שהזינו נפשות וערכים שמפירותיהם אנו נהנים עד היום הזה. ובכן, מחלוקת זו כל עיקרה: התנגדות פנימית חזקה של זצר לשפינוזה וביחוד לא יכול היה "למחול או לשפינוזה את דברי החלוקת והתנופה שהשמיע שפינוזה כלפי הנצרות, יחסו הקל לעינויים הנוראים של העם העברי, חוסר הבנתו בחייהם הפנימיים של האנוסים בהולנד" — — — .

קשה היה על זצר לכלכל קלות זו שב"יחסים למרטרולוגיה עטופת הוד וכן התנגדות שפינוזה לרמב"ם וזולולו בתורת הסוד, היינו כל אותם הדברים שמאז היו יסוד נפשו ויצירתו של זצר. אף ראה בשפי"נוזה חוסר הגינות, שבהשמעת "דברי חלקות וחנופה כלפי הנצרות". הרי לפניך תפיסת עולם שזצר צר לה צורה במסותיו המרובות על עניינים אלה, החל בנצרות וכלה בערכים התרבותיים שעליהם גדל בנעוריו — בהלכה, אגדה, תורת הסוד, הרמב"ם ובעי"

לא עימעמה אהבת נעורים זו, שגברה בייחוד לאחר פטירתו של פייארברג בדמי ימיו, את היחס הביקרתי אליו. אכן, אותה אהירה של עיירה יהודית באוקראינה, או"לם צא וראה מה ניגודים גדולה בתוכה. פייארברג, שדבריו האחרונים בעברית היו: "הבו אחים! נילחם! נפיל את הקיר, נפרוץ את הגדר!", ראה לאחר פריצת הגדר הזו את העולם היהודי שלו בסימן"השאלה הגדול: "לאן?". לא כן זצר. הוא פרץ את תחומי גידולה, והפליג, כדרכו של אותו דור עברי משכיל, לעולמם של גיטסה ושטירנר מזה ולעולם הספרות העברית מזה. לא היה פטור סופר עברי, שתהה על דרכו ודרך דורו בימים ההם, מלהיירש לתורת גיטסה, שכבשה את עולם המערב בכלל ועולם הספרות העברית בפרט. מאז פתח דוד ניימרק את שערי הספרות העברית לפני גיטסה במסתו, הראשונה במינה בעברית, על גיטסה ותורת האדם העליון (ב"ממזרח ומערב" של בריינין), לא ירדה תורה זו מעל שולחנה של הספרות העברית והגיעה השפעה זו לשיאה כנודע בברדיטשבסקי והיא שהזינה גם את מרד "הצעירים" ב"השילוח".

אולם "תקופת-סער" בספרותנו לא אר"כה כידוע ימים והסערה שככה לאחר זמן קצר. ברדיטשסקי חזר לבית המדרש, שאת כתליו ביקש להבקיע מכוחו של גיטסה, והאחרים (ארנפריי) פרשו לאחר זמן בכלל מהספרות העברית. שלב דומה עבר גם זצר. "כמנהג המדינה" עסק אף הוא במשנת גיטסה. שעליה הוסיף את שטירנר, דמות כמעט לא ידועה או בספרות העברית; או"לם לא ארכו הימים וחזר אף הוא לעולמו של בית המדרש ואף מצא בעולם זה את שדימה תחילה והוא חסר לו ונמצא דווקא בגיטסה ורעיהם. מסותיו של זצר על גיט"שה ושטירנר ב"הדור" של פרישמן הן דוגמא מובהקת להסברתן של תורות בשובה ובנחת ואף להעמקתן של המסביר ביסודו"תיהן. בכך שילם כביכול את המס לאופנת הדור בעברית ובכך נתמצתה המהפכה בלבו ובנפשו של אותו צעיר מזוהייל שבוהלין. הוא נסוג אחורה, כביכול, לעולם הנכסים

היהודי „המתקדם“, על הספר שקיצץ את כנפי חיינו, ובדומה לאלה המליצות שריחפו באוויר עוד מימי ההשכלה והופיעו בלבוש חדש גם בתקופה שלאחריה. זצר צלל לנבכי המקורות הללו והעלה פנינים, שרובן גם פנינים ספרויות היו. הוא היה המליץ בין הלשונות עברית-יידיש וארמית ותירג גם מפרקי הזוהר לעברית וליידיש.

וקמעא קמעא כבש לו זצר מקום באכסניות יידיש ועברית בפרקי הלכה, אגדה, תורת הסוד ומוסר — והכל מתוך מקורותינו, שהיה בקי גדול ומופלג בהם, והא הלי-בישם לבוש חי ואף מרתק. לומד היה כל ימיו ובייחוד מצוייה היתה בו חיבה יתירה לתורת הסוד. ברם, שלא כמקובל, לא ביקש הוא לבדוק רוי המסתורין, אלא הוא צלל לנבכיה של תורה זו לשם העלאתם של ערכי חיים, כשהם מאירים ושמחים בלבוש שהת-קין להם זצר.

אתה מבחין דרכו זו של זצר אף בספרו שיצא לפני פטירתו והגזכר לעיל: „מידת הרחמים“. הספר כולל אך מקצת מן המקצת של פזורתו הספרותית בשתי הלשונות. מוקדש הספר לאחת המידות בישראל כפי שנית-פסה אצלנו במשך הדורות. אתה מוצא בשילובי המקורות התבוננויות פסיכולוגיות דקות של זצר, המתעלות למסות מהסוג הנעלה ביותר. עולם האצילות של עמנו סעיפי סעיפים לו וזצר מעלה כאן אף אפס קיצץ. אולם גם מעט זה זיו ללמד על טיבו של עולם היהדות.

ואולי סמל הוא, שאותה העיר, שהוציאה את השואל הגדול: „לאן?“ היא גם שהר-ציאה את המשיב — והיא התשובה שאין כמותה יפה במיוחד לדורנו אנו הנבוכ והתוהה.

יית ימינו, שלכל כולן יסוד נפשי יהודי איתן ומוצק.

ג

בודד במועדו היה, איפוא, זצר, כבר בצע-דיו הראשונים ומכאן כפסע למשא נפשו: במה לעצמו, בה יוכל להתבטא ללא כבלים שגורים של גינוני ספרות ועתונות של הי-מים ההם ושלאחריהם. ולפי שקשה היה עליו קיומה של משאלה זו בפולין וברוסיה של אז — קם ויצא לארצות-הברית והקים שם במה משלו: „התחיה“, שהחוברת הרא-שונה שלה יצאה מלפני חמשים שנה (אייר תרע"ג).

ואכן, ב„התחיה“ עמד זצר, בחינת יחיד מול רבים — וכנודע לא היה מחנה העב-רים גדול במספרו — ותחרות זו נתנה את אותותיה ב„התחיה“ בדברים חריפים. העורך, זצר, מילא את החוברות בפרי עטו ואף ערך את חיצו הפולמוס במתנגדיו. ברם עיקרו של זצר משוקע בסידרות החוב-רות שלו בשתי הלשונות „אהלים“ ו„אטס ווארט“, שבהן באו מסות מזהירות על סופ-רי יידיש ועברית. הוא קרא לסידרת „אהלים“ על שם חבר נעוריו מ. ז. פייארברג.

ד

לא קל היה, ולא רק באמריקה ולא ביידיש בלבד הדברים אמורים, לשוב ולחזור למקו-רות העתיקים ועליהם, שעל כן ניתך עליהם זעמם של המשכילים, שלדבריהם מקורות אלה הם הם שהזינו את „מורדי האור“ שלנו בכל הדורות. ולא נלאה זצר להסביר במי-סותיו ובמאמריו, שלא היו אלה מקורות ספרותיים בלבד, אלא מקורות של חיים וחיונה. לא קלה היתה, איפוא, השחייה נגד הזרם של המליצות השגורות, בייחוד ברחוב

ציוני ספרים

עליו שהוא כיום הטוב שבמספרים האמרי-קאיים בני גילו. אפילו כן, עוררה יציאתו לבימה הספרותית לפני שנתיים, עם פרסום קובץ סיפוריו בשם „גודבוי, קולומבוס“,

כשרון מזהיר ללא שרשים

ציליפ רות, המספר היהודי האמריקאי שעוד לא מלאו לו שלושים, הוא ללא ספק בעל כשרון ספרותי מזהיר. יש שמעידים

העוקצנית והמרירות הפנימית שבו — יכול היה להתפתח לכשרון גדול. בסופו של דבר, מעטים הם המספרים האמיתיים-ריקנים שאתה מוצא בהם גדולת-נפש ואילו המספרים שהם בעלי שרשים בקרקע עמם ותרבותו ושניחנו בחוש הומור המשתר ומזכך ולא הורס ומכלה — זו כיום בגדלות נפש כאילו ממילא, שכן הם חוסים בצל סוכת-האהבה לבני עמם ולבני המין האנושי כאחד. בלי אהבה כזאת לא תיתכן יצירת גדולה ובלעדית לא יזכה גם סאטיריקן מזהיר להיות למספר גדול.

היש ב"סוחר מוונציה"

אנטישמיות?

הויכוח על כוונותיו של שחספיר בשעת עיצוב דמותו ומדברותיו של "הסוחר מוונציה" עדיין הוא בעיצומו. זה לא כבר היינו עדים למחאותיהם הנמרצות של רבני ניו-יורק נגד הצגת מחזה זה של שחספיר בשלוויזיה על ידי הבמאי ג'וזף פאפ, שנתפרסם בהצגותיו בסנמראל פארק שבניו-יורק. פאפ מען, שהוא כופר בדעה, שהמחזאי הגאונני היה אנטישמי, או שהמחזה הנידון הוא אנטישמי. אפילו כן רווחה כאן הדעה, כי הצגה בשלוויזיה, לעיני מיליוני צופים של מחזה זה עלולה לעורר רגשות שליליים כלפי דמותו של הגיביר הראשי, שהוא נקמני וקשה-עורף עד כדי צרות-מוהין. אמנם, הנאצים בגרמניה ההיטלראית לא ראו ב"סוחר מוונציה" כלי מועיל לתעמולתם, משום שחיפשו לעצמם אמצעי-שיסויו בלתי-מרוסנים, כגון בסרטים על "היהודי זים" וכדומה, שבהם הצד המקופח והנתון למשיסה וללעג הוא הבלתי-יהודי ולא היהודי. אבל, העובדה במקומה עומדת, שכמה וכמה משונאיהם של ישראל ביקשו למצוא סמוכין לשנאתם, "ההרבותית" כמחזהו הידוע של שחספיר.

והנה ביקר זה לא כבר א. מסקין, השתקן של "הבימה", במוסקבה, ובשעת מסיבה שנערכה בשגרירות הישראלית שם קרא את המונולוג הידוע של שוילוק (מערכה ג')

צער ורוגז אצל רוב הקוראים היהודים. עכשיו הופיע הרומאן הראשון שלו¹) הבנוי על מערכת יחסים בקרב המעמד הבינוני המעידה על ריקנות איומה ועל העדרה של מטרת-חיים, תרונותים פל כך בהג המתואר. עם שגיבורי הספר הם גם ברומאן בעלי שמות יהודיים (פאול ולובי הרץ, גבריאלי וולאך ועוד) אין יהדותם מובלשת על צד השלילה. תסבוכות האהבים שלהם מתוארות, כבכל רומאן מודרני, על דרך הגישה האכזים-טנציאליסטית. המשותפת לרוב מספרי ומננה. פילופ רות נהגלה שוב כמספר אמיתי, שידוע לבנות דיאלוג ולתאר נפשות חיות, ולו גם בעלות נשמות מתות, ולעסוק בניתוח ואפילו בחיטוט פסיכו-לוגי דק. אף על פי כן, אין נחת לקורא מהרומאן ומגיבוריו וסופו שהוא מאוכזב גם מן העלילה, ואומר לעצמו: פילופ רות מספר צעיר הוא ויש לקוות, כי עוד יגיש לקורא יצירות בשלות ומושלמות יותר.

אגב כך, רוצה הקורא לתתות על תראשונות וחוזר לספרו "גודבוי, קולומבוס", שהופיע עכשיו במהדורה חדשה בצורת ספר-כיס²). עם קריאה שנייה הוא מתחלחל שוב נוכח אותה שנאה עצ-מית שבאה לידי ביטוי בספורים כמו "מגן האמונה" — החייל המשתמט גרוס-בארט—או בסאטירה "אפשטיון", או בתי-אור הנוראת הדת היהודית הניתן כבראי עקום ב"המרת-הדת של היהודים". לכאורה אהה מוצא בספרו הראשון את כל סממני כתיבתו של רות במידה גדושה. אף חיי המעמד הבינוני רבי הריקנות משתקפים ופת"פה בגדול שבספוריו הקצרים ("גודבוי, קולומבוס"). אלא שנוסף על אלה מרובים סימני השנאה העצמית, המקלקלים את השורת. רק סיפור אחד והוא האחרון ("אלי, הקנאי") מעיד על כשרון בולשי, שאלמלא בולמוס הסאטירה

1) *Letting Go*, by Philip Roth, Random House, New York, 1962.

2) *Goodbye, Columbus* by Philip Roth, Meridian Books, New York 1962.

וויליאם שכספיר" וא. נ. קאליש ("היהודי בספרות אירופה") — אין גריבאנייר רואה שום כוונה מצד שכספיר להוקיע את היהודי שבשילוק, כי אם את נושך הנשך שבו. שילוק הוא לא פורטרט של יהודי, כי אם פורטרט של מלווה-ברבית. והוא מביא מדבריו של ג'. ל. קיטרדג', שמען בספרו על "הסוחר מונציה", שאין להאשים את שכספיר על שנתן לשילוק את תפקידו של הנבל שבמחזה, כשם שאין להאשימו שהתקיף את המאורים ב"מיטוס אנדוניקוס", את הספרדים ב"הרבה מהומה". את האוטלוקים ב"צימבלין", את הדנים ב"האמלט", את הכריסטים ב"המלך ליר" ואת האנגלים ב"ריצ'ארד השלישי"...

המבקרים והמפרשים מהמאה ה-17 הגדישו את הסאת, לדעת גריבאנייר, בהבלים את יהדותו של שילוק. על צד האמת, לא נתכוון שכספיר לכך כלל. הוא נתכוון בעיקר להבליט את מארת האוות הבצע ואת הרעיון המרכזי שבמחזה שילוק ענק בין הנגסים. מארה זו היא המביאה על ראשו את נקמת האלים. אך מעולם לא ביקש שכספיר לתאר את שילוק כיצור מנוחך ועלוב וכ"אחד הנוכלים היהוים" — הגירסה המקובלת על רוב מפרשיו של שכספיר.

והנהי, האמת היא, שאין להקשות כלל מג'וזף פאפ שבני-יורק על אנשי "הבימה" בת"א ואין לתמוה כלל על התבדל שבתגובת הקהל וראשו העדה הכא והתם. אם מדינת ישראל לא ריפאה את העולם ממחלת האנטישמיות, הרי ריפאה את רוב תושבי ישראל מרגישות יתרה ומחשדנות יתירה לגבי כוונותיו של סופר ומחזאי גדול או קטן, ואף מחשונות יתרה לגבי התוצאות של ביקור בתצנה פלינית או קריאת ספר פלמוני. ואין לנו אלא לברך על תופעה זו כאות מבשר הבראה וחיוק הנפש.

י. מיזשאל

שבו שואל הסוחר מונציה אותה שאלה מוזעזעת: "האם אין ליהודי עיניים?.. וכו'. איש לא קטרק על מסקין בארץ על שקרא במחזהו זה של שכספיר, שהוצג על ידו "הבימה" פעמים רבות כל כך, ואיש לא תזר על המענה שאותו מחזאי אנגלי אנטישמי היה. אלא היו שתמחו על כך, שאותו שחקן גדול לא קרא יצירה ישראלית מקורית במקום לקרוא דבר-והרגום. נתעלמה מהם האקטואליות הטראגית שבאותה קריאה לגבי חורצי גורלה של יהדות רוסיה הסובייטית ונתעלמה מהם החשיבות של לשון האמנות האוניברסאלית הנשמעת מכל שורה ושורה של שכספיר.

כדבר בעתו הופיע עכשיו ספרו של ברנארד גריבאנייר, פרופיסור לאנגלית: מומחה ליצירות שכספיר³ שבו הוא מנסה להעמידנו על "האמת על אודות שילוק" והרעיון המרכזי שבמחזה "הסוחר מונציה", שאינו בסופו של דבר חיבור מדעי סוציולוגי, כי אם חטיבה דרמטית אחת. פרופ' גריבאנייר מסוק בראשית חיבורו זה, כי "אדם שהיה מסוגל ליצור נאום כזה (כמו המונולוג הנ"ל ששם בפי שילוק) בשבול מחזהו הוא אדם שאינו מסוגל בפשטות למשפט קרום נגד איזה לאום שהוא." פרופ' גריבאנייר מבקש להוכיח, כי שכספיר ביסס את "שילוק" לא על המחזה האבוד "היתור-די", כי אם על הסיפור האוטלוקי של ג'וואני פיורנטינו, שהובר במאה ה-17 וראה אור הדפוס בשנת 1558 בצרור הסיפורים "איל פקורונה", ומגמתו היתה לחבר "קומדיה רצינית", היינו: מחזה שיש בו רעיון מרכזי חשוב. שלא כדעת ה- ספנסר (ב"האמנות והחיים של

3) *The Truth About Shylock* by Bernard Grebanier, Random House New York, 1962.

ידיעות

מ. ליטבאקוב ב„הדור“

על דברי ג. קרסל במאמרו „ספרותה של יהדות רוסיה הסובייטית“ (ב„בצרון“ כרך מ"ה, חוברת א'), בשם ר' בן-ציון כ"ץ, על השתתפותו של משה ליטבאקוב ב„הזמן“, כדאי להוסיף שליטבאקוב השתתף גם ב„הדור“ של פרישמאן. בראש חוברת ל"ה של „הדור“ שנה ב', שיצאה בכ"ה בחשון תרס"ה, נדפס מאמרו „אל פני הקונגרס השביעי“. המאמר נכתב בפאריז, ומחברו חתום: מ. ליטוואקאוו.

א. ר. מ.

„גזית“ — חוברת הויבל

זה לא כבר הופיעה חוברת מיוחדת למלאות 30 שנה להופעתו של „גזית“, ירחון לאומי נות ולספרות בעריכת גבריאל טלפיר. בחוברת משתתפים כ־60 משוררים, מספרים, מס' אים ומבקרים. במדור האמנותי, המכיל כ־70 לוחות מיוצגים למעלה מ־50 אמנים בא"י. מדור מיוחד מוקדש לזכרה של מרים טלפיר

ו"ל, אשת העורך, בצירוף מכתבו של מארק שאגאל.

למאמרו של צבי „הרכבי“ „מגניזות לינוגרד“, תשכ"ב

בפרק על הקונקורדנציה לירושלמי (בעמוד 41) נאמר: „אנו נותנים כאן צילום מתוך הקונקורדנציה“. לצערנו נבצר מאתנו, מסיבות טכניות, להביא את הצילום בחוברת הנוכחית.

בתידיור מיוחדים במינם בישראל

חברת ראסקו, שנתפרסמה בבנין בתי מגורים בישראל, עומדת בשנה זו לחדש חידוש גדול — „מועדון נוה אביב“, שהנהו צירוף מוצלח של מלון, מועדון ומעון משפחה בבתיים החדשים שהיא עומדת להקים במרומי גבעה במרחק 9 מילין צפונה לתל-אביב. המחירים לחדש עולים מ־\$130 ליחידים עד \$200 לזוגות. אפשר להתקשר עם המנהל, צבי באגד, במשרד ראסקו, 250 רחוב 57 מערבה, גיריורק.

פ י ל ד ל פ י ה

חטיבה של נאמני התנועה העברית בפילדלפיה-רבת
מברכת את „בצרון“ ופופריו, קוראיו ותומכיו בברכת השנה החדשה:

תבא שנה כולה גאולה

הרב לואיס פאריס וביתו	ד"ר זאב חומסקי וביתו	אבא אבנד וביתו
רעו. בנימין פעטלוק וביתו	שמואל טוקר וביתו	ראובן אייזיקמאן וביתו
ד"ר שמואל פיטליק וביתו	הרב אליהו טשרני וביתו	דוד אלשר וביתו
יעקב צוזמר ובניו:	הרב צבי ואסתר לדברג ובניהם:	ד"ר מאיר בן חורין וביתו
עמנואל, שרי, ובתעמי	הנרי לוויט וביתו	פיליפ בעקער וביתו
טרנטון ג. דו.	יהושע — פרופיסור בקליפורניה,	ש. בריקלין וביתו
	(בעל פרס נובל);	חיים ברכהן ובניו
אליעזר ורבה קארף	שמואל — פרופיסור בפרובידנס	ד"ר אלעזר גואלמן וביתו
הרב מאיר קרמר וביתו	הרב יהושע קאהן וביתו —	ד"ר בנימין גודנין וביתו
חיים ראזין וביתו	דוב — תלמיד מכללה בירושלים	יצחק ונחמה גליק
יצחק ראזין וביתו	ד"ר יוסף לוויצקי	ד"ר מנחם ועלזה גלען
דוב רוזין וביתו	יעקב לוין וביתו	הרב סידי גרינברג וביתו
מוריס רוזומוב וביתו	מאיר לוין וביתו	משה דוב וביתו
שמואל שומאן וביתו	דוד יצחק מאן וביתו	יעקב דורנבלום וביתו
יצחק שברץ וביתו	יעקב מלצר וביתו	יצחק אריה ושולמית הופמן
צבי שטיינינג וביתו	הרב שלמה מרגלית וביתו	חיים חזילמן וגיסו
י. ל. שלאנק וביתו	זאב סוסמאן וביתו	מאיר ווייסצל וביתו
שמואל שיממעל וביתו	דוד ושפרה סקאראטאן	ד"ר מ. חבלוב וביתו
אבנר שרייבר וביתו	ד"ר הרמן פאריס וביתו	
ישראל שור וביתו		

Gracious Living in Israel

of particular appeal to persons of retirement age

NEVE AVIV CLUB

located in beautiful Kfar Shmaryahu near Herzliya-on-Sea on the Mediterranean, offers Resident Membership under conditions of planned comfort:

- Tastefully furnished single and double rooms
- Spacious lounges and landscaped gardens
- Monthly rate includes comprehensive medical care
- Cultural and Religious activities
- Excellent Kosher cuisine and diets
- Expert professional staff
- Very reasonable rates

Rassco Israel Corporation
250 West 57 Street, New York 19, N. Y.

Gentlemen: Please send me complete information and illustrated brochure, at my address below:

NAME _____
ADDRESS _____
CITY _____ ZONE _____ STATE _____

THE ONLY ISRAELI CAFE IN AMERICA

LEO FULD'S Cafe SAHBRA

THE ONLY SHOWPLACE NEAR THE LINCOLN CENTER FOR THE PERFORMING ARTS

Presents **OUR NEW FALL SHOW**

"THE HAPPY LAND"

Starring The Israeli Singer from Algiers

LINE

PREMIERE
PRIX

MONTY

d'OLYMPIA
PARIS

MENASHE BAHARAV

Israel's Great
Entertainer

DORA KALINOVA

International
Famous Comedienne

MARIO BEN-HAYON

Dynamic Young
Singing Guitarist

BOB PHILLIPS

and His Orchestra

EXTRA!

SIX SAHBRA DANCERS

Sensational Israeli
Folk Dancers

STRICTLY KOSHER—CLOSED FRIDAYS—PERMANENT MASHGIACH
BANQUET FACILITIES FROM 35 to 350—2 SHOWS NIGHTLY—3 SAT.

Hotel WESTOVER

12 St. Bet. B'way & West End Ave.
TR 3-1276 • EN 2-9600

ספר הדקדוק והחבור

מאת ד"ר צבי בלומברג

הספר מכיל 62 שעורים. השעורים ערוכים ע"פ שיטה פסיכולוגית החל מן התופעות הדקדוקיות השכיחות ביותר בלשון. כללי הדקדוק והתחביר סדורים ומוסברים בדרך אינדוקטיבית, ומתוך שפע דוגמות המוכרות באות ע"י המורה יוכל הלומד עצמו להסיק את הכלל ולנסחו. מיד אחר הרצאת השעור בדקדוק יבואו תרגילים לשם שינון בעל פה. תרגילים אלו עשויים להקנות לתלמיד רהיטות בשימוש התמונות והצורות החדשות.

המחיר \$4.00

HEBREW PUBLISHING CO.
79 Delancey St. New York 2, N. Y.

THE MANHATTAN GENERAL HOSPITAL

Second Avenue at 17th Street
New York City

*Extends New Year's Greetings
To the House of Israel Everywhere*

Greetings From

RUSS BENDER

BEAUTY SHOP

517 E. Henry Clay

Milwaukee, Wis.

LO 7-2770

FOR STYLE AND FIT

COME TO THE

DYCKMAN DRESS

SHOP

190 Dyckman St., N. Y. C.

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 89c size
Save as much as 55c

Also available in 29c and 18c sizes
When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

חסוך

כשתפליג באנית

קונארד

לאירו פה

עונת היסכון — חסוך 10% במשך עונה החיסכון של מחירי נסיעות הלוח ושוב. חצי מחיר הנסיעה של הלוח ושוב מ-\$385 מחלקה ראשונה \$235 מחלקת קבינה; \$180 מחלקת היירים.

מחירי טיולים — חסוך 25% במשך עונת החיסכון ממחירי דרך אחת והתענג עד 30 יום על היבשה נוסף לביילוי הים שלך בקבינה או תא התיירים.

תכנית קבוצה — חסוך 25% במשך עונת החיסכון ממחירי דרך אחת כחבר קבוצה של 25 או יותר המפליגים יחד במחלקת קבינה או תיירים.

לפרטים נוספים פנה אל כל אחד ממשדרי קונארד או אל סוכן הנסיעה שלך.

שירות ישיר אל ים התיכון:
החל מהאביב הבא, קונארד תוסיף לקווייה הטרנסאטלנטיים שירות קבוע באנית הפאר וממוזגת האוויר מאר ריטאניה, בת 35,600 הטונים, בין ניו-יורק ונאפולי דרך גיברלטר, קאנגוס וגינאו. קשרים נוחים לישראל; תשומת-לב מיוחדת ניתנת לצרכי כשרות, חדרים לתפילה על גבי האניה.

טיולים בכל העונות: טיול מאוריטאניה בעונת סוף השנה וראי שיתה לאיי הודו המערבית, דצמבר 21. טיול סביב העולם של קארוניה, יאנואר 25, 1963. טיול ים התיכון של מאוריטאניה פברואר 5, 1963. טיול נאססוא של מלכת אליואבת פברואר 12, 28, ומארץ 6. טיול קארוניה של ים התיכון, מאי 1. טיול הכף הצפוני של קארוניה, יוני 29.

הנסיעה היא חצי התענוג!

סע באנית

Cunard

CUNARD LINE, 25 Broadway, N.Y. 4 • BO 9-5300
441 Park Avenue, N.Y. 22 • PL 5-4300

Greetings from LINCOLN FOODS, INC. 1 Newbury St. Lawrence, Mass.	Greetings from Dr. H. WECHSLER <i>737 Park Ave. New York City</i>	Greetings from MONARCH PROVISION CO. <i>920 W. Fulton Market Chicago Ill.</i>
Greetings from CHECKER CAB CO. 2124 St. Marys Ave.	Greetings from PENNS LADIES APPAREL 1412 Main St.	Greetings from A World Famous Landmark THE OCCIDENTAL Where Statesman Dine Next to the Willard Hotel
Greetings from GETZ JEWELRY STORES Seventh & Vine Sts.	Greetings from DRELING MOTORS 230 S. College Ave.	Greetings from THE G. M. MC KELVEY CO. 210-226 W. Federal St.
Greetings from New Bedford-Acushnet Co-operative Bank <i>115 William Street New Bedford, Mass.</i>	Greetings from LEE WHOLESALE Co. 2109-15 Broadway	Greetings from CHIN'S PAGODA RESTAURANT 2902 Lee Road Cleveland Hts., Ohio
KENIN & POSNER 16 Court St. Brooklyn, N. Y.	STEINBERG & DUBIN MEMORIALS, INC. 245 E. Houston St. New York, N. Y.	Dr. P. L. SALZBERG 80 Hanson Place Brooklyn, N. Y.
<i>Walter W. Schultz</i> 18119 Torrence Ave.	TENTH STREET HARDWARE 620 Tenth St.	MORRIS J. LARSEN 235 W. Wilson St.

מקבלים עבודות: ספרים, עתונים, עבודות מסחריות וכו'
בשפות: עברית, יידיש, אנגלית

KNIGHT PRINTING CORP.

382 Lafayette St., New York 3, N. Y. • Tel. AL 4-3964

דפוס — יוניון!

Harry Kupferstein & Miron Zaifzider — Proprietors

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except January-February, May-June, November-December, when published bi-monthly, and July and August when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor; F. Ziony, Business Manager. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1962, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

Viceroy's got the taste that's right!

Some filter cigarettes taste too strong—just like the unfiltered kind. Some taste too light—and they're no fun at all. But Viceroy tastes the way you'd like a filter cigarette to taste.

Smoke all seven of the leading filter brands, and you'll agree: some taste too strong . . . some taste too light . . . but Viceroy's got the taste that's right. That's right! That's right!

